

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

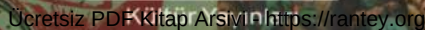
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Gazanfer İbar

Gazanfer İbar

MEŞRUTİYET’İ ÇOK SEVMİŞTİK
GAZANFER IBAR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2018
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
PINAR GÜVEN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTMEN
DERYA ÖNDER

DİZİNİ HAZIRLAYAN
NECATİ BALBAY

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: MAYIS 2019, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-836-0

BASKI
GOLDEN MEDYA MATBAACILIK VE TİCARET A.Ş.
100. YIL MH. MAS-SİT 1. CAD. NO: 88, BAĞCILAR İSTANBUL
(0212) 629 00 24
Sertifika No: 12358

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan
hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91 Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

MEŞRUTİYET'İ ÇOK SEVMİŞTİK

Gazanfer İbar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	vii
MEŞRUTİYET'İ ÇOK SEVMİŞTİK	
MEŞRUTİYET'E DOĞRU	3
JÖN TÜRKLER VE JÖN TÜRK MATBUATI	9
MEŞRUTİYET'İN İLANI VE KUTLAMALARI	13
Selanik'te Meşrutiyet'in İlanı ve Kutlamaları	15
İstanbul'da Meşrutiyet Kutlamaları	21
Diğer Vilayetlerde Meşrutiyet Kutlamaları	31
İSTİBDAT PAŞALARI	37
MEŞRUTİYET VE KADIN	43
MECLİS-İ MEBUSAN'IN AÇILIŞI	51
MEŞRUTİYET'İN SANCILI YILLARI	59
İngiltere'den ve Batı'dan Beklentiler	59
Meclis-i Mebusan	61
Osmanlı Demokrat Fırkası	62
Prens Sabahaddin	63
Gazeteci Hasan Fehmi'nin Öldürülüşü	66
31 Mart Vakası	67
Adana Olayları	69
Hareket Ordusu ve İsyanın Sonu	70
Sultan Abdülhamid'in Hal'i	86
Hürriyet ve İtilaf Fırkası	99
Birinci Balkan Harbi	100
Bâbiâli Baskını	101
Mahmud Şevket Paşa'ya Suikast	105
MEŞRUTİYET MATBUATI	107
Mizah Dergileri	130
Matbuat Hürriyetinin Sona Ermesi	139
MEŞRUTİYET'İN İLK MİLLÎ BAYRAMIMIZ OLUŞU	140
SONSÖZ	146

MEŞRUTİYET KARTPOSTALLARI	151
İlk Meşrutiyet Kartpostalları – Sürşarjlı Kartlar	152
İlk Sürşarjlı Meşrutiyet Kartpostalları	153
Max Fruchtermann'ın Çiçekli Kartpostallar Üzerine Sürşarjlı Meşrutiyet Kartları	156
Max Fruchtermann'ın Fantezi Gofre Kabartma Salut de Constantinople Kartpostalları Üzerine Sürşarjlı Meşrutiyet Kartları ..	163
Bayraklı Meşrutiyet Kartpostalları	167
Diğer Meşrutiyet Kartpostalları	204
Meşrutiyet'in İlanından Sonraki İlk Selamlık Töreni Kartpostalları ..	224
MEŞRUTİYET EFEMERASI	228
Posterler, Afişler	228
Hatıra Mendilleri	244
Şarkı ve Marş Notaları	250
Madalyalar ve Rozetler	288
Okul DeFTERleri	291
Sigara Kâğıtları	299
Fotoğraf Albümleri	314
Diğer Meşrutiyet Efemerası	340
NOTLAR	347
KAYNAKÇA	350
DİZİN	353

ÖNSÖZ

Meşrutiyet'i çok sevmiştik. Meşrutiyet'in vaatleri "Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik, Adalet" ve estirdiği özgürlük havası başlangıçta Osmanlı'nın tüm toplum katmanlarından olumlu bir karşılık bulmuş ve sevinçle karşılanmıştı. Osmanlı'nın merkezi ve baskıcı yönetim sistemi son bulacak, başta her alanda liberal uygulamalarla, temel hak ve özgürlüklerin gözetilmesiyle, her kesime eşit mesafede yaklaşarak birlik ve beraberlik içinde yaşanacaktı. Farklı etnik kimlikler eşit haklardan yararlanacak ve eşit vatandaş olacak. Bir Osmanlılık ruhu inşa edilecekti. Batılılaşma ve modernizm konusunda atılacak kararlı adımlar başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa'dan destek bulacak böylece Osmanlı'nın parçalanmasının önüne geçilmiş olacaktı. Osmanlı'da bir bayram havası esiyordu ki zaten Meşrutiyet'in ilan günü olan 24 Temmuz ilk milli bayramımız olarak kabul edilmişti.

İkinci Meşrutiyet dönemi yakın tarihimizin en ilginç ve renkli sayfalarından olması yanında bugünkü Cumhuriyetimizin üzerine inşa edildiği temel felsefi tartışmaların yapıldığı, hatasıyla sevabıyla günümüz Türkiye'sinin devlet ideolojisinin oluştuğu dönemdir. Bu dönemle ilgili yüzlerce kitap, makale, tez yazılmış olma-

sına karşın bence yeterince incelenmemiş, örneğin 31 Mart Vakası'nın kimler tarafından yapıldığı sorusu dahi açık ve net bir cevap bulamamıştır. Bu kitabın amacı bu konulara girmek yerine Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasının yani pek çok açıdan inanılmaz renklilikteki bir dönemin ana hatlarını verirken bunları görsel malzemelerle yoğun bir şekilde destekleyerek okuyucunun kendini o coşkunun içinde bulmasını sağlamaktır. Bu coşkunun yavaş yavaş azaldığı Balkan Harbi günlerine uzayan dönemle kitap son buluyor.

Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı'da yaşanan eşi benzeri görülmemiş hürriyet ortamını kelimelerle anlatmak elbette oldukça güç, ancak kitaptaki pek çok görsel umarım o ortamın hissedilmesine destek olur. Yine zannedirim ki dönemin renkliliğini ve bayram havasını yansıtan görseller kitaba neden *Meşrutiyet'i Çok Sevmiştik* adını verdiğimiz destekleyen niteliktedir.

Bu kitapta kullanan görsel malzemenin büyük bir çoğunluğu kendi arşivimden. "Meşrutiyet Efemerası" bölümündeki mendiller, posterler, rozetler ve sigara kağıtlarının önemli bir bölümü dostum Necdet İlingi'nin koleksiyonundan kullanıldı. Kendisine ne kadar teşekkür etsem

azdır. Kendi arşivim derken iki muhterem zattan rahmetle bahsetmeden geçemeyeceğim. Türkiye’de efemera koleksiyonculuğunun babası sayılabilecek iki isim; Herman Boyacıoğlu ve Sabahattin Topşahin. Herman Boyacıoğlu 1980 öncesi yıllarda Türkiye’de normalde kâğıt hamuru olmayı bekleyen on binlerce kâğıt evrakı toplayıp depolayarak bugüne ulaşmasını sağlayan çok önemli bir koleksiyoncuymuştu. Herkesin değersiz kâğıt parçaları olarak gördüğü pek çok evrak onun sayesinde kurtararak günümüze intikal edebildi. Boyacıoğlu Abdülhamit’i çok severdi ve onunla ilgili bulduğu her şeyi arşivlerdi. Boyacıoğlu’nun bu fevkalade zengin Abdülhamit arşivi ölümünden sonra bana intikal etti ve bugün benim emanetimde.

Sabahattin Topşahin Kadıköy Akmar Pasajı’ndaki küçük dükkânında Türkiye’de efemera ticaretini ilk başlatan sahaflardan-
dı. Konuya inanılmaz hâkimiyetiyle sadece satış yapmaz, hangi koleksiyoncunun ne toplayacağına dahi karar verirdi. Bana pek çok konunun yanında Meşrutiyet koleksiyonculuğunu da uygun görmüştü. Malzemelerin dağılmaması ve belli kişilerde konularına göre toplanması için gayret gösterir bunu yaparken hiçbir ticari kaygı duymazdı. İşte Boyacıoğlu vefat edince onun koleksiyonunu aldığı astronomik teklifleri reddederek neredeyse aldığı fiyata bana devreden oydu. Şaşkınlıkla soranlara verdiği cevap çok yalındı: “Meşrutiyet’i Gazanfer topluyor, ona vermek yakışır.” Artık böyle esnaf ne yazık ki pek azaldı, Sabahattin Ağabeyi ya da herkesin tanıdığı ismiyle “Pırtık Sabahattin”i bir kez daha minnet ve rahmetle anıyorum.

Kitaptaki Osmanlıca metinlerin günümüz Türkçesine çevirileri tarafımdan

yapıldığından meydana gelmiş olabilecek hatalar bana aittir, affınıza sığınırım. Görsel malzemelerin seçiminde, örneğin “Meşrutiyet Matbuatı” bölümünde temel birkaç dergi görselinin yanında yer darlığını da göz önünde bulundurarak mümkün olduğu kadar daha nadir bulunabilecek mecmuaların görsellerine yer vermeye çalıştım. Keza notalar bölümünde sadece daha nadir bazı marşların notalarına yer verebildim, diğerlerinin kapak resimleri ile iktifa ettim. Aynı düşünce tarzı diğer bölümler için de büyük ölçüde geçerlidir.

Kitaba emeği geçenlerin en başında editörüm Pınar Güven geliyor. Onun teşvikleri, tükenmeyen enerjisi, önerileri, katkıları, yönlendirmeleri olmasaydı, kitabın şu son halini alması hiçbir şekilde mümkün olmazdı. Kitabı yayımlamaya karar veren Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ile kitaba emeği geçen tüm çalışanlarına teşekkür ederim. Kitabın fikir ve isim babası Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları eski editörlerinden Emre Yalçın’a ayrı bir teşekkür borçluyum. Yine en başından beri projeyi destekleyen ve katkı veren dostum Kansu Şarman’a sonsuz teşekkürler.

Meşrutiyet’i çok sevmiştik, Osmanlı’yı kurtaracak gözüyle bakmıştık ancak daha birinci yılı dolmadan başlayan karışıklıklar, Osmanlılık felsefesinin hızla çökmesi ve Meşrutiyet ilkelerinin terk edilmesi sonucunda imparatorluğun dağılması önlemedi. Bugünün Türkiye’sini anlamak, problemlerine çözüm önerileri getirebilmek için o dönemi çok iyi bilmenin şart olduğuna inanandanım. Umarım bu kitap dönem araştırmacılarına bilhassa görsel malzemesiyle bir nebze ışık tutar.

MEŞRUTİYET'İ ÇOK SEVMİŞTİK

MEŞRUTİYET'E DOĞRU

II. Mahmud zamanında başlayan modernleşme ya da reform hareketleri II. Abdülhamid devrinde hızlanarak sürdü ve meyvelerini vermeye başladı. Gerek eğitim kurumları gerek altyapı tesisleri gerekse hukuk alanındaki yenilikler en fazla onun zamanında gerçekleşti. Tanzimat'ın öngördüğü Osmanlıcılığı benimseyen II. Abdülhamid hukuki ve iktisadi alanlarda Batılılaşma yönünde toplumu daha dinamik hale getiren reformları uygularken, siyasi alanda hiçbir serbesti tanımayarak, en basit temel hakları kısıtlıyordu. Belki de ona en uygun düşen tarif "aydınlanmacı müstebit" olabilirdi. Zira Osmanlı Devleti "modernizm" akımının en kuvvetli halkalarından biri hiç şüphesiz ki Abdülhamid'di. Bilhassa modern eğitim kurumlarının yaygınlaşmasına çok önem veren Abdülhamid, medreselerin yavaş yavaş kendiliğinden çökmesini sağladı. Medreseler "menba-ı ilm-i hüner (bilimlerin kaynağı)" olmaktan çıkıp aşama aşama "biret tembelhane, mahall-i rezalet, asker kaçağı yuvası" haline gelip yok olup gitme

noktasına gelmişti.¹ Öte yandan başta Askeri Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye olmak üzere, Batı sistemiyle açılan okullarda taşra kasabalarından gelen gençler biyolojik materyalizm, pozitivizm, fizyolojizm, Darwinizm, sosyal Darwinizm gibi Batı'nın aydınlanma dönemi fikirleriyle tanışıyordu.² Sultan II. Abdülhamid'in açmış olduğu modern harp okullarının yetiştirdiği genç subaylar "Tanzimat ve Osmanlı reformizmi" ruhuyla eğitim görüyorlardı. Ayrıca yabancı eğitimcilerin etkisi, liberal düşünceler ve Alman romantizmiyle yetişen mektepli subaylar, çok geçmeden sultanın idare tarzına düşman kesildi. Yusuf Akçura konu hakkında, "Erkân-ı Harbiye mektebinde iken hocalarımız bize gizli gizli hürriyet ve meşrutiyetten bahsederler, Kanun-ı Esasi yürürlüğe girerse imparatorluk kurtulur derlerdi..." sözleriyle en azından bir grup öğrenci için durumu özetliyordu. Bazı mektepli subaylar zaman içerisinde dikta rejimi olarak gördükleri Sultan II. Abdülhamid'in yönetimine karşı büyük bir kin beslemeye başlamıştı.³

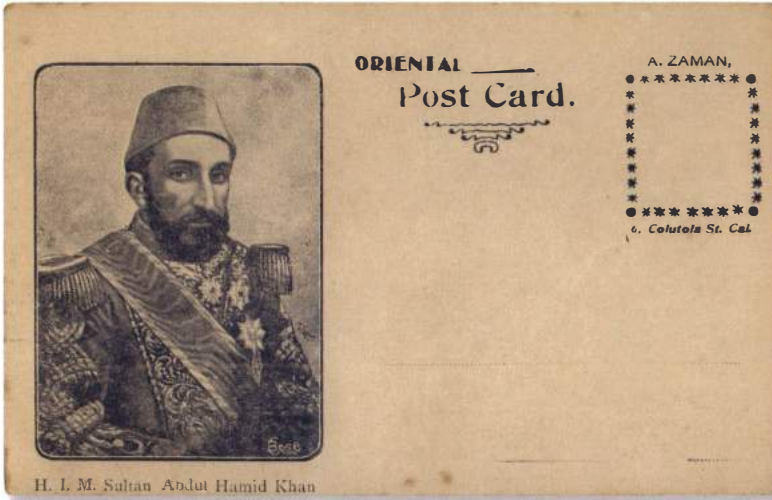

Sultan Abdülhamid Han.

Eğitim konusuna çok önem veren Abdülhamid, dönemin ünlü fotoğrafçıları Abdullah Biraderler'e hazırlattığı albümleri 1893'te ABD Kongre Kütüphanesi'ne ve 1894'te British Museum'a armağan olarak sunuyordu. Bu albümlerde sadece seçkin eğitim kuruluşları değil, görece mütevazı okulların da modernlik konusunda iddiası ortaya konuluyordu. Örneğin Emirgan Kız İbtidai Mektebi'nin kızlarının başarıları açık, ellerinde gösterişli diplomalarıyla görülmesi ilginçti.⁴

Siyasi alanda ise tek kişiye dayanan, istibdat, Yıldız, hafiye, jurnal gibi kelimeler etrafında esrarengiz ve korkulu bir imaj

oluşturan despotik bir yönetim sürüyordu. Basın ve posta hizmetlerinde sıkı bir sansür uygulanıyordu. Abdülhamid'e yönelik en ufak üstü kapalı eleştiriler dahi yasaklanmıştı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı –ya da diğer adıyla 93 Harbi– sona erdikten sonra, despotik siyasi çatıya karşın Osmanlı Devleti istikrarlı bir ekonomik gelişme sürecine girmişti. 1908'e gelindiğinde imparatorluk 1876'da olduğundan çok daha refah, karmaşık, ekonomik ve kültürel açıdan gelişmiş durumdaydı.⁵ Bugün bile tarihçileri "Ulu Hakan" ile "Kızıl Sultan" uç değerlendirmeleri arasında bocalatan unsurların temel dinamikleri böyleydi.

Sultan Abdülhamid Han.

Gazi Abdülhamid Han II.

Abdülhamid Han II.

بسم الله الرحمن الرحيم

[illegible]

یاد اهلک خدای بزرگ سلطان (قاضی) اولین قطعه آیه ای در بستره تناسلی اصول خویش برود و اولاً خود بدو بجهت معلوم کردن اولیای سلطان بگوید برادر شهزاده کمال الدین را بدین آیه یاد و خاتمی موجد اولش و ختم ملک ایزدین و انبیا و اولزین جلاله و فیضیه بی بالاستانده اهل کمال الدین اولیای سلطان معلوم کردیم . ۴۸ بقره ۱۹۷۸ یازدانی تا پنجشنبه سمنه و ازمنه در اقبال ایدیه اولان (ک استایل کمال الدین سلطان کوی سمنه)

مؤلفین قطعیاً امیر اولیغنی بنیغده - الیغنی سلطان - علی الحیدر بن اولاد الیغنی خسته لعل بورك سلطان اولیغنی تحفه ایتشده . بودده شیلاسنی بنیغده از بنیغده اولیغنی . «

دو نفری معلومان همی درون کعبه بران زیاد اختیار داشتند لکن بعد از آنکه آن دو نفر (نامی) خفته شدند و دیگر معلومان اینها را میجویدند
آوردند و علی الحسین بن نقیبه رسانیدند و اولی که از درم قضاة حاصل شد که هر دو از آن فرزند می شدند و نه و سوار شدند و مراعات نمود علی الحسین و آن دو نفر از آن ملک آوردند

توضیح: حقیقتاً، مقاله تخصصی است، بهر حال، اگر چه سطر اول، که با «ما» شروع می‌شود، استایلی غیر حرفه‌ای و غیر علمی است. این سطر را می‌توان به روش زیر بازنویس کرد:

عبدالحیدر آشتیانی و علی حسینی: مکاتبات سیاسی و نظامی در دوران کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۰۲ خورشیدی. تهران: نشر اسرار، ۱۳۸۱ خورشیدی.

اصول امره در هر روز . تا سیاحت مفید بود . تفکرات سیه و نه اثر کردی . که زانوی محض بیلدی . مطلق حال واستحاله و دستنورد کردی
سیاحت خیر و کلاهی کو ایستد . گفته میباید خاشاک روییده و درونی امید باشد که یکدیگر داند .

سقطه علی الخیر الودیع وقت فصری و یوتقده به بالاستقامه و بعضه اجبارک دشمنایند که قوتی مبارک حقیده و این مضره خایه مضار را در مضره ایست و بطلب
اینکه اجبار انسان را در یکاقتیله میخورد. بواسطه بی معرفت و بی اندیشه اسلام و درستیای وطن است و درینک میفتظ و بفرماند و اینکه که ضرر من نظر اینه به

[illegible]

عليه السلام في حق اولاده در دني اتمه رسا - اليه افضى في كبرك اين تيمور - برتبت خاشانه خود در فعل جيقه ادر رسا بالكر ازين متبع خلافت و سلطت

صالح وطلحی رفیعہ ادبیلہ جعفرہ .

عزیز! از دست زدن ملک و رعای تو در این ایام بود که در امور حکومتی و مالیه و دینی و اجتماعی و

سلطنت جات ایہ ہائیک جزائی دھال دھلت نہ فرستے۔

تایا — دلتہ دھلت و شکرینک ^{۱۰} ^{۱۱} ^{۱۲} ^{۱۳} ^{۱۴} ^{۱۵} ^{۱۶} ^{۱۷} ^{۱۸} ^{۱۹} ^{۲۰} ^{۲۱} ^{۲۲} ^{۲۳} ^{۲۴} ^{۲۵} ^{۲۶} ^{۲۷} ^{۲۸} ^{۲۹} ^{۳۰} ^{۳۱} ^{۳۲} ^{۳۳} ^{۳۴} ^{۳۵} ^{۳۶} ^{۳۷} ^{۳۸} ^{۳۹} ^{۴۰} ^{۴۱} ^{۴۲} ^{۴۳} ^{۴۴} ^{۴۵} ^{۴۶} ^{۴۷} ^{۴۸} ^{۴۹} ^{۵۰} ^{۵۱} ^{۵۲} ^{۵۳} ^{۵۴} ^{۵۵} ^{۵۶} ^{۵۷} ^{۵۸} ^{۵۹} ^{۶۰} ^{۶۱} ^{۶۲} ^{۶۳} ^{۶۴} ^{۶۵} ^{۶۶} ^{۶۷} ^{۶۸} ^{۶۹} ^{۷۰} ^{۷۱} ^{۷۲} ^{۷۳} ^{۷۴} ^{۷۵} ^{۷۶} ^{۷۷} ^{۷۸} ^{۷۹} ^{۸۰} ^{۸۱} ^{۸۲} ^{۸۳} ^{۸۴} ^{۸۵} ^{۸۶} ^{۸۷} ^{۸۸} ^{۸۹} ^{۹۰} ^{۹۱} ^{۹۲} ^{۹۳} ^{۹۴} ^{۹۵} ^{۹۶} ^{۹۷} ^{۹۸} ^{۹۹} ^{۱۰۰} ^{۱۰۱} ^{۱۰۲} ^{۱۰۳} ^{۱۰۴} ^{۱۰۵} ^{۱۰۶} ^{۱۰۷} ^{۱۰۸} ^{۱۰۹} ^{۱۱۰} ^{۱۱۱} ^{۱۱۲} ^{۱۱۳} ^{۱۱۴} ^{۱۱۵} ^{۱۱۶} ^{۱۱۷} ^{۱۱۸} ^{۱۱۹} ^{۱۲۰} ^{۱۲۱} ^{۱۲۲} ^{۱۲۳} ^{۱۲۴} ^{۱۲۵} ^{۱۲۶} ^{۱۲۷} ^{۱۲۸} ^{۱۲۹} ^{۱۳۰} ^{۱۳۱} ^{۱۳۲} ^{۱۳۳} ^{۱۳۴} ^{۱۳۵} ^{۱۳۶} ^{۱۳۷} ^{۱۳۸} ^{۱۳۹} ^{۱۴۰} ^{۱۴۱} ^{۱۴۲} ^{۱۴۳} ^{۱۴۴} ^{۱۴۵} ^{۱۴۶} ^{۱۴۷} ^{۱۴۸} ^{۱۴۹} ^{۱۵۰} ^{۱۵۱} ^{۱۵۲} ^{۱۵۳} ^{۱۵۴} ^{۱۵۵} ^{۱۵۶} ^{۱۵۷} ^{۱۵۸} ^{۱۵۹} ^{۱۶۰} ^{۱۶۱} ^{۱۶۲} ^{۱۶۳} ^{۱۶۴} ^{۱۶۵} ^{۱۶۶} ^{۱۶۷} ^{۱۶۸} ^{۱۶۹} ^{۱۷۰} ^{۱۷۱} ^{۱۷۲} ^{۱۷۳} ^{۱۷۴} ^{۱۷۵} ^{۱۷۶} ^{۱۷۷} ^{۱۷۸} ^{۱۷۹} ^{۱۸۰} ^{۱۸۱} ^{۱۸۲} ^{۱۸۳} ^{۱۸۴} ^{۱۸۵} ^{۱۸۶} ^{۱۸۷} ^{۱۸۸} ^{۱۸۹} ^{۱۹۰} ^{۱۹۱} ^{۱۹۲} ^{۱۹۳} ^{۱۹۴} ^{۱۹۵} ^{۱۹۶} ^{۱۹۷} ^{۱۹۸} ^{۱۹۹} ^{۲۰۰} ^{۲۰۱} ^{۲۰۲} ^{۲۰۳} ^{۲۰۴} ^{۲۰۵} ^{۲۰۶} ^{۲۰۷} ^{۲۰۸} ^{۲۰۹} ^{۲۱۰} ^{۲۱۱} ^{۲۱۲} ^{۲۱۳} ^{۲۱۴} ^{۲۱۵} ^{۲۱۶} ^{۲۱۷} ^{۲۱۸} ^{۲۱۹} ^{۲۲۰} ^{۲۲۱} ^{۲۲۲} ^{۲۲۳} ^{۲۲۴} ^{۲۲۵} ^{۲۲۶} ^{۲۲۷} ^{۲۲۸} ^{۲۲۹} ^{۲۳۰} ^{۲۳۱} ^{۲۳۲} ^{۲۳۳} ^{۲۳۴} ^{۲۳۵} ^{۲۳۶} ^{۲۳۷} ^{۲۳۸} ^{۲۳۹} ^{۲۴۰} ^{۲۴۱} ^{۲۴۲} ^{۲۴۳} ^{۲۴۴} ^{۲۴۵} ^{۲۴۶} ^{۲۴۷} ^{۲۴۸} ^{۲۴۹} ^{۲۵۰} ^{۲۵۱} ^{۲۵۲} ^{۲۵۳} ^{۲۵۴} ^{۲۵۵} ^{۲۵۶} ^{۲۵۷} ^{۲۵۸} ^{۲۵۹} ^{۲۶۰} ^{۲۶۱} ^{۲۶۲} ^{۲۶۳} ^{۲۶۴} ^{۲۶۵} ^{۲۶۶} ^{۲۶۷} ^{۲۶۸} ^{۲۶۹} ^{۲۷۰} ^{۲۷۱} ^{۲۷۲} ^{۲۷۳} ^{۲۷۴} ^{۲۷۵} ^{۲۷۶} ^{۲۷۷} ^{۲۷۸} ^{۲۷۹} ^{۲۸۰} ^{۲۸۱} ^{۲۸۲} ^{۲۸۳} ^{۲۸۴} ^{۲۸۵} ^{۲۸۶} ^{۲۸۷} ^{۲۸۸} ^{۲۸۹} ^{۲۹۰} ^{۲۹۱} ^{۲۹۲} ^{۲۹۳} ^{۲۹۴} ^{۲۹۵} ^{۲۹۶} ^{۲۹۷} ^{۲۹۸} ^{۲۹۹} ^{۳۰۰} ^{۳۰۱} ^{۳۰۲} ^{۳۰۳} ^{۳۰۴} ^{۳۰۵} ^{۳۰۶} ^{۳۰۷} ^{۳۰۸} ^{۳۰۹} ^{۳۱۰} ^{۳۱۱} ^{۳۱۲} ^{۳۱۳} ^{۳۱۴} ^{۳۱۵} ^{۳۱۶} ^{۳۱۷} ^{۳۱۸} ^{۳۱۹} ^{۳۲۰} ^{۳۲۱} ^{۳۲۲} ^{۳۲۳} ^{۳۲۴} ^{۳۲۵} ^{۳۲۶} ^{۳۲۷} ^{۳۲۸} ^{۳۲۹} ^{۳۳۰} ^{۳۳۱} ^{۳۳۲} ^{۳۳۳} ^{۳۳۴} ^{۳۳۵} ^{۳۳۶} ^{۳۳۷} ^{۳۳۸} ^{۳۳۹} ^{۳۴۰} ^{۳۴۱} ^{۳۴۲} ^{۳۴۳} ^{۳۴۴} ^{۳۴۵} ^{۳۴۶} ^{۳۴۷} ^{۳۴۸} ^{۳۴۹} ^{۳۵۰} ^{۳۵۱} ^{۳۵۲} ^{۳۵۳} ^{۳۵۴} ^{۳۵۵} ^{۳۵۶} ^{۳۵۷} ^{۳۵۸} ^{۳۵۹} ^{۳۶۰} ^{۳۶۱} ^۳

اولاً اني نيك حققة تجاوة اية بربريت، ونكسر عقاله يا صبي بلونيه وسودتيك ارياليه خرسانيه وطلعتك لمريرك صريره ونباحك سنجعك وبوقصصك واجابك اهد بس سفره وروسي ربهنا هاهنا ونمرنا ثباتنا بهلك لازمه .

ناتاناسيل - ملك حطاي واستخدا الارز سنة ١٤٩٩ تاجيد. ملكه صير بمراوم وعتبر اول ايديو واجرسته ايكن سنة ١٥٠٦. واليه ملوك عيشه
اول تاناسيل استخدا. ملكه ويزيد الى ادمر. فاستخدا ملوك حطاي. ملكه ويزيد الى ادمر. فاستخدا ملوك حطاي. ملكه ويزيد الى ادمر. فاستخدا ملوك حطاي.

لازمه . با توجه به منظورده با محمد رجال ، عها از شان مکتب کیدول و یکجاست الیبره بفرزادله ، مضطبه لرتظیم ایروک عه ازغلم و الیبره بفرستد یکای با دنا الله

اربعاً — اینک خدمه اسامی است که نامیده اند که در این کتاب مذکور است. و در این کتاب مذکور است که در این کتاب مذکور است.

بیت: «بودی که از تو مرا بخیزد، چال ناله ستیز» - «هفتاد و نه بود که در تو نه خنجر را می خیزد» - «اگر چال دارا - هفتاد بودی و نظر ده ایام در او رسد ایام» -
نخست ایام هفت و شصت سالگی در عهد و انبیا از قبیل و ...

[illegible]

کرتی تھلکہ تو ہوا ، اذھام و خیاں سے ناپا اور ہر سہ پہا کلمہ پر سوجا چڑھو پتھر سے انکسار اغواں تو لوں آ صبر کیا ؟ حق پر کچھ مفسد کی خزاں لبرک ۔ رداوت
علا ۔ حرمنا اور اس کے بغیر ہر حرکت اور ۔ حقہہ شادی بالکرا اسلام اور کولہا اور ختم اللہ ، عمر و کھٹ منہ زرا ۔ طلبہ اسیر

ایستاد. عفا فی الله! بزرگوارده دولت و ملت یان در مات آهسته در. یا اهل ولایت، یا استقله قوتیله وار. هر یک از نزم الهمزة وضیعتی آید. اجدید و

ای عجم و طغیان! اتحاد یهلم، بر صوٹ فرضیہ رہ قاجار یلم۔ اسانجہ یاشایلم ویا مودجہ اوللم۔

Comité Ottoman d'Union et de Progrès
25 rue Bonaparte Paris

JÖN TÜRKLER VE JÖN TÜRK MATBUATI

Dönemin eğitim sisteminin er ya da geç Batı'nın aydınlanma ideolojisinden etkilenen genç askerlerin ve sivil aydınların muhalefetini yaratmaması düşünülemezdi. Nitekim bu muhalefet ilk olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de örgütlendi ve bunu Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Hukuk izledi. Bu muhalefete Batılılar "Jön Türkler" adını verdi. Yeni okullar ve kuruluşlar, ülkelerinin çağdaş bir biçimde yönetilmesini isteyen ve bunun gerçekleşmemesi halinde ülkenin düşmanlarca parçalanacağından endişe duyan yeni bireyler ortaya çıkarmıştı. Bu bireyler zaman içinde gizli örgütler kurarak teşkilatlanmaya başladı. Bunlardan ilki, İbrahim Temo tarafından 1889 Mayıs'ında İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye'de kuruldu. İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Mehmed Reşit, İshak Sükûti ve Şerafettin Mağmumi adlı askeri tıbbiyeli beş genç İttihad-ı Osmani adını verdikleri gizli bir örgüt kurdular. Aynı yıl Bursa Maarif Müdürü Ahmed Rıza

Paris'e iltica ederek burada Dr. Nâzım, Selanikli Albert Fua ve Halil Ganem'le birlikte, *Meşveret* gazetesi etrafında, sürgündeki muhalifleri topladı. Her iki grup Paris'te yaptıkları toplantı sonucu birleşerek Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti adını benimsedi. Bu ve benzer örgütler 1884-1908 yılları arasında rejim muhalifi pek çok gazete ve dergi çıkardılar. Emrullah Efendi ile Tevfik Nevzat'ın 1894 yılında yayımladığı *Hizmet* gazetesi ilk Jön Türk yayınlarındandı. Bu tür yayınların en önemlileri Ahmed Rıza tarafından Paris'te yayımlanan *Meşveret*; Tunalı Hilmi, Abdullah Cevdet ve İshak Sükûti'nin çıkardığı *Osmanlı* ve 1902 Jön Türk Kongresi sonrası yayımlanan *Şûra-yı Ümmet*'ti.

Meşveret gazetesi, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Paris şubesi başkanı Ahmed Rıza tarafından 1 Aralık 1895'te çıkarılmaya başlandı. *Mechveret Supplément Français* başlığını taşıyan Fransızca nü-

hası da 7 Aralık'ta yayın hayatına girdi. *Meşveret* 6 Mayıs 1898'e kadar 30 sayı, Fransızca nüshası da 1908'e kadar 202 sayı yayımlandı. Gazetede *Meşveret* başlığının altında "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin vasıta-i neşriyatıdır" denilmekteydi. İlk zamanlarda 15 günde bir 6 ila 10 sayfa halinde ve elyazısı taşbaskı olarak çıkarılmaya başlanan gazetenin iki veya dört sayfası "İlave-i Meşveret" başlığıyla veriliyordu.

Jön Türk gazetelerinden *Osmanlı* gazetesi İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olarak 1897-1904 yılları arasında yayımlandı. Gazete yayın hayatına 1 Aralık 1897 tarihinde Cenevre'de başladı. İlk 61 sayısı burada yayımlan-

dıktan sonra 10 Haziran 1900 tarihli 62. sayısı Londra'da, 69. sayıdan itibaren 119. sayı dahil Folkestone'da çıktı. 120. sayısı Kahire'de çıkan gazete 136. sayıdan 8 Aralık 1904 tarihli son sayısına kadar tekrar Cenevre'de yayımlandı. Bu yer değiştirmelerin yanı sıra *Osmanlı* gazetesi muhalif gruplar arasında zaman zaman el de değiştirdi. Bir dönem Damat Mahmud Celalettin Paşa ile oğlu Prens Sabahaddin tarafından yayımlandı. Prens Sabahaddin görüşlerini ilk kez bu gazetede yayımlamıştı.

1902 Jön Türk Kongresi sonucunda Ahmed Rıza Bey etrafında toplanan grup Cenevre'de çıkan *İntikam*, *İstirdat* ve Kahire'de çıkan *Sancak* gazetelerini

Jön Türkler.

birleştirerek *Şûra-yı Ümmet* adlı gazeteyi 1 Nisan 1902 yılından itibaren çıkarmaya başladı. Başyazıları Ahmed Rıza ve Sami Paşazâde Sezai beyler tarafından yazılıyordu. Yusuf Akçura gibi yazarların katılımıyla Türkçü bir hüviyete büründü. 1906 yılından itibaren İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin resmi yayın organı haline dönüştü. 1907 yılında Paris'e nakledildi ve 117. sayısı burada yayımlandı. Dergi 1 Ağustos 1908 tarihli 139. sayısıyla yurtdışındaki neşriyatını sona erdirdi. Yayın hayatına İstanbul'da devam eden *Şûra-yı Ümmet* 220. sayısıyla yayınına son verdi.

Sayıları 100'ü aşan Jön Türk mecmuaları çeşitli gruplar altında incelenebilir. Birinci grup merkezi örgütlerin yayınlarıdır ki bunlar *Hak*, *Meşveret*, *Mechveret*, *Supplément Français*, *Mizan*, *Osmanlı*, *Şûra-yı Ümmet*, *Terakki* gibi mecmualardır. İkinci grup daha küçük icraatçı cemiyetlerin ve fertlerin yayınlarıdır: *Darbe*, *İnkılab*, *İntikam*, *İstikbâl* [Cenevre], *İstir-dat*, *Vatan*, *Yıldırım*. Ayrıca *İçtiha*, *Şark ve Garb*, *Türk* gibi entelektüel yayınlar bu gruba eklenebilir. Üçüncü grubu, kişiler ve örgütlerce çıkarılan *Beberuhi*, *Dolab*, *Davul*, *İncili Çavuş*, *Laklak*, *Kokonoz*, *Tokmak* gibi mizah mecmuaları oluşturuyordu. Dördüncü grup belirli bir Osmanlı unsurunun sorunlarını dile getiren dergilerdi: *Arnavudluk*, *Hürriyet* [Londra], *İttihad* gazetesi, *Kashf al-Niqâb*, *Kürdistan*, *Türkiya'l-Fetât* gibi. Beşinci grup ise bazıları merkezi örgütlere bağlı olmakla beraber Balkan Jön Türklerince yayımlanan ve mahalli Jön Türklüğün fikirlerini işleyenler *Ahali*, *Balkan*, *Efkâr-ı Umumiye*, *Silah*, *Muvazene*, *Rumeli*, *Tuna*, *Sada-yı Millet*, *Uhuuvet* gibi mecmualardı. Son ve altıncı grup ise dini

zeminde muhalefet yapan *Ezan*, *Kanun-ı Esasi* gibi yayın organlarıydı.

Emrullah Efendi ve Tevfik Nevzat'ın 1894 yılında yayımladığı *Hizmet* gazetesi ilk Jön Türk yayını olarak kabul edilir. Ardından *Mizan*, *Osmanlı*, *İntikam*, *Ezan* ve *Darbe* gibi gazeteler çıkarıldı. Jön Türk mizah gazeteleri arasında Cenevre'de çıkan *Beberuhi* ve *Tokmak* adlı sert üsluplu gazeteler de vardı.

Muhalliflerin yurtdışına çıktıklarında barındığı, gazete ve dergi yayımladığı yerler Paris, Kahire, Londra ve Cenevre olmuştur. II. Abdülhamid döneminde diğer gazetelerin yanında yurtdışındaki mizah basını *Beberuhi*, *Davul*, *Dolab*, *Tokmak* ve *Laklak* gibi yayınlarla sert bir muhalefete girişti. Sayfalarında devlet yönetimine karşı ağır eleştirilere yer vererek II. Abdülhamid'e karikatürlerle ölçsüzce hakaret edildi. Cenevre Jön Türklerinin mizah yayını *Tokmak* gazetesinin ilk sayısı 1 Mart 1901 tarihinde yayımlandı. "İki haftada bir fakat pir iner" sloganıyla çıkacağı ilan edilen gazetenin ilk üç sayısı iki hafta arayla, dördüncü ve beşinci sayısı ise gecikmeli olarak yayımlandı. Kısa ömürlü olan ve sadece beş sayı yayımlanabilen gazetenin son sayısındaki tarih ise 15 Haziran 1901'di. *Tokmak* dergisinin seviyesiz mizah anlayışının Abdülhamid'i konu alan bir örneği şöyleydi:

Gece gündüz kan kusar / Susarsa kana susar / Buna karşı kim susar? / Var mezarında hortla! / Çıyan gibi cırlama / Geber, kuduz hırlama / A! Hakkındır bu kama / Var mezarında hortla! (*Tokmak*, sayı 2, 15 Mart 1901).

"Mizancı" Murad Bey.

MEŞRUTİYET'İN İLANI VE KUTLAMALARI

1906'dan itibaren genç subayların ve devlet görevlilerinin kurduğu gizli örgütler bilhassa Selanik'te ve Manastır'da hızla güçlendi. Reval'de İngiltere kralı ile Rusya çarı arasında gerçekleşen görüşmede Makedonya hakkında da bazı anlaşmalar olduğu söylentisinin hızla yayılması sonucunda başta Üçüncü Ordu subayları olmak üzere tüm cemiyet üyeleri arasında zaman kaybetmeden memleketin kurtarılması için isyan hareketinin çabuklaştırılması fikri benimseniyordu.

28 Haziran 1908 tarihinde Resne'de Kolağası Niyazi Bey dağa çekilmeye ve hükümete isyan etmeye karar verdi ve 3 Temmuz'da iki-üç subay ve memur ve 150 kadar sivil fedaiyle Resne'den ayrıldı. Ferit Şemsi Paşa dağa çıkanları cezalandırmak için olağanüstü yetkilerle Yıldız Sarayı tarafından Manastır'a gönderildi. Ancak 7 Temmuz'da Şemsi Paşa,

Enver Bey.

Enver Bey.

Atuf Bey adlı bir genç subay tarafından muhafızları arasında yürürken katledildi. Şemsi Paşa'nın yerine atanan Müşir Osman Paşa ise Niyazi Bey ile adamları tarafından 22 Temmuz'da kaçırılarak Resne'ye götürüldü. Artık hareketin kontrol altına alınması mümkün görünmüyordu.

Selanik'te Meşrutiyet'in İlanı ve Kutlamaları

Selanik Osmanlı İmparatorluğu'nun esasen en hareketli ve en ileri şehirlerinden biri olma özelliğine sahipti ve İttihatçı hareketin merkeziydi.

23 Temmuz 1908 Perşembe günü Makedonya'da Meşrutiyet'i ilan etme

düşüncesi, İttihad ve Terakki Cemiyeti üyelerinin 22 Temmuz gecesi Selanik'te Manyasizâde Refik Bey başkanlığındaki toplantısında kararlaştırıldı. Makedonya'da kent kent anayasal düzen ilan edilecekti. Nitekim 23 Temmuz'da Manastır'da Resneli Niyazi ve Enver Bey İstanbul'a çektikleri telgrafla II. Meşrutiyet'i ilan etti. Haber 23 Temmuz sabahı erken saatlerde Selanik'e ulaşarak oradan da İttihad ve Terakki'nin telgraf haberleşmesi üzerindeki hâkimiyeti sayesinde tüm Makedonya'ya yayıldı. Manastır'dan sonra sırasıyla Siroz, Drama, Resne, Debre'de de "İlan-ı Hürriyet" edildi.

23 Temmuz Perşembe sabahı Selanikliler, duvarlarda İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yapıştırdığı meşrutiyeti öven beyannamelerle karşılaştılar.

Niyazi Bey Manastır'da silah arkadaşlarıyla.

Selanik’te aralarında Türkler, Museviler, Rumlar ve Bulgarların bulunduğu bir sivil ve subay grubu hükümet konağının, belediye binasının, jandarma karakollarının merdivenlerinde, büyük otellerin balkonlarında ve Osmanlı Bankası’nın önünde Meşrutiyet yanlısı konuşmalar yaptı.

En parlak nümayişler rıhtım üzerindeki Olimpos Meydanı’nda yapıldı. On binin üstünde kalabalık “Ya hürriyet, ya ölüm” yeminleri etti ve meydanın adının “Hürriyet Meydanı” olması kararlaştırıldı. Meydanda önce cemiyet azasından Galip Efendi, Olimpos Otelі’nin balkonundan yaptığı bir konuşmayla cemiyetin yüksek maksadını açıkladı. Bunu diğer bir aza Emanuel Karasu’nun Musevice, Nesim Russo Efendi’nin Fransızca nutukları takip etti. Kalabalık Süleyman Efendi’nin Türkçe nutkuyla iyice coştı. “Yaşasın vatan, yaşasın millet, yaşasın cemiyet, yaşasın asker, ya hürriyet ya ölüm” nidaları arasında herkes sevinç içinde birbirini kucaklıyor, bazıları gözyaşlarına hâkim olamıyordu. Sonra Olimpos Otelі’nin karşısındaki Büyük Selanik Kulübü’nün balkonundan Belediye Reisi Adil Bey, Ticaret Reisi Servet Bey, Avukat Sermed Efendi konuşmalar yaptılar. *Journal de Salonique*’in başmuharriri Samuel Levi Efendi Türkçe, Musevice ve Fransızca nutuklarla halkı “ya hürriyet ya ölüm” yeminine tekrar tekrar davet etti. Nümayişler gecenin birine kadar sürdü.

Gece Beyaz Kule bahçesinde de nümayişler yapıldı. Cemiyet idare merkezine Siroz’dan, Üsküp’ten ve diğer şehirlerden gelen telgraflar okunuyor,

bahçede bulunan mızıkacı (bando) Fransız İhtilali’nin “Kalkın ey ehl-i vatan, şan günleri geldi” marşını çalıyor, halk alkışlıyor, öpüşüyordu. Manastır’dan gelen ve orada hürriyetin ilan edildiğini bildiren telgrafın okunması ile coşku doruğa çıkıyordu.⁶

24 Temmuz 1908 sabahı II. Abdülhamid Kanun-ı Esasi’yi yeniden yürürlüğe koyduğunu ve Meclis-i Mebusan’ı tekrar açacağını bir telgrafla Selanik’e bildirerek “İlan-ı Hürriyet”i teyit etmiş oldu. Telgraf sabah saat beşi çeyrek gece bu sırada Selanik’te bulunan Umumi Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa’ya gönderilmişti. Padişahın telgraf gönderdiği haberi Hüseyin Hilmi Paşa tarafından duyuruldu. Haber şehre dalga dalga yayıldı. Kısa süre içinde sabah saat dokuz buçukta yaklaşık 15 bin kişiden oluşan bir topluluk Hilmi Paşa’nın konağının önünde toplandı. Hilmi Paşa İstanbul’dan gelen telgrafı okudu. Telgraf şu sözlerle bitiyordu:

Padişah, halkın isteklerini kabul ettiği-ne göre artık İttihad ve Terakki’ye ihtiyaç kalmamıştır.

Bir konuşmacı hemen yanıt verdi; halk, kendi haklarını kendi özgür iradesiyle almıştı ve meclis açılıncaya kadar politik örgütlenmelerini koruyacaktı.

Telgrafın okunması bitince şehirde adeta kıyamet koptu. Üç gün üç gece sürece ve şehirdeki Avrupalı gözlemcileri şaşkınlığa uğratan heyecanlı gösteriler ve kutlamalar başladı. Sokaklar imparatorluğun bayraklarını taşıyan ve şehir orkestralarının eşlik ettiği göstericilerle dolup taşı. Farklı dinlere mensup insanlar, hocalar, hahamlar ve papazlar

sarmaş dolaş kucaklaştı, kol kola coşkunun gösterileri yapıyorlardı. Mızıkalar çalıyor, fişekler atılıyor, sayısız maytap yakılıyor, takım takım geçen nümayişçiler her tarafta çılgınca alkışlanıyordu.

Selanik'te her yer bayraklarla, pankartlarla donatılmıştı. "Hürriyet", "Müsavat", "Adalet" ve "Uhuvvet" yani özgürlük, eşitlik, adalet ve kardeşlik sloganlarıyla müthiş bir bayram havası yaşanıyor. Kanun-ı Esasî'nin ilanı ile Meclis-i Mebusan yeniden açılacak ve yeni bir anayasal düzen kurulacaktı.

Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet* kitabında kutlamaları şöyle anlatıyor:

Gecenin her saatinde bütün caddelerde giden gelen, gazinolar sabahlara kadar, yiye içenlerle, gülüp horan tepenlerle dolup boşalıyor, subaylar, askerler, silahlı çeteler, bunlardan ileri azınlıklar sabahlara kadar ortalığı çınlatıyordu. Davul, zurna sesleri sabahın şafaklarına kadar şehri inletiyordu.⁷

Ali Canip Bey, hürriyetin ilanı kutlamalarından şu şekilde bahsetmişti:

Manastır ve Selanik'te Rumeli'nin birçok yerlerinde toplanmış, hürriyet ilan edilmiş, halk sokaklara, meydanlara dökülmüş, hocalar, papazlar, hahamlar sarmaş dolaş olmuş, nutuklar söylenmeye başlanmıştı. Hürriyet uğruna silahlanarak dağa çıkan genç zabıttardan Enver ve Niyazi beyler birer timsal gibi anılıyor; her ağızda: Yaşasın Enver, Niyazi deniyordu.

Dağlardan Selanik'e inen ve hükümet tarafından kelleleri için ödülleri konulmuş Bulgar, Rum ve Ulah çeteleriyle Arnavut haydut ve eşkıyalar, daha düne kadar birbirlerinin köylerini basıp

kadınlarını öldüren farklı ırklardan insanlar birbirlerine sarılıyor ve Türklere dostluklarını ilan ediyorlardı. Her yerde uzlaşma, dostluk vardı. Bulgar çetecilerin başı, "Dağların Kralı" unvanına sahip Yane Sandanski şehre inmiş, silahlarını İttihatçılara teslim etmiş, sonra hürriyet, adalet ve uhuvvet üzerine nutuklar atıyor, halk tarafından coşkuyla alkışlanıyordu. Bir de imparatorlukta yaşayan bütün milletlere bir bildirge yayımladı:

Türk yurttaşlarımız!

Siz halkın büyük bir çoğunluğunu temsil ediyorsunuz ve bu nedenle de ortak düşmanımızın büyük ağırlığını taşıdınız. Türk imparatorluğunuzda Hristiyan eşitlerinden daha az köle değildiniz.

Sevgili Hristiyan yurttaşlarımız!

Çektiğiniz acıların bütün Türk halkı tarafından inancıyla acımasızca aldatıldınız.

Sevgili arkadaşlarımız!

Türk halkıyla birlikte ortak mücadelemizin ve bunun barışçıl bir şekilde sürmesinin altını oymak üzere resmi Bulgaristan tarafından yapılması muhtemel ajitasyon etkisi altında kalmayın.

Hürriyetin ilanı Selanik işçileri tarafından da bayram havasında karşılanmıştı. Musevi bir işçi lideri olan Abraham Benaroya, o günleri şöyle anlatıyordu:

Günlerce ve haftalarca Sabri Paşa Caddesi ve Beyaz Kule bahçeleri bayraklar, kutlamalar ve Türkiye'nin kurtuluşu şarkılarından başka bir şey görmedi, duymadı. Bütün konuşmaların ortak bir temposu, ortak bir motifi vardı: 33 yıl boyunca, 30

Makedonya'da hürriyetin ilanı.

milyon insan despot bir padişahın ve onun 300 hizmetkârı ve ajanlarının baskısı altında inledi. 30 kahraman devrim bayrağını yükseltti ve despot düştü; özgürlük gelmişti. Türkler ve Hristiyanlar; herkes için özgürlük. Şimdi hepimiz kardeşiz. Müslümanlar, Hristiyanlar, Museviler, Türkler, Arnavutlar, Araplar, Rumlar ve Bulgarlar, anavatan Osmanlı'nın özgür vatandaşlarıyız.

Kentin "Hürriyet Meydanı"nda birbiri ardınca mitingler yapılmış, masalardan, balkonlardan, at arabaları üstünden konuşmalar yapılmıştı.

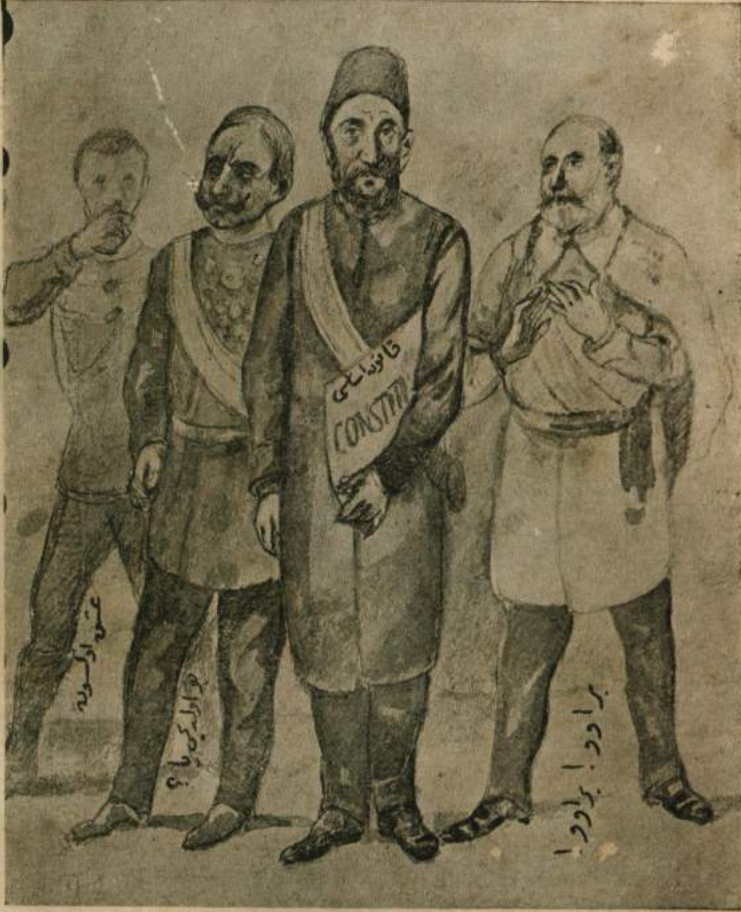
Meşrutiyet'in ilan edildiği gün Selanik'te 40 arabalık bir kortej cadde cadde

dolaşmıştı. Serez Mutasarrıfı Reşit Bey'in eşi Emine Semiye Hanım'ın da bulunduğu, yüzleri peçeyle ya da çarşafı örtülü olmayan Türk kadınları oturmuş, hep birlikte özgürlük sloganları atıyordu.⁸

Hürriyetin kıblesi (Mehd-i hürriyet) ya da Kâbe-i hürriyet olarak telakki edilen Selanik'te Meşrutiyet'in ilanı gerçekten de halkın büyük katılımıyla coşkulu bir şekilde kutlanmıştı. Bunu hürriyetin burada ilan edilmesine, herkesin hürriyete, eşitliğe ve adalete kavuşacağı ümidine ve Balkanlar'da ayrılıkçı isyanların bu inkılapla son bulacağı inancına bağlayabiliriz.

Manastır'da vatan fedailerinin şehre girişi.

قانون اساسی حکمداران اجنبیه اوزریمه ایشدیکي تاثیر
L'impression produite sur les Souverains Etrangers,
à la suite de la proclamation de la Constitution.

İstanbul'da Meşrutiyet Kutlamaları

24 Temmuz Cuma sabahı İstanbul halkı gazetelerin Tebligat-ı Resmîye kısmında görebilecekleri üç satırlık bir tebliğ dışında konu hakkında bilgi sahibi değildi. Bu satırlar Meclis-i Mebusan'ın tekrar toplanmasının, seçim yapılmasının vilayetlere padişah buyruğu gereği tebliğ

edilmiş olduğunu ilan ediyordu ve başka herhangi bir bilgi yoktu. Bu bilgiyi tesadüfen okuyanlar şaşkınlık içindeydi. İnsanlar hiçbir şey olmamış gibi olağan hayatlarına devam ediyordu. İstanbulluların sansür nedeniyle Rumeli'deki gelişmelerden haberi yoktu. Meşrutiyet'in ilanı gibi bir beklentileri de yoktu. Dolayısıyla merak, endişe ve güvensizlik içinde ne olduğunu anlamaya çalışıp coşkulu bir tepki göstermekte çekingen

*Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet
yazılı pankartın altında Osmanlı askerleri.*

davranıyorlardı. Gazeteci Süleyman Tevfik o sabahı şöyle anlatıyordu:

Herkesin elinde bir gazete vardı. Bu resmi tebliği okuyanlar birdenbire gözlerine inanamıyorlardı. Milleti yine uyutmak için bir dolap olmasın diye düşünüyorlardı. Herkeste bir korku, bir çekingenlik vardı. Kimse fazla sürür göstermeye cesaret edemiyor, ne olur ne olmaz diye düşünerek birbirini tebrikten bu işe dair düşüncesini söylemekten çekiniyordu. Eminönü’ne kadar gittim ve döndüm. Orada Selanik bonmarşesi ve Kani İpekçi’nin mağazası-na bayraklar asılmışlardı.⁹

Akşam önemli gazeteciler ertesi gün çıkacak gazetelere ne yazacaklarını, nasıl bir dil kullanacaklarını görüşmek üzere İkdâm Matbaası’nda toplandı. Bu toplantıda alınan kararlar hakkında gazeteci Abdullah Zühdi şunları söylemişti:

Uzun uzadıya konuştuk. Birdenbire eski idareye karşı yürümek, zorla alınan ve güçle pençesinden koparılan hürriyet ve Meşrutiyet’i, şevketmeab-ı meal-i iktinâh efendimizin bir ihşan-ı âlilâli olarak göstermek suretiyle hünkârı okşamak hususlarına karar verdik.¹⁰

Ertesi gün gazetelerde o zamana kadar görülüp alışılmamış serbest yazılar vardı. Gece hiçbir gazete provalarını sansüre göndermemişti. Gece yarısından sonra Matbuat Müdürü Kemal Bey, bir kâtip gönderip matbaalardan sordurdu. Kanun-ı Esasi matbuat hürriyeti sağladığından sansür kalmadığı için provaların gönderilmediği cevabı verildi.¹¹

İstanbul halkı ancak bir gün sonra ne olduğunu tam olarak idrak edebilecek ve

Meşrutiyet’in ilanını coşkuyla kutlamaya başlayacaktı. Ahmed Cevdet Bey sahibi olduğu *İkdâm* gazetesinin neşrettiği ilavenin üstüne “Yaşasın hürriyet, yaşasın adalet” diye yazdırmış ve tebliğin sonuna da iki satır ilave etmişti:

Yaşasın adalet, yaşasın müsavat, yaşasın uhuvvet.¹²

10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) tarihinde Meşrutiyet’in ikinci kez ilan edilmesiyle Türkiye’de mutlak monarşinin yıkıldığının insanlar henüz farkına varıyorlardı. Ancak özgürlük, eşitlik, adalet ve kardeşlik sloganlarıyla adeta bir bayram havası yaşanması fazla gecikmedi.

25 Temmuz günü İstanbul’un cadeleri bayraklarla donatıldı. Aralarında Türkler, Rumlar, Ermeniler, Museviler ve Bulgarların da bulunduğu 50 bin kişiye aşkın bir topluluk iki bando eşliğinde Bâbüâlî’ye sevinç gösterileri yaparak yürüdü.

Ahmed İhsan (Tokgöz) o günü anılarında şöyle anlatıyordu:

Her tarafta bayrak, mızıkâ (bando), nümayişçiler alayı, davul ve zurna dolaşiyor. Sokak nutukçuları rasgeldikleri yerde durup, söylüyor, bağırıyor. Halkın hakkı vardı: Tam otuz üç sene halk kendi arzusuyla bayrak açmamış, mızıkâ çaldıramamış, üç kişi bir araya gelip gezememişti. Hele topluluğa karşı söz söylemek, nutuk vermek, Abdülhamid zamanında görülmuş şey değildi. Ahali böyle coşkun ve heyecanlı surette sokaklara döküldükçe, bir araya gelen üç adamı takibe çalışan polisler, şunun bunun söylediğini gizlice dinleyip

jurnaller yazan casuslar şaşırıp kalmışlardı. Kalabalığın en yoğun kısmı Sirkeci'den Bâbiâli'ye doğru akıyordu. Bâbiâli Sadaret dairesinin tam karşısında bulunan Servet-i Fünûn Matbaası'nın önü, başlardaki festen dolayı, üstü kırmızı renkli ve sürekli dalgalanan bir adam tabakası olmuştu. Arabalar adam yığınlarını kesip yol açamıyorlardı... Hürriyet nümayişçileri faytonlara dolmuşlar, arabaların fenerlerine Türk bayraklarını asmışlar, tekerlekleri ve körüğü çiçeklerle donatmışlardı. Nümayişçiler göğüslerine de hamaylı gibi kırmızı beyazlı geniş kordonlar sarıp üstüne "Hürriyet, Mûsavat, Uhuvvet" kelimelerini işlemişlerdi. Nümayişçi arabaları saraya kadar gidiyor, Yıldız yolunu dolduruyordu. Yer yer dolaşıyor, uzak mahallere bile giriyorlardı. Bütün İstanbul yerinden oynuyordu.¹³

Süleyman Tevfik'in hatıratında o gün şöyle tasvir ediliyordu:

Terbiye-i bedeniye üstadı Selim Sırrı ve Filozof Doktor Rıza Tevfik Beyler, birer sürücü beygirine binmiş oldukları halde halkı tenvir etmek, intizam ve asayiş korumak için şehrin her tarafında dolaşıyorlardı. Halkın en sık kalabalığı, en yaygaralı güruhu Bâbiâli'ye ve oradan Divanyolu'na kadar olan geniş cadde, iğne atılsa yere düşmez denilecek derecede çok bir insan kütlesiyle doluydu.

Bâbiâli'nin Sadaret Kapısı karşısındaki *Servet-i Fünûn*, biraz aşağıda *İkdam*, daha aşağıda bulunan *Sabah* ve Ebusuud Cadesi'ndeki *Tercüman-ı Hakikat* önünde kalabalık daha çoktu. Oralarda nutuklar daha yüksek, daha uzun söyleniyor, hatipler

İstanbul Tepebaşı'nda Meşrutiyet kutlamaları.

kendilerini gazetecilere beğendirip adlarının gazete sütunlarına geçmesini temin için son derece gayret ediyorlardı. Artık hür olan matbuatımız halk tarafından alkışlanıyor, "Yaşla! Yaşla!" bağışmaları etrafı cınlıyordu. Bu coşkunuğu, bu tezahüratı bu sevinci görüp de gözlerinden sevinç yaşları dökmek mümkün değildi. Kalabalığın çoğu da sevinçlerinden ağlıyorlardı.

O gün gazetelerin dili daha başka olmuştu. O güne kadar haftada bir gün olarak mecmua şeklinde çıkan *Servet-i Fünûn*, o gün gündelik ve siyasi gazete olarak çıkmaya başlamıştı. Mahmud Sadık, Hüseyin Cahid ve Tevfik Fikret Beyler yazıyor, çalışıyorlardı.

O gün akşamüzeri arabalar ile gelmeye başlayan nümayişçi alayları ortaya çıkmıştı. Arabaların körükleri, tekerlekleri, her yanı renk renk çiçekler, bayraklarla donatılmıştı. Eski zamanın gelin alayları gibi sıra ile onar, on beşer geçen bu arabalar, ikide birde duruyor; bir arabadan ayağa kalkarak arabacının yanında duran hatip bir nutka başlıyor; alaydan, seyircilerden kimsenin işitemediği sözleri, arada sırada eli ile verdiği bir işaret üzerine uzun uzun alkışlanıyor; sonra alay, arabalar yine yürüyordu.

Nümayişçilerin birçoğu üzerlerinde hürriyet, müsavat, uhuvvet kelimeleri işlenmiş beyaz kurdeleleri göğüslerine takmışlar yahut pazubant gibi kollarına bağlamışlardı.

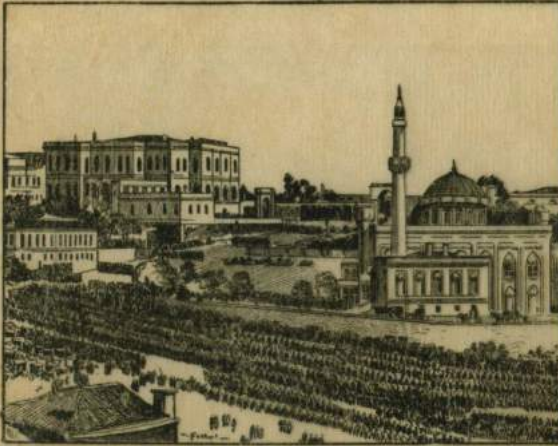

Fig. 7. — Le Selamlık sous l'ancien Régime. — La place par où doit passer le Sultan est gardée militairement.

Fig. 8. — Le Selamlık après la révolution. — La place par où doit passer le Sultan est gardée militairement.

Meşrutiyet sonrası ilk selamlık merasimi.

Abdülhamid'in Meşrutiyet'in ilanı sonrasında selamlığa ilk gidişi.

İstanbul'da Meşrutiyet kutlamaları.

Bu alaylardan birtakımları da Köprü, Galata ve Beşiktaş yolu ile Yıldız'a kadar gidip sarayın önünde nümayişler yapıyorlardı... Elhasıl tekmil halk çileden çıkmış, adeta sevinç delisi olmuştu.¹⁴

26 Temmuz günü Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konmasının padişahın bir lütfu olduğuna inanan İstanbul halkı padişaha olan minnettarlıklarını ve bağlılıklarını bildirmek için Yıldız Sarayı'na akın ediyordu. Boğaz'ın her iki yakasında bayrak ve pankartlarla süslenmiş vapur, sandal ve kayıklar kıyılarda bir aşağı bir yukarı seyreliyordu. Üsküdar halkı Şirket-i Hayriye vapuruyla Beşiktaş İskelesi'ne çıkıp ellerinde kırmızı bayraklarla "Padişahım çok yaşa" nidaları arasında Yıldız Sarayı'na

geldiler. Kendilerine Zaptiye nazırı aracılığıyla padişahın selamı bildirildi. Halk padişaha dualarını sürdürerek Sadrazam Said Paşa'nın Nişantaşı'ndaki konağına ve oradan da Beşiktaş Zabıtası önüne gitti. Yine Beşiktaş Zabıtası önünde toplanan ve Beyoğlu, Kasımpaşa, Fındıklı, Tophane taraflarından gelenlerin oluşturduğu kalabalık bir grup Yıldız Sarayı'na doğru "Padişahım çok yaşa" nidalarıyla yürüdü. Aynı gün Yıldız Sarayı'na yürüyen gruplar arasında Medreseli talebeler, İstanbul'daki Selanik ticaret kurumlarının çalışanları, Rum ve Ermeni okullarının öğrencileri de vardı.¹⁵

Nümayişçilerin öncelikle ziyaret ettikleri yerlerden biri de Harbiye Nezareti'ydi.

lution. — Le peuple entoure
venu populaire.

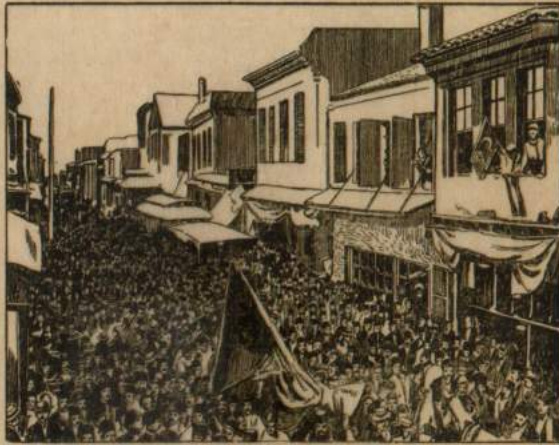
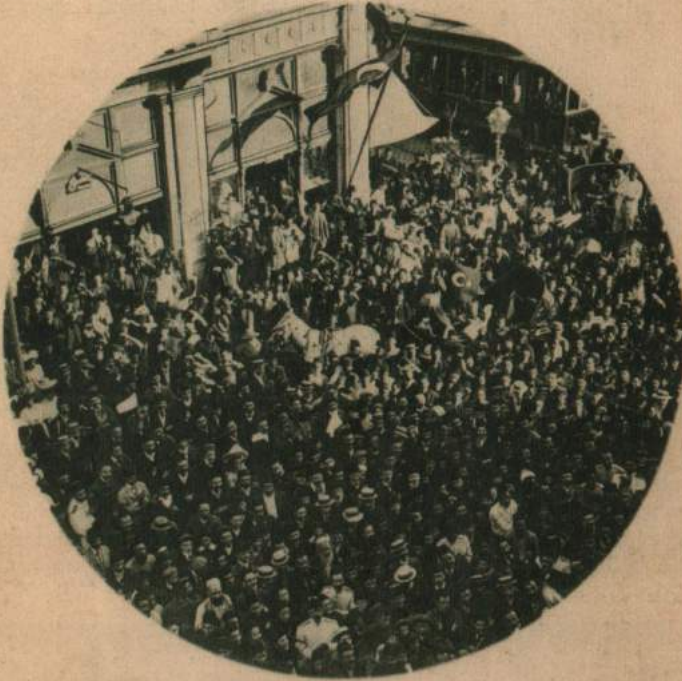

Fig. 9. — Après la Révolution. — Le peuple de Constantinople
acclame la Constitution en chantant la Marseillaise.

Istanbul'da Meşrutiyet kutlamaları.

Foule de manifestants „Place de la Liberté“
Proclamation de la Constitution Ottomane,
11/24 Juillet 1908

26 Temmuz'da Beyazıt Meydanı'nda 100 bin kişi coşkuyla kutlamaları sürdürdü.¹⁶ "Yaşasın padişahımız, yaşasın asker" diye bağırarak Harbiye Nezareti önünde toplanan kalabalığa Selim Sırrı Bey bir nutuk okudu. Yine ayakbacılar ve Saraçhane esnafı ellerinde bayraklarla ve üzerinde "Hürriyet" yazan pankartlarla Harbiye Nezareti'ne gittiler. Askeri tıbbiye, baytar ve eczacı sınıflarından 1000'i aşkın talebe Sirkeci yoluyla Bâbiâli'ye oradan da Harbiye Nezareti'ne yürüdüler. Harbiye nazırının verdiği emir ile askeri bando gelerek Hamidiye Marşı'nı çaldı.

Aynı gün akşama doğru, Sultan Abdülhamid'i tüm siyasal mahkûm ve sürgünlerin affına zorlamakta başarılı olmanın heyecanını yaşayan bir grup, aralarında eski Orman ve Maadin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa, İkinci Kâtip İzzet Paşa ve Baş Mabeyinci Tahsin Paşa'nın da bulunduğu birtakım yüksek rütbeli saray görevlisinin işten hemen el çektilmesi için Yıldız'a yürüdü.¹⁷

26 Temmuz gecesi Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de toplanan İstanbullular gösteriler yaptılar, Tepebaşı'ndaki mahşeri kalabalığa bando geç saatlere kadar süren bir konser verdi.¹⁸

Gösterilere Rumlar, Ermeniler ve Museviler de yoğun ilgi gösteriyor, zaman zaman gruplar halinde Kumkapı Ermeni Patrikhanesi, Fener Rum Patrikhanesi veya Bulgar Kilisesi'nin önünde toplanıp kutlamalar yapıyorlardı. Osmanlı halkları tarihte görülmediği kadar birlik ve beraberlik içindeydi ve aynı ümit, heyecan ve mutluluğu paylaşıyor.

Rus *Birjevie Vedomosti* gazetesinin muhabiri A.Y. Kaufman İstanbul'daki

barışçıl ve coşkulu bulduğu kutlamaları şöyle anlatıyordu:

Kitleler, hilalli al ve yeşil bayraklarla yürümekteydi. Hatipler, etrafını çevreleyen insanlara hürriyetin anlamını anlatmaktaydı. Meşruti harekete katılan askeri katman ve ruhban temsilcileri ateşli bir şekilde devrimi selamlamaktaydı. "Padişahım Çok Yaşa" ve "Hürriyet" sloganları havada yankılanmaktaydı. Evlerin bahçelerinde, kırsalın önündeki meydanlarda askerler ve farklı milliyetlerden insanlar kucaklaşmaktaydılar. Her iki taraftan da hatipler konuşmalar yapmaktaydılar. Askeri bandolar, coşkuyla karşılanan meşrutiyet marşını çalmaktaydı. Sokaklarda düğme iliklerinde kırmızı fiyonk taşımayan kimse neredeyse yoktu. Çocuklar dahi kırmızı fiyonklardan takmıştı. Hatta Türk kadınları, haremlerden sokaklara çıkmış ve genel harekete katılmışlardı. Sandallar çiçeklerle süslenmişti. Her taraftan Türk denizcilerinin sevinç çığlıkları yükselmekteydi.¹⁹

Gösterilerden oldukça etkilenen yazar haberini şu soruyla bitiriyordu:

Acaba taşkın Fransızlar, özgürlüklerinin balayında burada gözlenen böyle coşkun bir atmosfer yaratabilmişler midir?

Gösteriler 27 Temmuz'da da devam etti. Birçok Müslüman kadın hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet kelimeleri ile süslenmiş levhaları göğüslerine takarak arabalar ile sokaklarda gösteriler yaptılar. İstanbul'da heyecan bir türlü yatışmıyor, gösterilerin ardı arkası kesilmiyordu. Gösterilerde "Padişahım çok yaşa" diye bağırılması İttihatçıları rahatsız etmeye başlamıştı. Halkın arasında dolaşıp "Hafiyeler öldürülmeli, linç edilmeli" diye kışkırtmacılık yapan Kâzım Karabekir

Ermeni öğrenciler Meşrutiyet'i kutluyor.

İstanbul Karaköy'de Meşrutiyet kutlamaları.

صدراعظم فخامتلو دولتو سعيد پاشا حضرتلری
فی ۱۱ تموز ۱۳۲۴

S. A. SAİD PACHA

GRAND - VÉZIR

le 11/24 Juillet 1908.

Sadrazam Said Paşa.

ve arkadaşları gibi İttihatçılara rağmen gösteriler son derece barışçıl bir bayram havasına geçiyordu.²⁰ Hem hükümet hem İttihad ve Terakki Cemiyet'i kalabalıkları kontrol edememekten rahatsızdı. Sadrazam Said Paşa ve İttihad ve Terakki Cemiyeti 27 Temmuz günü ayrı ayrı gazetelere verdikleri beyannamelerle gösterilerin son bulmasını ve halkın artık işiyle meşgul olmaya dönmesini talep etmesine rağmen bir süre daha gösterilerin önü kesilemedi.

12 Ağustos'ta hürriyet ve Kanun-ı Esasi uğrunda hayatını kaybetmiş İslam şehitlerini anmak için Meşrutiyet-i Osmani Kulübü tarafından Beyoğlu Balık Pazarı'ndaki Üç Horon Ermeni Kilisesi'nde özel bir ayin yapıldı. Namık Kemal'in Vatan Marşı çalındı. Hemen her gün İstanbul'un çeşitli semtlerinde konserler veriliyor, balo ve tiyatro gösterileri düzenleniyordu. Ahmed Fehim Efendi anılarında şöyle anlatıyordu:

İstanbul artık ıslah kabul etmez bir divaneler şehrine dönmüştü. Saçlı sakallı insanlar, bir arsaya dört gaz sandığı koyuyor, bir çarşaf geriyor, "Yaşasın Vatan", "Yaşasın Hürriyet" cümleleriyle biten saçma sapan bir oyunu çıkıp oynuyorlardı... Hiç kuşku yok ki, bu bir ihtilaldir.²¹

İstanbul'da bayram havası sürüyor, dil, din, ırk farkı gözetmeksizin herkes birlikte kutlamalara katılıyordu. Ancak hürriyetin ilanının ortaya çıkardığı bu coşku ve karnaval neşesine için için öfke duyanlar olduğu gibi, gayrimüslim ve/veya Türk olmayan unsurlara yönelik bu kardeşlik havasını içine sindiremeyenler de vardı. Kutlamaları hoş karşılamayanlardan birisi de o sıralar *Sebiülreşad* dergisini çıkaran Mehmed Âkif'ti.²²

Bir de İstanbul'a geldim ki: Bütün çarşı, pazar naradan çalkalanıyor! Öyle ya... Hürriyet var! Galeyan geldi mi, mantık savuşmuş... Doğru: Vardı aklımdan o gün her kimi gördümse zoru. Kimse farkında değil anlaşılan, yaptığının; Kafalar tütsülü hülya ile gözler kızgın. Sanki zincirdekiler hep boşanmış zincirden, Yıkıvermiş tımarhaneyi çıkmış birden! Zurnalar şehrin ahalisini takmış peşine; Yedisinden tutarak ta dayanın yetmişine! Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli; En ağırbaşlısının bir zili eksik, belli! Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük, Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük!

Türkçülük yanlısı olan Ömer Seyfedin'in duyularını *Efruz Bey* kitabındaki hikâyelerinden anlamak mümkündü:

Hiçbir milliyeti benimsemeyen yerli İstanbullular Rumların, Arapların, Arnavutların, Yahudilerin, Kürtlerin, Bulgarların, Ermenilerin boğazlarına atılır, hepsini öpmeye başlarlar. Bir tek "ince kafalı Çerkesler" kendi cinsini inkâr eden Çingeneden alçaktır diyerek oradan ayrılırlar.²³

Diğer Vilayetlerde Meşrutiyet Kutlamaları

Gösteriler ve kutlamalar Selanik, Manastır, Edirne, Bursa, Konya, Kayseri, Mersin, Adana, Samsun, Trabzon, İzmir, Diyarbakır, Harput, Şam başta olmak üzere yurdun hemen her yerinde yapıldı. Memlekette genel bir hoşnutluk havası esiyor, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Museviler hürriyet sloganları atarak birbirlerini kucaklıyor ve kol kola coşkun gösteriler yapıyorlardı.

İzmir'de Müslüman, Hristiyan ve Musevi binlerce kişi çeşitli semtlerde kutlamalar yaptı. Sadece Kordonboyu'nda 30 bini aşkın bir kalabalık toplanmıştı. Selanik'ten İzmir'e gelen askeri taburları karşılamak üzere kışla meydanında toplanan halk "Yaşasın ordumuz, yaşa-

sın kahraman askerlerimiz, yaşasın hürriyet" tezahüratları yaptılar. Askerlerin ellerinde beyaz üzerine kırmızı ile yazılmış "Yaşasın vatan, yaşasın Osmanlılar, yaşasın askerler, yaşasın millet, yaşasın hürriyet" yazılı bayraklar ve kollarında İttihad ve hürriyet nişanı olmak üzere

İzmir'de Meşrutiyet kutlamaları.

İzmir Konak'ta Meşrutiyet'in ilanı.

kırmızı beyaz kurdeleden yapılmış fiyonklar bulunuyordu. Çok geçmeden hürriyet fiyonkları Müslüman, Hristiyan bütün İzmirliğin kollarını süslüyordu. İzmir'deki Ermeni vatandaşlar İttihat ve Terakki Cemiyeti için bir ziyafet verdi. Ziyafet sırasında ülkedeki herkesin birbirleriyle kardeş oldukları ve elbirliği ile Kanun-ı Esasi'nin uygulanması için çalışacaklarına dair konuşmalar yapıldı.²⁴

İzmir'de İttihatçılar bir komite kurmuştu ve bu komite askerlere ısrarla “Padişahım çok yaşa” yerine “Millet çok yaşa” diye bağırmalarını tembihliyordu.²⁵

Manisa'da Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girdiği haberi duyulunca halk “Yaşasın Sultan Hamid Efendimiz, yaşasın millet, yaşasın Osmanlılar” nidalarıyla

din ve mezhep ayırmadan birbirlerini kutladı. Manisa Çarşısı baştan başa süslendi. Orkestra Hamidiye Marşı'nı çaldı. Akşam Belediye Bahçesi'nde padişahın sağlığına, milletin mutluluğuna, vatanın selametine dualar edildi.²⁶

26 Temmuz'da Bursa'da Müslüman, Hristiyan ve Musevi tüm halkın katıldığı coşkulu gösteriler yapıldı. Alman Büyükelçiliği'nin şikâyeti üzerine Bursa'ya sürülmüş, adı yolsuzluk ve skandallara karışmış Fehim Paşa, Bursa'dan kaçmaya çalışırken İttihatçı fedailer tarafından linç edildi. Saray yanlısı olarak addedilen Kaymakam Cevad Bey, Miralay Rıza Bey ve Yüzbaşı Enver Bey gibi birkaç subay tutuklandı. Abdülhamid rejimini öven yerel bir gazetenin matbaası basılıp dağıtıldı. Olaylar üzerine gönderilen tabur kalaba-

Hilmi Paşa İzmir’de Meşrutiyet’i ilan ediyor.

lığı dağıtmayı reddedince Ali Rıza Bey’in başında bulunduğu İttihad ve Terakki heyeti kalabalığı sakinleştirdi.²⁷

Adana’da heyecanlı gösterilerden sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin Adana temsilcileri Vali Bahri Paşa’yı görevden uzaklaştırdılar. Mersin’de meşrutiyet büyük bir coşkuyla kutlandı. Burada da mutasarrıf görevden alındı. İskenderun ve Samsun’da da diğer şehirlerde olduğu gibi gösteriler yapıldı.²⁸

27 Temmuz günü, Edirne, kutlamalar için süslendi, gece de fener alayları düzenlendi. Gün boyunca, Garnizon Kumandanlığı ve Vilayet Konağı önünde konuşmalar yapıldı. Konya’da “Hürriyet ve Terakki” ve “Millet ve Hürriyet” yazan pankartları tüfeklerin namlularına takan askerler ve halk gösteriler yaptı. İttihad

ve Terakki Cemiyeti’nin Konya Şubesi şehrin tek hâkimi durumuna gelmişti.

Bu doğrultuda kutlamaların yapıldığı önemli vilayetlerden biri de Trabzon’du. Bu günün bayram olmasını Trabzonlulara birinci sayısında “İd-i Milli-i Osmanî” başlıklı yazısıyla *Kehkeşan* dergisi duyurmuş ve o günün havasını yansıtan şu sözlerle bayramı müjdelemişti:

Ey muhterem Osmanlılar! Bu yevmi mukaddes ve mübecceli bütün mevcudiyetimizle yâd ederek alkışlayalım. Bugün, otuz iki senedir mahkûm-ı zeval ve inkıraz olan millet-i mazlume irade-i ilahiye ile zincir-i istibdadı parçalayarak hürriyet-i istirdad ve hâkimiyet-i milliyeyi tesis etti... 10 Temmuz tarih-i mukaddesi! İşte Osmanlıların hakiki bayramı, id-i ekber-i millisi. Bugün Osmanlıların kalpleri arş-ı hürriyet-

ten dökülen nurlarla lebaleb. *Kehkeşan*, Meşrutiyet'ten seyelan eden elmaspare-i feyiz ve saadette bir şevk-i mesrurdur. Uhuvvet-i vataniye ile birbirlerine merbut olan bütün Osmanlıları, *Kehkeşan* samimi kalple tebrik eder. Yaşasın Millet, Yaşasın Meşrutiyet.²⁹

Trabzon'da Vali Ferit Paşa, Meşrutiyet'in ilanını duyurmayı bir gün geciktirmişti. Gece gelen telgraf kimseye gösterilmemiş ve başkente konu hakkında danışma kararı alınmıştı. Ancak ertesi gün yani pazar günü sabahı Binbaşı Saf-fet Bey ve bir öğretmenin başında bulunduğu büyük bir kalabalık hükümet konağının önünde toplanmıştı. Vali Ferit Paşa aşağıya inerek Meşrutiyet'e bağlılık yemini etmek zorunda kaldı. Halkın kutlamaları devam etmiş ve sonunda Ferit Paşa, müftü, savcı ve polis müdürünün görevden alınmasıyla kalabalıklar yatıştırılabilmişti.

Meşrutiyet'in ilanının duyurulmasının geciktirildiği diğer bir yer Giresun'du. Halk gerçeği, siyasi sürgünde olup başkente dönen kişileri taşıyan bir geminin Trabzon'dan gelmesi üzerine ancak 30 Temmuz'da yani neredeyse bir hafta gecikmeyle öğrenmişti. Bunun üzerine büyük bir miting düzenlenmiş, komite başkanı konuşma yapmıştı.³⁰

29 Temmuz'da Drama'da civar köylerden gelen yaklaşık 15 bin kişilik kalabalık bir Rum topluluk, Hükümet Konağı önünde İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen büyük ve coşkulu bir nümayiş yaptı.³¹

Meşrutiyet'in ilanı haberi Erzurum'a 24 Temmuz sabahı ulaştı. 19. Alay'dan Yüzbaşı Hüsamettin Bey başta olmak

üzere subaylar ve askerler şehrin bahçesinde toplandı, bayraklarla valiliğe doğru yürüyüşe geçti. Talepleri Meşrutiyet'in ilanının kutlanmasıydı. Vali göstericilerin talebini kabul etti. Sivil halkın da katıldığı askeri geçit törenini 21 pare top atışı takip etti. Erzurumlular, birkaç gün sonra da sürgünden dönen 15 İttihatçı'nın şerefine görkemli bir tören düzenlediler.³²

Erzurum'da siyasal tutuklular serbest bırakıldı. Serbest bırakılan 92 tutuklunun 60'ı Ermeni, 32'si Türk'tü. Türklerin 18'i, 1906 ve 1907 vergi ayaklanmalarına katıldıkları için ömür boyu hapse mahkûm edilmişti. 6 Ağustos'ta halk, bayrak ve pankartlarla süslenmiş büyük bir kutlamaya katıldı. Törene katılanlar Ermeni Metropolithanesi'nin önünde durdular. Burada Metropolit Saadetyan ve İttihatçı bir subay kardeşlik, adalet, eşitlik, hürriyet ve Kanun-ı Esasî'yi yücelten konuşmalar yaptılar. Kalabalık, konuşmaların ardından Katolik ve Rum kiliselerine doğru yürüdü. Hükümet Konağı önüne gelindiğinde kalabalık 20 bin kişiye ulaşmıştı.³³

Beyrut'ta yaşananları Prens Gagarin Rusya'ya rapor etmişti. Gagarin, 30 Temmuz 1908 tarihli raporunda halkın ilk başta Meşrutiyet'in ilan edildiğine inanmadığını ancak sansürün kalktığını ve Türk memurların mütevazı bir tavır takındığını gördükleri zaman büyük bir sevincin yaşandığını anlatır. Halk, şehri bayram yerine çevirerek sokakları doldurmuştu. Yeni rejim için beslenen ümitler çok büyüktü. Halk kitlelerinin baskısıyla yolsuzluk ve rüşvetle nam salmış olan Beyrut yönetiminde büyük bir temizlik yapılmıştı.³⁴

Böylece Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve Abdülhamid istibdadının sona ermesiyle birlikte, Balkanlar başta olmak üzere, İstanbul'da ve diğer vilayetlerde "imparatorluk bünyesindeki tüm ırklar ve sınıflar arasında çılğınca bir vatanperverlik dönemi" yaşandı.³⁵ Yeni bir günün doğduğu duygusuyla yayılan heyecan, din ve dil farklılıklarını kısa bir süre için de olsa bastırdı. Göstericiler, kalabalık gruplar halinde sokaklara dağıldılar ve Meşrutiyet'i çılğınca bir sevinçle kutladılar.

II. Meşrutiyet başlangıcı itibariyle geniş bir halk ihtilali olmamasına, hatta büyük oranda darbe tehdidi kokan askeri muhtıralarla sağlanmış olmasına karşın, hürriyetin ilanı ile birlikte halkın yoğun katılımıyla desteklediği ve sahiplendiği bir harekete, bir anlamda bayram havası içinde kutlanan devrime dönüşmüştü. Öyle ki artık ne İttihad ve Terakki ne padişah halkın coşkusuyla oluşan hürriyet atmosferini kontrol etme imkânına sahipti. Görülmemiş boyutta bir özgürlük ortamı vardı. Bu durumun ortaya çıkmasında hiç şüphesiz sansür zincirlerini korkusuzca kıran basın da büyük rolü olmuştu. Birbiri arkasına kurulan partiler, cemiyetler, kulüpler, dernekler aracılığıyla kitlesel katılım canlanmış, sendikalar, grevler, kadın haklarının savunulması gibi gelişmeler şaşırtıcı bir hızla meydana gelmişti. Felsefi akımlar

görülmek boyutlara ulaşmış; Batıcılık, İslamiyetçilik, milliyetçilik, sosyalizm hatta ve hatta anarşizm tartışılır olmuştu. Adem-i merkeziyetçilik, anadilde eğitim, kültürel hak ve özgürlükler, eğitim reformları, alfabenin değiştirilmesi gibi pek çok konuda fikir çatışmaları yaşanmaya başlamıştı.

Meşrutiyet'in ilanını takip eden ve imparatorluğun tümünde, yetkililerin uğraşlarına rağmen bir türlü sona ermeden günlerce süren kutlama mitinglerinin fotoğraflarına baktığımızda olumlu bir toplumsal enerjinin, neşe ve coşkunun varlığını hissederiz. Halide Edip 1955 yılında *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında bu olumluluğu vurgulamıştı:

23 Temmuz 1908'teki ihtilal, Türkiye tarihinde unutulamayacak bir vakadır. Çünkü başlangıçta Osmanlı rejiminin inkılap hareketlerinin manevi ve insani kısmı nihayet tahakkuk etmiş gibi göründü. Bütün gazeteler, kinler, geçimsizlikler sona ermiş, imamla papaz kucaklaşmış, muhtelif unsurlar arabalar içinde sarmaş dolaş sokaklara dökülmüş, halkın kendisi ideal bir muhabbet ve asayiş yaratmış gibiydi. Hatta otuz üç yıllık istibdadın yarattığı ıssıyan bile kanlı vakalara yol açmamış, on gün kadar İstanbul'da zabıta vakası dahi olmamıştı.³⁶

İSTİBDAT PAŞALARI

Meşrutiyet yönetimine geçilmesiyle birlikte istibdat rejiminin nüfuzlu devlet adamlarından hesap sorulmaya başlandı. Özellikle hafiyelikleri ve yolsuzluklarıyla tanınmış devlet görevlilerine tepki çok yoğundu. Bu gibiler aleyhine gösteriler yapılıyor, tepkiler karşısında birer ikişer görevden alınıyorlardı. 26 Temmuz 1908'de aralarında eski Orman ve Maadin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa, Mabeyn İkinci Kâtibi İzzet Paşa ve Başkâtip Tahsin Paşa'nın görevden alınmasını isteyen bir grup nümayişçi Yıldız'a yürüdü.

Beyrut Marunilerinden Selim Melhame genç yaşta İstanbul'a gelmiş ve 15 yıl boyunca Orman ve Maadin ve Ziraat nazırlığı görevini sürdürmüştü. Selim Melhame'nin servetini yolsuzluklarla yaptığı iddia ediliyordu. Selim Melhame 28 Temmuz'da bir İtalyan gemisine binerek yurtdışına kaçtı. Melhame ailesinin bir diğer üyesi Habib Melhame yurtdışına kaçma girişiminde bulunduysa da 30

Temmuz'da Mustafapaşa Köprüsü'nde trende yakalanarak tutuklandı.

Mabeyn İkinci Kâtibi İzzet Paşa ya da diğer adıyla Arap İzzet Holo Paşa Şam doğumlu ve Suriye Türkmenlerindendi. Şam eşrafından Holo Paşa'nın oğluydu. II. Abdülhamid'in sağ kolu durumuna gelmişti. Abdülhamid'in hafiye örgütünü yönetti. 1 Ağustos'ta İngiliz bayrağı taşıyan *Mariya* adlı Mısır gemisine binerek ailesiyle yurtdışına kaçtı.

Bu gelişmeler karşısında 5 Ağustos'ta diğer eski dönem paşalarının da kaçmasını önlemek amacıyla tutuklamalar yapıldı. Eski Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa, eski Dahiliye Nazırı Memduh Paşa, İstanbul'un eski şehremini Reşit Paşa, Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa, Tophane Müşiri Zeki Paşa, Mabeynci Mehmed Ragıb Paşa ve eski Harbiye Nazırı Serasker Mehmed Rıza Paşa firar edeceklerinden şüphe edildiği için Zaptiye Nezareti tarafından tutuklandılar. Zaptiye Nezareti önünde toplanan kalabalık tutuklananlar

aleyhine saatlerce nümayiş yaptı. Tutuklamalar takip eden günlerde devam etti. Tutuklananların evleri aranıyor, yasal yollardan kazanılması mümkün olmayan mal ve para bulunulması halinde bunlara el konuluyordu. 9 Ağustos’ta *Tanin*’de “Eski Yağmacılar” başlığı altında paşaların yasadışı yollardan elde ettikleri mal varlıklarının listeleri yayımlanmaya başlandı. Bazı paşalar servetlerinin bir bölümünü İstanbul Şehremaneti’ne ve Hazine’ye bağışlamaya razı olunca serbest bırakıldılar.³⁷ Nihayetinde Harbiye Nezareti’nde tutuklu bulunan eski rejimin ileri gelenleri Büyükaada’da ikamet etmeleri şartıyla 4 Eylül sabahı serbest bırakıldılar. “Büyükaada sürgünleri” geçici olarak Polis Müdürü Nuri Bey’in evine yerleştirildiler.

Çerkes Kabasakal Mehmed Paşa (1854-1909), Abdülhamid döneminde serhafiye olarak görev yapmış, aynı zamanda süvari feriki rütbesine sahip bir Osmanlı paşasıydı. Hafiye teşkilatının en ünlü hafiyelerinden olan Kabasakal Mehmed Paşa göğsüne kadar gelen sa-kallarından dolayı kabasakal unvanını

almıştı. Bursa, Orhaneli ilçesine sürgün edildi. Burada İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin şubesini kurdu. 31 Mart Vakası sonrası yakalanarak Askeri mahkemede yargılandı ve 14 Haziran 1909’da idamına karar verilerek aynı gün İstanbul’da asıldı.

Görevlerini kötüye kullandıklarına inanılan bu saray paşaları hakkında çok sayıda eleştirel afiş, el ilanı, kartpostal gibi malzeme üretildi. Bunların arasında karikatürler önemli yer tutuyordu. Bu karikatürler genellikle amatör sanatçılar tarafından çizilmiş ve büyük boy kâğıtlara basılarak sokaklarda satılmıştı. Bu karikatürlerin yer aldığı poster ve kartları Turgut Çeviker *İbret Albümü 1908* adıyla 1991 yılında yayınladı. Karikatürlerin büyük çoğunluğu imzasızdı ve ilkel denilebilecek çizimlerden oluşuyordu. Vapur iskeleleri, tramvay durakları, işlek cadde-ler gibi mekânlarda çocuklar tarafından satılıyor ve rağbet görüyordu. Karikatür-ler genellikle sert ve acımasız bir şekilde istibdat döneminin ileri gelenlerini yer-den yere vuruyordu.

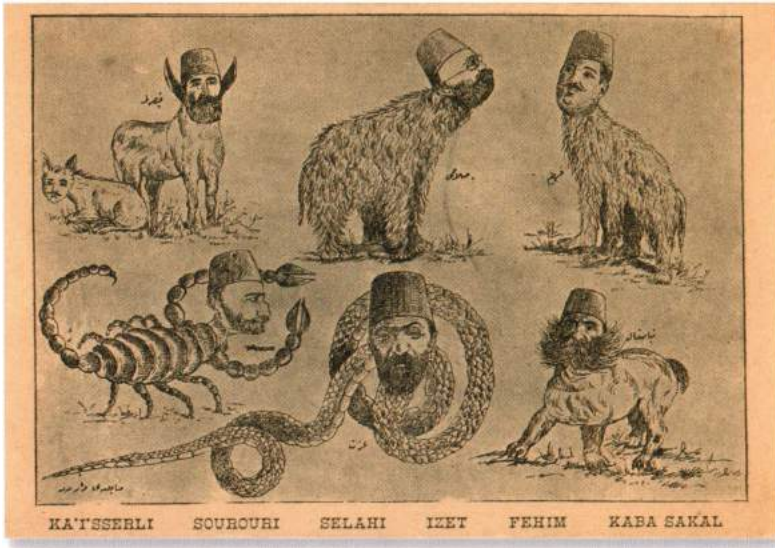
İstibdat paşaları, karikatür poster: "Devlet ve Millet Katillerinin Sonu Olur Maskara." Soldan sağa; Alçak Zeki (Tophane Müşiri Zeki Paşa), İzzet (Mabeyn İkinci Kâtibi İzzet Paşa), Rıza (Harbiye Nazırı Serasker Mehmed Rıza Paşa), Hasan Harami (Eski Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa) ve Selim Melhame (Eski Orman ve Maadin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa).

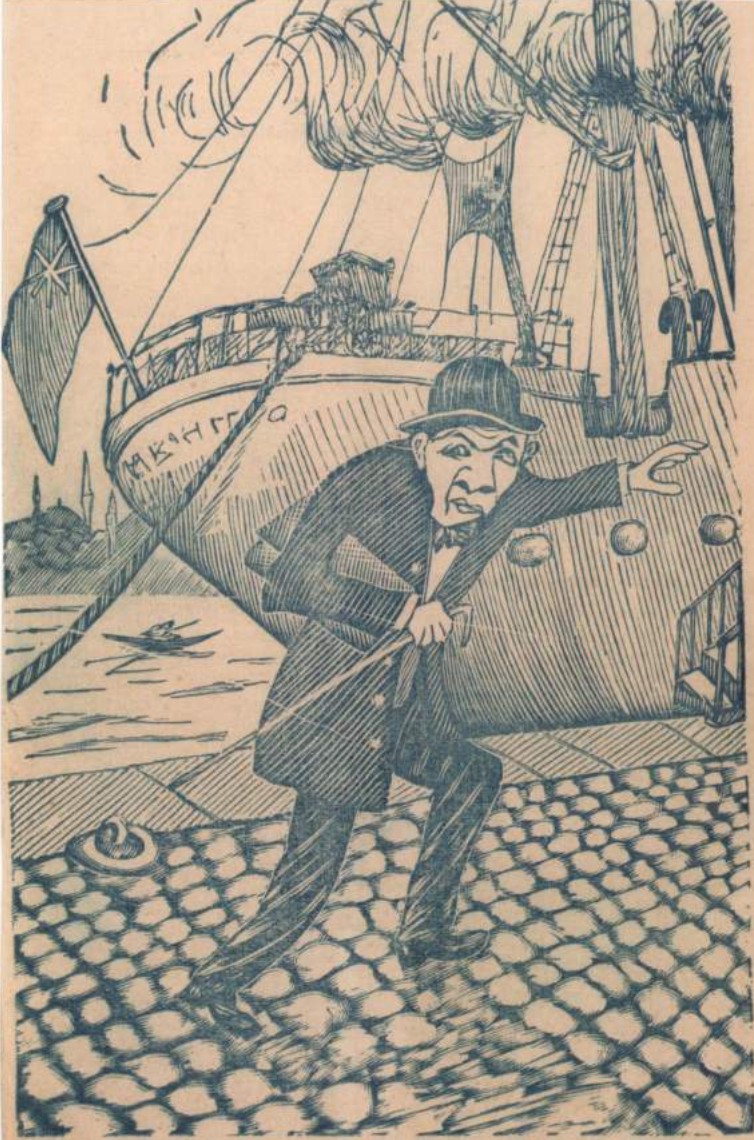
Selim Melhame.

İstibdat paşaları, karikatür poster: "Millet Mikropı." Soldan sağa; Habib Melhame, Arap İzzet, Selim Melhame, Zeki, Fehim, Rıza, Şefik, Sami.

İstibdat paşaları.

عرب عزت باشانك بيق و صقالی تراش ایدوب واپورایله فراری

Arap İzzet Paşa'nın bıyığını ve sakalını tıraş edip vapurla firarı.

Izzet Paşa.

Ada misa firleri (solda). Enver ve Niyazi beyler (ortada).
 Abdülhamid istibdat ağacını sularken (sağda).

MEŞRUTİYET VE KADIN

İttihad ve Terakki yönetimi kadın konusuna büyük önem veriyordu. Kadınların toplumsal hayata dahil edilmesi yolunda girişimlerde bulunuluyordu. Jön Türkler, kadın konusunu memleketin ekonomik ve kültürel bir meselesi olarak kabul ediyordu. Kadın konusu aydınların tartıştığı temel konulardan biri haline gelmişti. II. Meşrutiyet döneminde yayıyıp da bu konuda yazı yazmamış, fikir üretmemiş tek bir aydın ve yazara zor rastlanırdı.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kadın kollarında görev alarak hürriyet mücadelesine katılmış kadınlar, kendi özgürlüklerine ve haklarına ilişkin taleplerini ortaya koymaya başladılar. Kadınlar Meşrutiyet'in ilanıya ilgili kutlamalara yoğun bir şekilde katılmışlardı. İstanbul'da ve Selanik'te ilk günlerde yapılan gösteri ve kutlamalarda Hristiyan kadınların arasında Müslüman kadınlar da görmüşü. Yardım cemiyetleri kurarak, eğlenceler düzenleyerek toplumda

daha ön planda yer almaya çalışıyorlardı. Kadının toplumdaki yeri konusunda Halide Salih (Edip), Fatma Aliye, Emine Semiye, Ruhsan Nevvare ve Selma Rıza gibi kadın yazarlar gazetelerde makaleler yazıyorlardı. Kadınlara yönelik mecmualar çıkarılmaya başlanmıştı. Bunlardan ilki haftalık *Demet* (30 Eylül-11 Kasım 1908) dergisiydi ve yedi sayı çıkabilmişti. Onu takip eden *Mehasin* ilk resimli kadın dergisiydi ve aylık olarak çıkıyordu. *Mehasin* Eylül 1908-Kasım 1908 arasında 12 sayı çıkabilmişti. *Demet* ve *Mehasin* dergilerinden hemen sonra, bu kez "Kabe-i hürriyet" Selanik'te *Kadın* adlı dergi yayın hayatına başladı. *Kadın* dergileri arasında ilk defa "kadın" kelimesini bir dergi adında kullanan dergi (daha önceleri "hanım" kelimesi kullanılıyordu; örneğin *Hanımlara Mahsus Gazete*) olarak da tarihe geçti. *Kadın* yayın hayatına 26 Ekim 1908'de başladı. Her pazartesi yalnızca bir istisnaıyla kesintisiz 30 kere yayınlandı ve yayın hayatına 7 Haziran 1909 ta-

rihinde son verdi. *Kadın* dergisinde çok geniş bir yazar kadrosu bulunuyordu. Enis Avni (Aka Gündüz) Seniha Hikmet mahlasıyla başmuharrirlik yapıyordu. Ömer Seyfeddin, Ali Canip (Yöntem), Mehmed Emin (Yurdakul), Celal Sahir (Erozan), Baha Tevfik ve Ali Ulvi (Elöve) *Kadın* mecmuası yazarlarından bazılarıydı. Feminizm düşüncesinin Abdullah Cevdet gibi Batıcı pozitivistler tarafından dahi tehlikeli bulunduğu bir ortamda Baha Tevfik'in Odette Lacquerre'den derlediği *Feminizm - Âlem-i Nisvan* adlı kitabında yer alan "Fransız Kanun-u Medenisi Önünde Kadınlar" adlı bölüm *Kadın* mecmuasının 8. sayısında yer aldı.³⁸

Bu dergileri *Kadın* (İstanbul 1911), *Kadınlar Dünyası* (1913), *Kadınlık Hayatı* (1913), *Kadınlar Âlemi* (1914), *Kadınlık* (1914), *Kadın Duygusu* (1914) ve *Genç Kadın* (1918) takip etti. Bu dergiler arasında en uzun süre yayın hayatını sürdüren *Kadınlar Dünyası* (1913-1921), Osmanlı kadınlarının hak mücadelesini üstlenen Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin yayın organıydı. Dergi, sütunlarını sadece kadınlara açmış ve daha sonra Beynelmile Kadınlar Cemiyeti'ni kurmuştu. Eğitimli ve özgür kadınların toplumsal hayata katılmalarının gerekli olduğu üzerinde durmuştu. Toplumsal ve ekonomik hayatın gelişmesiyle kadının sahip olduğu statü

Meşrutiyet kadınları.

ÉLÉGANCES TURQUES. — Comment les jeunes femmes de la Turquie nouvelle accueillent les vêtements produits de la tradition nationale avec le charme léger des modes de Paris.

Extra de L'Illustration.

Les jeunes femmes de la Turquie nouvelle accueillent les vêtements produits de la tradition nationale avec le charme léger des modes de Paris. (L'Illustration, 1908.)

۳ نيسان ۱۳۳۰ ۲۱ جدى الاول ۱۳۳۱

سر محمد سي : نكار خانم

أدرس

باب عالی جاده سنده اورخان بك
خانه ايكسنى قات

اخطار

كوندريلان مقالات درج ايلسون
ايلسون اعاده ايعاز

فارسى

روىي سنه - نوسرو : ۵

صاحب امتياز محمد امين حاجى جال

نستوى

۵۰ باره در

آپونه دله

سنه لى بوسه لبريله راز

۸۰ آلى آلى ۵۰ غروشد

ماك اجنيه ايجون سنه لى

۲۰ آلى آلى ۱۸ فراخدر

قانونك واراىي ولىكده بوموقى بولديني مدامه ايدر نجه نه كوتلى نهر اوانو رمصور غز نه در. صاحبزالي موم جهانلى خانلى آقارنه كشاده در.

الكدار اهل

عتر مسمنه

عجاج اولديكنز
سنى ديشلرى
داماغىز بايديرىق
ايشه براميه حق
كوكلرى آغريش
چقارموق چوروك
اولانلارنى مينه
ايليرىز دولو.
رتقى وكوك اوزرىنه
گيت وديلى ديش
ولتاج بايديرىق آوزو
ايدرسه كز احديه
جادمنده مودلو
مضاميله مكل
و منتظم (عشائى)
طب دار الفتونيه
پارسدن مآنون)
احد حدى ديش
معاينه نامى
بر كره تشريف
پويون كز مراهله
منون اولورسكز
معاينه مآنلارى
هر كون صباحدن
اقتشامه قدردر .
تلفون نومروسى ۷۴

ملیحه بنت عویذ : مباحث موسیقیه و عرب قادیلری آرمسده بوموق ممتاز اجرا ایشده

arasında ilişki kurmuştu. Türkçü dergiler arasında ise başyazarı bir kadın olan (Nigâr Hanım) *Kadınlık* dergisi öne çıkmaktaydı. Çağdaş Türk kadınıni yetiştirmeyi amaçlayan dergi özellikle Nigâr Hanım'ın dilde sadeleşme hareketine destek veriyordu.

Mehasin mecmuasının Şubat 1324 (1909) tarihli 6. sayısında Halide Salih şöyle yazıyordu:

Kadınlar asırlardan beri bizde ezilmiş, istihfaf edilmiş bir unsurdur. Bugün üstlerdeki tazyik kaldırılmak, onlara özel bir mevki verilerek isteniyor. Fakat bu mevki tayinden yenilikçiler şaşırılmış halde... Kadın deyince ayaklarının altı çiçekler, başları güneşli mavi semalar, muhitleri zengin, şaşalı eşyalar ile kalpleri hakikatten uzak, dolaşık, uzun şairane hislerle süsleniyor. Zavallı kısa ömürlü *Demet*'in başlangıcı, *Mehasin*'in esası az çok kadınları bu hayal kâşanelerinde oyalamaktı... Kadınlar ne yıldız, ne çiçek, ne de yalnız edebiyata mevzu olan vehm edilmiş mahlûklar değildirler. Kadınlar vatan için üstleneceğiniz en müşkül, en uzun teşebbüslerinizde size yardım edecek tabii ve hakiki arkadaşlarıdır... Vatanın tekamülüne doğru açtığınız yolda işleyen yoldaşlarınız, meslektaşlarıdır.³⁹

Benzer yazılardan biri 25 Ağustos'ta *İkdam* gazetesinde "Ya Biz Ne Olacağız?" başlığı ile İsmet Hakkı Hanım tarafından yazılan makaleydi. İsmet Hakkı'ya göre hürriyet kadınlara medenileşmek ve gelişmek için özgürlük sağlamalıydı.⁴⁰

Kadın konusu günlük gazetelerde de yoğun biçimde tartışılır olmuştu. Örneğin 28 Şubat 1909 tarihli *İkdam* gazete-

sinde Ali Kemal "Nisvan-ı İslam Bahsi" adlı bir makale yayınladı. "Bir kavmin yarısı cehaletle nâşad ise, öyle kalırsa, öbür yarısı hiçbir zaman, ne olursa olsun ilim ile şad olamaz" sözlerinden çok etkilendiğinden bahsettikten sonra kadınların eğitim alması gerektiğini vurgulamaktaydı. Ancak bu eğitimin kadınların daha iyi bir zevce ve anne olmasını sağlayacağını söyleyerek kadının yerini aile ile sınırlamaktan öteye gidemiyordu. Bu pek çok Meşrutiyet aydınmerkeğın kadın meselesine bakış tarzının tipik bir örneğiydi. Pek çok aydın yazdıkları roman ve tiyatro eserlerinde kadınların alafıngalaşmasını eleştiriyor ve eğer kendilerine verilmek istenen hürriyet onları "kir ve fesada" sevk edecekse "iffet ve namusun" tercih edilmesini vurguluyorlardı. İttihad ve Terakki'nin lider kadrolarından da kadın hakları konusunda ileri hamleler beklememek gerekti. Örneğin İttihad ve Terakki'nin önde gelenlerinden Enver Paşa, 1914 yılında Şehremaneti Cemil Topuzlu'nun gayretleri ile açılan Gülhane Parkı'nda kadını erkekli grupların beraberce gezinmesinden rahatsız oldu. Açılışın hemen ertesi günü Cemil Topuzlu'ya sert bir yazı gönderdi ve kadınların parka girmelerinin engellenmesini istedi. Kadının sokakta, tiyatrodan, kafede yalnız ya da erkeklerle yer alması sürekli tartışılan konulardan biri olmuştu. Sokakta geleneksel kıyafetlerle dolaşan kadınlar dahi sık sık tacize uğrar olmuşlardı. Tüm bunlara karşın kadınlar kamusal alandaki görünümünü arttırmak için büyük çaba gösteriyorlardı.

Bu arada Meşrutiyet hükümetleri kadının eğitimine çok büyük önem ve öncelik veriyordu. Kızlar için 1913 yılında

ilk kız lisesi olan İstanbul İnas Sultanisi, bugünkü adıyla İstanbul Kız Lisesi açıldı. Bunu kız liselerinin Erenköy, Çamlıca ve Kandilli açılışı takip etti. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin kadınlar için en önemli özelliklerinden biri de yükseköğrenim hakkını elde etmiş olmalarıydı. 1914'te Darülfünun'da kızlara yönelik derslere başlandı. 1915'te ilk defa İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde kızlar erkeklerle beraber yükseköğrenim görmeye başladı.

Meşrutiyet sonrası kadın örgütlenmeleri, ilk defa yardım dernekleri çerçevesinde oluştu. Örneğin V. Murad'ın kızı Fehime Sultan'ın başkanlığında Osmanlı kadınlarından ileri gelen bazıları "Teavün-i Nisvan-ı Osmaniye" namıyla bir cemiyet kurmuşlardı. Hürriyetin ilanını takip eden ilk beş ay içinde tam 83 dernek kurulmuştu. Meşrutiyet'le gelen yeni yönetim bu tür cemiyet ve kurumları destekliyordu. Dernekleşme faaliyetlerinin özgürleştirici dinamiği, İtti-

İttihad ve Terakki Kız Mektebi.

Elbisesinde Hürriyet, Adalet, Müsavat yazan kız çocuğu.

had ve Terakki Cemiyeti politikalarının kitleselleşmesi ve meşruiyet kazanması açısından önem taşıyordu. Aydın ve kent kökenli kadınlar tarafından kurulan dernekler ve kulüpler kadınların kamusal alandaki görünürlüklerini artırmıştı. Kadınlar “şefkat, merhamet” gibi kadınlığa yakın duygular öne çıkararak yaptıkları faaliyetlerine toplumsal meşruiyet kazandırıyorlardı.

Kocalarının yanında peçesiz olarak tiyatro ve lokantalara giden, aynı arabaya beraber binen kadınlar geleneklere meydan okuyorlardı. Bu kadınlar Hristiyan kadınların yaşadığı özgürlüğü yaşamak

ve sosyal hayata dahil olmak istiyorlardı. Hiç olmazsa İstanbul'da artık kanun ve geleneklere göre giyinmeyen genellikle gelir ve kültür seviyesi yüksek bir kadın kitlesi oluşmuştu. Balkan Harbi'ni takiben Selanik'ten İstanbul'a göç eden pek çok dönme aile ve kadınlar bu hareketin hızla ilerlemesine neden olacaktı. Balkan Harbi Müslüman kadınlara hastanelerde çalışma hakkı getirmiş, hemşirelik mesleği bu kadınlar arasında hızla yaygınlaşmıştı. Ancak tüm olumlu gelişmelere karşın kuvvetli bir kadın hareketinden veya tam bir kadın erkek eşitliğinden bahsetmek dahi mümkün değildi.

MECLİS-İ MEBUSAN'IN AÇILIŞI

Meclis-i Mebusan'ın açılabilmesi için süratle seçimler yapılmalıydı. Seçimler Meclis-i Vükela'nın 2 Ağustos'ta aldığı karar gereğince İntihab-ı Mebusan Kanunu Lahikası'na göre yapıldı. Seçim yapılabilmesi için nüfus miktarının bilinmesi gerekiyordu. Her kazadaki erkek nüfusu kapsayan nüfus defterleri hazırlandı. Bu defterlerin hazırlanmasında Belediye Meclisi başkanı, Nahiye Meclisi başkanı, imamlar, papazlar, hahamlar ve muhtarlar görev aldı. Her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilmesi öngörü-lüyordu. Seçimler iki dereceli olarak yapıldı. Birinci aşamada ikinci seçmenler belirlendi. Her 250 seçmenin bulunduğu yerden bir ikinci seçmen belirlendi. İkinci seçmenler adaylar arasından ya da bunların dışında kendince uygun buldu-ğu kişileri seçti.

Seçimlere İttihad ve Terakki Cemiyeti, Ahrar Fırkası ve bağımsız adaylar katıldı. İttihad ve Terakki adayları ülke çapında başarılı oldu ve mecliste büyük bir çoğunluk elde etti.

Meclis-i Mebusan'ın 30 yıl aradan sonra 17 Aralık 1908'de tekrar açılışı İstanbul'da büyük bir törenle yapıldı ve yurdun diğer büyük vilayetlerinde de çeşitli törenlerle kutlandı.

16 Aralık'tan başlayarak İstanbul'da evler, mağazalar bayraklarla donatılma-ya başlandı. Soğukçeşme Yokuşu'ndan Ayasofya'ya çıkan caddeye ve Ayasofya Tramvay Caddesi üzerine görkemli zafer takları yapıldı. Yıldız Sarayı ve şehzadelerle sultanların oturdukları saraylar, devlet daireleri, yangın ve saat kuleleri, bankalar, ticari kuruluşlar ve yabancı elçilikler, birçok ev, konak, dükkân, şimendifer istasyonları ve karakollar ışıklandırıldı. Açılış günü tüm dairelerin tatil edildiği duyuruldu.

Büyük gün gelmişti, İstanbul halkı caddeleri, sokakları sabahın erken saatlerinden itibaren doldurdu. Tören güzergâhı üzerindeki evler, dükkânlar, mağazaların pencereleri töreni izlemek isteyen insanlarla doluydu. İnsanlar

ağaçların, damların, arabaların üzerine çıkmışlardı. Hatta Anadolu’nun çeşitli yerlerinden binlerce insan ve Edirne’den özel bir trenle 500 kişi kutlamalara katılmak üzere İstanbul’a gelmişti. Divanyolu’nda, Ayasofya’da türbelerin arka kısmında halkın törenleri izlemesi için boydan boya büyük bir kerevit yapılmıştı.

Harbiye, Bahriye, Tıbbiye, Mülkiye ve Darülfünun talebeleri kollarına ve göğüslerine hürriyet kurdeleleri takmışlardı, ellerindeki bayraklarda “4 Kânunuevvel 1324 tarihli Meclis-i Mebusan’ın Hatıra-ı Küşadi” yazıyordu.

Yıldız Sarayı’ndan başlayarak İhlamur, Balmumcu Çiftliği, Nişantaşı, Pangaltı, Taksim, Beyoğlu, Tepebaşı, Şişhane Yokuşu, Azapkapısı, Unkapanı Köprüsü, Şehzadebaşı, Divanyolu ve Ayasofya güzergâhında çeşitli aralıklarla askerler dizilmişti. Nişantaşı’na 6. Alay’ın 1. Ta-

buru, Pangaltı yönüne süvari askerleri, Taksim’de İtfaiye Kışlası önüne itfaiye askerleri, Topçu Kışlası önüne topçu askerleri, Galatasaray’a Mecidiye Kışlası numune ve talim bölükleri ile Seyyar 2. Topçu Alayı askerleri vardı. Unkapanı Köprüsü’nde baştan başa Bahriyeliler, Unkapanı’ndan Beyazıd’a kadar 1. Fırka askerleri, Beyazıd’da İtfaiye 3. Taburu yer alıyordu. Sultanahmet’teki Millet Bahçesi önüne Gösteri Taburu ve Ayasofya Meydanı’na ise Avcı Taburları yerleştirilmişti.

Beşiktaş’ta çeşitli okulların öğrencileri sokaklarda kutlama yapıyorlardı. Ellerindeki bayraklarda “Yaşasın Kanun-ı Esasi, Yaşasın Adalet, Yaşasın Asker, Yaşasın Müsavat” yazıyordu. Darülfünun hukuk talebeleri Ayasofya Meydanı’nda, Darüşşafaka, Halkalı Ziraat Mektebi, Mülkiye ve Baytar Mektebi öğrencileri Millet Bahçesi önünde, Mekteb-i Osma-

Meclis-i Mebusan’ın açılışı.

Meclis-i Mebusan.

ni, Vefa ve Mercan idadileri talebeleri Divanyolu'nda, Üsküdar İdadisi Sultan Mahmud Türbesi önünde, Numune ve Terakki mektepleri ise Maarif Nezareti önünde yer alıyordu.

Seçim sonuçlarına göre Meclis-i Mebusan'ı 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Musevi, 4 Bulgar, 3 Sırp, 2 Ulah ve 1 Asuri mebus oluştu-racaktı. Meclis-i Mebusan üyeleri Nuri- osmaniye'deki Mebuslar Kulübü'nde toplanıp arabalarla meclise doğru yola çıkmışlardı. Araçlar Harbiye Nezareti meydan kapısından çıkarken dört bando birden Hürriyet Marşı'nı çalıyordu. Meclis-i Mebusan'ın açılış töreninde bulunacak mebuslar ve komiserler siyah elbise ve boyunbağından oluşan tek tip kıyafet giymişlerdi. Polislerin başlarında

kalpak, ellerinde de beyaz eldiven vardı. Tören sırasında nerede duracakları ve neler yapacakları konusunda daha önce bir tatbikat yapmışlardı.

Törene davet edilen dış ülkelerin temsilcileri İngiltere Elçiliği'nde toplanmışlardı ve buradan arabalarına binerek Meclis-i Mebusan'a geldiler. Onlara yol açmak üzere Ertuğrul Alayı'ndan bir bölük asker görev almıştı. Patrik ve diğer ruhani liderler saat sekizde Meclis-i Mebusan'a geldiler.

Padişah Sultan II. Abdülhamid saat yediyi çeyrek geçe dört atlı açık bir arabayla saraydan ayrıldı. Yanında Şehzade Burhanettin Efendi ve Sadrazam Kâmil Paşa bulunuyordu. Arabanın önünde ve arkasında süvari bölüğünden birer bölük asker, arabanın iki yanında padişahın ve

Arka yüzünde Meclis-i Mebusan'ın açılışını kutlayan bir kartpostal.

sadrazamın yaverleri vardı. Arkada şehzadeler Selim, Ahmed, Abdülkadir, Abdürrahim, Cemaleddin efendilerle diğer şehzadelerin arabaları yer alıyordu.

Padişah Yıldız, İhlamur, Balmumcu Çiftliği, Nişantaşı, Pangaltı, Taksim, Beyoğlu, Tepebaşı, Şişhane Yokuşu, Azapkapısı, Unkapanı Köprüsü, Unkapanı Caddesi, Vefa, Şehzadebaşı, Beyazıd, Divanyolu ve Ayasofya güzergâhıyla Meclis-i Mebusan'a geldi ve saat 8'de Hamidiye Marşı'yla içeriye girdi.

Padişah Meclis-i Mebusan'a gelirken halk kırmızı, beyaz şeritten çiçekler atmış, "Yaşasın hürriyet, yaşasın Kanun-ı Esasi, yaşasın Meclis-i Mebusan, yaşasın padişah" diye tezahürat yapmıştı.

Şehzadeler, damat paşalar localarına oturdular. Saat sekizi yirmi geçe padişah birinci locaya geçerek mebusları selamla-

dı. Abdülhamid'in yerine yerleşmesiyle ona hitaben Mecliste bir nutuk okundu (bkz. s. 56-57). Bu nutkun okunmasının ardından, Mabeyn Başkâtibi Cevad Bey kürsüye gelerek padişahın nutkunu okumaya başladı.

Hin-i cülusumda vaz etmiş olduğum Kanun-ı Esasi'nin mevki-i tatbika vaz'ında tesadüf olunan müşkülata mebni o zaman rical-i devlet tarafından gösterilen lüzum üzerine Meclis-i Mebusan muvakkaten tatil olunmuş iken, memalik-i şahanemde maarifin terakkisiyle kabiliyet-i ahali derece-i matlubeye isal olununcaya kadar kanun-ı mezkurun tehir-i icrası tavsiye ve arz olunmuş idiğinden Meclis-i Mebusan'ın tekrar içtima-i vakti merhununa bittalık memalik-i şahanemin her tarafında mektepler tesisiyle maarifin terakkisine ihtimam olunmuş idi. Şükr olsun, o maksadın husulüyle intişar-ı maarif sayesinde sunuf-ı ahalimi-

L'imam, prêtre turc, exhorte la foule à voter régulièrement.

İmam, kalabalığı oy kullanmaya çağırıyor.

وهمصارف دولك برمقش شور و بيدارى اولمجهتمده سنلرلر بى تولى ايدىن وتكلىغ ماليله مثلى بكمسروق اولمان اسرافات و ابداللك تابعه اليمسى اولمق واردات و مصارفات پندنه توازن حصولى بقدر متسر اولمده بيه هر درلو تدابيره توسلدىن كيرى طوريله جقدىر. هر حالده صريفاتىزك يلكيز جهات مشروعه به مطوف اولمى اعتبارىزك تزايدىنى اتاج ايمىجك و بيدىا دولتمىز اظفار طلمده مسرف وسقيه اولمق دكل، خزينه سنى قواعد ماليله توفيقاً اداره ايلان مقتصد بردولت صفت وشرفى اكتساب ايدمچكدر .

ملكتمزده صنوف و عناصر مختلفه كى كافه حل وسماقنى اساسىك اسكلالى ايجون تقرر ايدىت واماشيه، عدالتك تايى، توزيريله حقوق عامه لك صيانتنه وسق قضائى دولك كال استقلال ايله تايمين چرياته، وطنك هرجهتمده مكبيلر كشاد ودوله عالمه كتاب موجود، لك اصلاحيله بىتون اولاد ملكيك كى وسق و وطنى تربيه سياسيه مظهرينه، محصولات ملككه داخل و خارجى غاير جديده كشاد ايجون طرق و معمارىك وسائل قىليهك تربيدنه، حرف و صنايعك توليدنه، تجارىك توسيعنه، بالخاصه زراعتك تربيدنه اعتنا ائلك وصلغ و مسالته جدأ طرفدار اولان ملت عقليه حقوق غير تجاوز ايجون دكل منافع مشروعه وطنيه سنى محافظه و مدافعه ايجون دائماً قوتى بولمغه عيور اولدىلندن وطنك و حكومت مشروطه سىك محافظلى اولان قواى بره و بخر به سىك وضعت جنرافيه سىك متاسب اولمق تنظيم و تكميله چاشتق بر اس ضرورىدر . بولك ايجون كرك طرف حكومتدن اعطى اولمىجق و كرك بىلجه زوم كوريله جىك قانون لايحه لرىك تدقيقيله وطنك احتياجه سىك موافق ملت عثمانيه سىك حسن تقدير و قبوله لايق قانونى تنظيمنه چالاشيله جقدىر . هر حالده بىتون بو آمال مچيله موقتىك كافل حقيقى اولان قانون اساسى ايله ملكىزك اداره سى حقدىك عزم هياوللرىك قىلى ولايتىر اولمىش و حاكميت مليه لك مثالى اولان مجلسىك يوم كشادنده حكيداريله ملت آرمىندىك حواصل و بوانىك رفته دالات باهره اولمق ذات شاهانلرى قارشومزده، كورمى اولقله حى ايتدىكيز عظيم افتخار و عظوظ طيق عرض ايتلكه رضى بختيار اوليور .

قيلرمىزدن يلكر وطن و ملت عىق قىضان ايدىيور. بىتون ملكى و ملت خيلى ايشلر كورمكدر. بهرمىز مصباح مساوت و اتحاده مقصودىن ايسه عدل و حقدر. اوتوزمليون خلقك محافظه حقوقى تمه ايتدىك . عهد و كاتجى ايفاده نمىز و جناندىن، خوف خندان بشقه ائدىشمىز بوقدر . مقصودى حق اولاك البته معنى حقدر .

شکرت

عقالتی تاریختک دورۀ فوجاتی متقیب ایند ادوار توقفده، بر طرفدن متوالی الظهور اولان غوائل خارجیه تک دیکر طرفدن بوندن قوتی بر اثرخریب حصوله کترین سواستحالات داخلیه تک عوم عناصر عقابیه جمه موجب اولدینی عدم خشودی تجمعی اولدوق والہ ہماہوتیری کفایہ خط ہماہوتیریہ، حقوق شخصیتک تأمینہ وصنوف وعناصر مختلفہ پتہدہ موااتک تأسیسہ متنی بعض مہر اسامی و مع یوریشار و بر سوریتہ دولت عقابیه مقتضیات عصریہ مطابق بر حیات جدیدہ نال انشالردی . فقط حقوق آدمیتک دہا متنی و صین و دہا و امع و شامل بر سوریتہ تأمین و تقویمی لازمہدن و یونک انجمنہدہ شکل قدیم حکومتک تبدیلی ایلہ حاکم ملیہ اسلئے مستد بولن اصول مشروطیتک قبول واجبدن اولمہدہ حین جلوس ہماہوتیرنہ بولزوم و وجوبہ ابتاعاً وارزنامہ کرہ لرزوی ہجوی خلاصہ ایندین خواہش متکاملانہ توقیفاً قانون اساسیتک وضع و تشریری و مجلس بیوٹک کشادی طرف شاہانہ لرین امر فرمان بولمیشدی .

ثاناً اسر حکومتہ طریق مشاورہ و مشروطیت اصل اولوب بومعہ مشروعیہ منافی و شکل مرفوف مشروطیتہ منافی اولان صورت حکومت جبرک حق ، استبدادک عدلہ موکافا قلب و تحکمی سببستندن عبارت اولمہدہ ہر زمان مردود و منک او و تکی قابلیت واستدای درک و قانون اساسیتک بر قابلیت واستدایہ موافق اولدوق ترتیب ابدلیتکی نزد شاہانہ لرینہ منافی ، خط ہماہوتیرنہ مصرح ایکضریج حال حکومتک احداث ایلدیک مشکلات موعومہ اوزوریتہ توجہ بر متک مقدرات مستقبلی بر تاقاش غریبہ فہا اولدوق قانون اساسیتک تبیین ایندیک سور و اشکالین مع برتنہ موافق اولانق اوزور عیاس بیوٹک نامدیشل ایندی . و مشکلات و ہومہ فی احداث ذات ہماہوتیری افضل الیائت متک برات حربت و ساداتی اولان قانون اساسیہ اشکال تجاوز کتفا ایجاب اہالی تک موید و مانعستک عدم مہادسی کی بر چنان واقعاہ جرئتہ قرض قانون مذکورکد ، تأخیر اجرائی عرض ایلدیک مدرکہ منافی استغناء قدر جہارت کوشمیشدی . فقط تاکتہ قدر و قہم مدافع و طلبہ سبب مکتب اولان لڑدن بشیریتک دماغری جور و تہک کوزری کر و تکی ایچون صرف ایندیکری منافی غلطانہ رغبا شکر اولسونک . مدرکہ ملت استمداد فطریسی و کشایش طریسی مقتضیاتدن اولئی اوزورہ انحصار و اقلت بر اقتراض عظیمہ و غیر اولہجینی و حقوق سیاسیہ و مدنیہدن کالیہ استفاده اچمکدہ صحتہ سیاست و مدنیہدہ تأمین موقع اچمک تکی اولہجینی تام و کتہدہ آخیردیکر اہل غوبہبشی ذات ہماہوتیرنہ عرض ایتشدہ . بہ شکر اولسونکہ رودفہ ، بالکثر رؤسا و رجال حکومت کوزلرین تہان قانون تہاکتک حسانتہ و کمال غوبہبشک تطبیقندن دولت و مملکت ایچون خلا و استیصال تکر اولدیک مسامت عظیمہ نزد شاہانہ لرینہ المشان تام حصولہ کلدک ، مخالف رأی و مطاعنہدہ بر تائیرہ رغبا و اساساً بوجود اولان قانون اساسی استبدادہ توقیفاً مجلس بیوٹک یکیدن انتظامات اجرائیہلہ اجتماعہ دعوی ارادہ و فرمان بوردیدی . یونک ایچون ملت ذات شاہانہ لرینہ عرض تشکر ایلدہ . حسیات متک قلب ہماہوتیرنہ مکس بولسی عقالت دولتی بر اقتراض عقبتدن توتکر بوردوق شہادہ ترقی و سادتہ سوق و ایصال ایلدیک کی ، مانعہدہ دخی اتحاد ہمایون ارباب اغراضک اغضالانہ قلبہ جالش اولہجینی او توتکر ستہ ایچندہ و متک اطراف مختلفہ سندہ خرابدلی برتنہ مہور دلی تدبیر برتنہ تالی و ترتیب حصولہ کاش اولور ، استبدادنہ نفساً و شمساً استفاده ایند بر شرمزدہ قلبہ تک کشفستہ اولدوق متک قلمکندہدہ اوقدر جریجمل آجش اولماددی و یونکا بدل و ملن ہر یوزدن رقہ و سادتی ادراک اچش اولور . دولت عقابیه جلہ دولیہدہ لایق اولدینی مرتبہ سیاسیہ یوقندن احراز اچش بولوردی .

انقلاب مسودمن اوزوریتہ ملت عقابیه طریق تکامل سیاسیہ بر صورت مسالمتکارانہدہ قطع اچمک و بر شہرہ جدید حیانتہدہ عالم مدیتک بتون حربیتور دولتریتک تقدیر و مظاہرتہ مظهر اوائی اہل سمعیسیہ بلسرکی ملتازستان امارتک اعلان استقلال و بونی متعاقب آوستریا دولتک دخی بر عبدالمملک دولی ایلہ اشتغال موافق تہجدہ بولن بوسنہ و ہرہسک دائرہ مملکتہ الحاق نظر اولمتک نزد شاہانہ لرینہ موجب اولدینی تأمفانہ بتون ملت اشتراک ایلشیدہ . بر ماضی مدیہ بیٹاک آلودک میراث غنوصت اولان بوداماتک سیاسیہ شرف و حقوق ملی عظیمہ اچمک شرطیہ بر صورت حل بحری اچمک عزم بولمیشدی بولنج اولان و روح مشروطیتہ توقیفاً جمیع ملن متک انیت و اتحادی احراز اچمک و مات مجلسہ قارو مشول اولئی لازملکن ہیئت و کلابہ جلمزک ہردول ماواست و مظاہری ابدال ایلدیک بر اسر طیبیدہ . مجلس بیوٹک ایلہ یونک اسلوب حرکتی ایلہ دولدارلہ دولت عقابیه آرسنہ حسن مناسبت و مصلحتک تأمین ادامہ سی اولہجینی و داخلہ بر انقلاب سلطنتک وجودہ کترین ملت بر صورتکہ خارجاً دخی مسالمتک بر طرفدار حق متزلزل اولدینی بتون عالم مدیتہ کوشترہ جلدک . بر سادہدہ دولتریک ہیئت دولیہدہ بردولت مضہبہ لایق مرتبہ ایلہ ارتقاہ

یوق دولتن بحق و اعتماداً استفاده و ہر دول توجہ و محبت کتب استحقاق ایلدیک قویا ابد ایلدہ .

مسائل مہرومنہ سیاسیہ کتہدہ ہم حسن نیت و سہجندہ ، اہل صلیہ سن امین اولان دول مضہبہ تک مہاویت دوستداریہ لرینہ بر خفاً مستحسنہ اخذ ایلدیککی مامول ایلزہ .

عجلت خلافتہ اقدیم غرائض مہمدن اولان امور مالیہ دولتریک تنظیہ جالیہ حق و موافقہ مالیہ قانونی خلافتہ اولدوق ہ ارادہ متک جلدن بر پارہ جیتہسہ نہ خزینہ دولتن بر آچہ صرفنہ قلعاً و قلاباً مسادہ ایتدک و ادرات غوبہبشک بر تکیان سادتی

zin seviye-i istidadı teali etmiş olması ha-sebiyle izhar olunan arzuya binaen ve bu arzunun husulü devlet ve milletimiz halen ve istikbalen saadetine mucip olacağına mutmain olduğumdan, buna muhalif rey ve mütalaada bulunanlara rağmen bila-tereddud Kanun-ı Esasî'yi ez ser-i nev ilan eyledim ve mucibince yeniden intihabat icrasıyla Meclis-i Mebusan'ın içtimaa davetini irade ettim [...] Bugün milletimin mebuslarını huzurunda görmekle bahtıyım. Memleketimizin Kanun-ı Esasî'si ile idaresi hakkında azmim kati ve la-yetegayyedir.

Bu cümlelerin okunmasıyla bütün mebuslar ve misafirler sürekli ve coşkulu alkışlarla “yaşa” nidalarını ayyuka çıkardılar. Okunması yaklaşık 15 dakika süren nutuk aşağıdaki cümlelerle son buldu:

İnşallah Meclis-i Mebusan'ımız devletimize ve milletimize hayırlı işler görür de vatanımız her türlü saadete nail olur. Cenab-ı Hak cümlemizi tefikat-ı same-daniyyesine mazhar eylesin.⁴¹

Nutkun bitişiinde önce bir boru ve arkasından Meclis-i Mebusan Marşı çalındı. Çeşitli yerlerden 101 pare top atılarak Meclis-i Mebusan'ın açıldığı tüm halka duyuruldu.

Padişah, meclis binasından ayrıldıktan sonra üyelerden en yaşlısı olan Trabzon Mebusu Ali Naki Efendi başkanlığında toplanıldı. En genç mebuslar Rıza Nur Bey ile Arif Hikmet Bey de geçici kâtiplik görevini üstlendiler.⁴²

Kutlamalar gece de devam etti. Işıklarıdirmalar İstanbul'un manzarasını daha da güzelleştirmişti. Galata Rıhtımı'nda büyük sevinç yaşanıyordu. Haliç içinde ve liman önünde bulunan Osmanlı savaş gemileri ile elçiliklerin emrinde bulunan vapurlar

ve bazı ticaret gemileri, Şirket-i Hayriye ve İdare-i Mahsusa vapurları gösterişli bir şekilde aydınlatılmışlardı. Gemiler projektörlerini çevirerek etrafı da aydınlatıyorlardı. Özellikle Talimhane Meydanı'ndaki ışıklandırmalar göz alıcıydı. Şehrin her yeri özellikle Nişantaşı, Beyoğlu, Taksim, Beşiktaş çok gösterişli bir şekilde süslenmişti. Harbiye Mektebi, Taksim Kışlası, Beyoğlu Cadde-i Kebiri şenliklere sahne oluyordu. Beşiktaş'tan Galata'ya kadar bütün evler, dükkânlar bayraklarla donatılmış, fenerler ve kandillerle aydınlatılmıştı. Gece yapılan şenlikler sabaha kadar devam etti.⁴³

İkdam gazetesinin tabiriyle İstanbul asırlardan beri görülmemiş ulvi bir vaka yaşamış ve “Hiçbir zaman böyle heyecanlı, mesut, coşku dolu olmamıştı”. İstanbul cebirsiz, riyasız, kalpten taşan samimi bir ihtiyaçla bayram yapmıştı.

Mebusan Marşı

Güfte: Sahim Bey – Beste: Zâti Bey

Osmanlılar bugün oldu muzaffer
Fethetti yeniden vatani asker
Açtı mebuslara yolu süngüler
Yaşasın Niyazi, yaşasın Enver

Gökyüzünde şühedanın hayali
Alkışlıyor sanki ruh-i Kemal'i
Ah ölmeden görmeliydi bu hali
O kıymetli muhterem vatanperver

Al bayraklar bulutları sarıyor
Şenliğimiz asumana varıyor
Mazlumlara zalimler yalvarıyor
Hey Allah'ım bu nasıl ruz-ı mahşer

Uyan Midhat, uyan geldi zamanın
Tutsun dünyaları şöhret ve şanın
Sen bulun önünde şu Mebusan'ın
Artık yaşa evladınla beraber

MEŞRUTİYET’İN SANCILI YILLARI

İngiltere’den ve Batı’dan Beklentiler

İttihatçıların Kanun-ı Esasî’nin ilanı ile başta İngiltere ve Fransa olmak üzere büyük reformlar yapılması konusunda ısrarcı olan büyük Avrupa devletlerinden takdir ve dolayısıyla destek göreceklere beklentisi vardı. Hatta Meşrutiyet’in ilanının bir sihirli değnek rolü oynayarak büyük devletlerin de destekleriyle tüm sorunları çözeceği hayal edilmişti. En büyük beklenti ise İngiltere’den idi. Meşrutiyet’in ilanı sırasında İstanbul’da bulunmayan İngiliz büyükelçisinin dönüşü şerefine Sirkeci Garı’nda görkemli bir karşılama töreni düzenlenmişti. Tören sonunda gençlerden bir kısmı tam bir gönüllü köle ruhuyla elçinin arabasının koşumlarını çözüp atların yerine kendileri geçmişlerdi. *Servet-i Fünûn*

dergisi sahibi Ahmed İhsan Tokgöz, bu hadiseyi hatıratında şöyle anlatıyordu:

1908 inkılâbında aydınların ruhunda derin bir İngiliz sevgisi vardı ve bu o kadar yüksekti ki 1908 Temmuz’unun 23’ünde (30 Temmuz’da) İstanbul’da bulunmayan İngiliz elçisi Malett (Gerard Lowther) şehrimize döndüğü zaman, Sirkeci istasyonunu baştanbaşa doldurmuştuk. Elçiyi candan ve gönülden alkışlıyorduk. Sonunda coşkun gençler elçinin arabasını çeken atları söktüler, arabayı kendi kollarıyla çektilerdi!⁴⁴

Aynı hadiseyi İngiliz elçinin “yakın dostu” olan Midhat Paşa’nın oğlu Ali Haydar Midhat Bey de şöyle anlatır:

Halk, İngiliz Sefiri Sir G. Lowther’in arabasının hayvanlarını sökerek, arabayı ta sefarethaneye kadar bizzat çektikleri zaman...

Bu olay sırasında “Yaşasın İngiltere, Yaşasın Osmanlılar, Yaşasın Hürriyet!” diye bağırarak elçiye tezahüratta bulunanlar olmuştu.

Meşrutiyet’in ilanından sonra seçimler yapıldı. İngiltere Büyükelçisi Sir Gerard Lowther, meclisin açılışına katıldı ve Sultan Abdülhamid’den daha fazla alkış aldı. Ancak Jön Türkler ile İttihad ve Terakki, İngiltere’den bekledikleri desteği göremedi.

İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, 31 Temmuz 1908 günü Sir Gerard Lowther’a “özel” damgalı bir talimat göndererek şöyle diyordu:

Şayet Türkler anayasayı tam olarak ayakta tutar ve kendileri de kuvvetlenirse bunun sonuçları bizim şimdi göremeyeceğimiz kadar uzaklara gidebilir. Bu hareketin Mısır’daki tesiri inanılmayacak kadar büyük olacaktır; kendisini Hindistan’da da hissettirecektir... Şayet Türkiye’de anayasa iyi işler ve Türkiye’de işler iyi giderse Mısır’da ayaklanmalar olacaktır. Bu vaziyette bizim durumumuz çok garip kaçacaktır... Bu hususun haricinde bütün reform hareketlerini tutuyor gibi görünün ve bana bilgi verin.⁴⁵

Meşrutiyet’ten çok şey ümit edenlerin bilmedikleri ilk mühim gerçek İngiliz diplomasisinin 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sıralarında köklü bir değişik geçirdiği ve Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma düsturunun terk edilmiş olduğuydu. İngiltere bunun bir neticesi olarak stratejik bakımdan gerekli saydığı Kıbrıs’ı ve Mısır’ı işgal etmek yoluna başvurmuştu. Bundan haberi olmayanlar İstanbul’da İngiliz elçisinin arabasını çe-kiyordu.

Halbuki diğer taraftan İngiltere için Meşrutiyet’in ilanı, belki de gereğinden fazla, büyük bir tehlike olarak telakki ediliyordu. Bu tehlike, hareketin başarıya ulaşması ve daha da kötüsü İngiltere’nin çok değer verdiği iki sömürgesindeki milliyetçi ve hürriyetçi hareketlere örnek olması ve tahrik vesilesi olarak görülmesi idi.

Batı için meşrutiyet, reform, meclis gibi kavramlar ülke çıkarları söz konusu olduğunda tali meseleler olarak kalıyordu. Öncelikleri her zaman kendi ülke çıkarlarının zarar görmemesiydi.

Dolayısıyla Meşrutiyet beklentilerin aksine Avrupa’nın büyük devletleri tarafından hiçbir şekilde desteklenmemiştir. Osmanlı’nın Batı değer yargılarının hemen tümüyle örtüşen bu büyük reform hareketi büyük devletlerin menfaatlerine pek uygun düşmemiş ve tasvip edilmemiştir. En büyük korku belki de bu hareketin başarıya ulaşmasının Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını geciktireceği endişesiydi. Düvel-i Muazzama daha ilk günden itibaren henüz kutlamalar sürerken art arda birkaç gün içinde beklenmedik olayların çıkmasına yol açmıştı. Bulgaristan’ın istiklal ilanı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna ve Hersek’i ilhakı, Karadağ ve Sırbistan kaynaşmaları ve Girit’in Yunanistan’a katılma ilanıyla Osmanlı’ya üst üste darbeler indirildi. Ancak beklenenin aksine tüm bu olaylar halkın Meşrutiyet’e olan desteğinin artmasına yol açtı. Efsanevi “Fes Boykotajı” olarak bilinen halk hareketi büyük oranda başarıya ulaştı. Büyük mitingler düzenlendi. Bu olaylar Meşrutiyet’in yarattığı bayram havasını

engellemek şöyle dursun, halkın birlik ve dayanışmasının artmasına neden oldu.

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla Avrupa ülkelerinden beklenen destek gelmeyince Meşrutiyet'in ana amaç ve beklentilerinden biri olan toprak bütünlüğü konusundaki kaygıların sona ereceği ve toprak kayıplarının son bulacağı görüşü tam bir hayal kırıklığına dönüşmüştü. II. Meşrutiyet'in toprak kayıplarını durduramayacağı ve büyük devletlerin Osmanlı ülkesini paylaşma konusundaki kararlarından vazgeçmeyecekleri anlaşılmıştı. Artık Osmanlı'nın kendi kaynaklarına güvenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bu dönem içerisinde bu amaçla kuruluşu gerçekleşen cemiyetlerden biri ise Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'ydi. 19 Temmuz 1909'da İstanbul'da bazı gönüllü kişiler tarafından Osmanlı Donanması'na maddi destek sağlamak amacıyla kurulmuştu. Kısa süre içerisinde yurt sathında örgütlenmesini tamamlayan cemiyet, gelir getirci pek çok kültürel, sosyal ve ekonomik faaliyete girişmişti.

Meclis-i Mebusan

Abdülhamid'in Meşrutiyet için bir tehlike olacağı görüşü de padişahın İttihatçılarla yaptığı görüşmeler sonucunda yavaş yavaş yok olmuştu. Örneğin Talât Paşa Abdülhamid'le yaptığı bir görüşme sonrası Binbaşı Kâzım'a (Karabekir) şunları söylemişti:

Sultan Hamid'le temastan sonra ona karşı emniyetim daha çok arttı. Onun artık hürriyete, meşrutiyete ihanetine imkân

yoktur. Herif bizden ziyade hürriyete taraf olmuş. Eğer kendisini ölünceye kadar tutacağımızdan şüphe etmezse dünyada bizden ayrılmaz. Bize karşı bir padişah ki-bir ve azametini asla göstermedi. En yakın arkadaş gibi, hem de kendini bir düziye küçük göstererek bizimle görüştü. Kabineyi değiştirerek şüpheli olan Sait Paşa yerine Kâmil Paşa'yı getirecek. İnanalım bu herife be Kâzım! Selanik'teki Beyaz Kule bahçesini de cemiyetimize hediye etti.⁴⁶

Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamında Meclis-i Mebusan seçimleri yapıldı. Hemen her sosyal, etnik ve dinsel grup ve bunların alt dilimleri seçimlere katıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun kozmopolit yapısını yansıtan eski ve yeni grupların katıldığı çok dinli, çok uluslu, çok partili seçim kampanyaları yapıldı. İskodra'dan Basra'ya kadar uzanan bir büyük coğrafyada Osmanlı parlamentosuna girmek için yarışan Türkler, Rumlar, Araplar, Arnavutlar, Bulgarlar, Sırplar, Ermeniler, Museviler, Müslümanlar, Hristiyanlar, sosyalistler, liberaller, ayrılıkçılar, merkezîyetçiler ve adem-i merkezîyetçiler gibi pek çok sosyal grup bulunuyordu.⁴⁷

Meclis-i Mebusan çalışmalarına başladı. Mecliste sosyalistlerden liberallere, milliyetçilerden İslamcılara kadar çok geniş bir yelpazede farklı görüşler temsil ediliyordu. Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik durumu birbirinden farklı görüşlerle son derece açık yüreklilikle tartışılıyordu. Hiç şüphesiz ki meclisin işi hiç de kolay değildi. Mevlanzâde Rifat'ın ifadesiyle;

Yakova'da bulunan bir Arnavut ile Neced'de bulunan bir Vehabi'nin, İstanbul'da bulunan bir Efendi ile Yemen'de bulunan bir

Zeydi'nin, Selanik'te bulunan bir Yahudi ile Hicaz'da bulunan bir Bedevi'nin, Konya'da bulunan bir Türk ile Süleymaniye'de bulunan bir Kürd'ün, Adalar'da bulunan bir Rum ile Van'da bulunan bir Ermeni'nin ahval-i ruhiye ve içtimaiyesi, örf ve âdeti bir değildi.⁴⁸

Ancak çeşitli din, dil ve ırktaki topluluklar arasında bilhassa Balkanlar'da süren büyük çatışmalar Meşrutiyet'in ilaıyla son bulmuştu. Çeteler dağdan inmiş Meşrutiyet idealleri etrafında birleşip hep birlikte büyük kutlamalar yapmıştı.

Meşrutiyet Meclis-i Mebusan'ı üzerine pek çok çalışmaları bulunan Ayfer Özçelik'in görüşüne göre;

II. Meşrutiyet Meclisi, konulara hâkimiyet, bilgi seviyesi, hukuk nosyonu olarak cumhuriyet tarihi boyunca görülen kimi meclislerden hiç de geri kalmayacak, hatta onları aşacak durumdadır.⁴⁹

Bilhassa 1911 Kongresi'nden itibaren, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin programında önemli bir değişiklik olmuştu. Cemiyet Osmanlıcılık prensibini ikinci planda bırakarak, Milliyetçi-İslamcı bir doktrin ve aksiyon programına sahip olmuştu.⁵⁰ Bu aynı zamanda Meşrutiyet'ten sonra kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'ne ideolojik temel olacaktı. "Ferdi hürriyet yerine istiklal düşüncesi, ferdi şahsiyet yerine milletin (kolektif şahsiyetin) korunması" düşüncesi bu ideolojide giderek ağır basan bir unsur olarak ortaya çıkacaktı. Ayrıca "Devletin beka kaygısı karşısında her türlü özgürlük ve yurttaş hakkının ihmal edilebileceği" savı yönetim anlayışına yavaş yavaş yerleşti.⁵¹

Meclisin hemen tümü İttihad ve Terakki mebuslarından oluşmuştu. 13 Ocak

1909'da meclis Sadrazam Kâmil Paşa'ya güvenoyu verdi. Kâmil Paşa ordunun siyasetten arındırılması için çalışıyor ve İttihatçılar tarafından İstanbul'a yerleştirilen Avcı Taburlarını geri göndermeye çalışıyordu. Ancak bu girişimleri 14 Şubat 1909'da meclis tarafından düşürülmesine yol açtı. Hüseyin Hilmi Paşa sadrazam olarak atandı. Ancak mecliste 50-60 mebusan meydana gelen bir grup gidişattan memnuniyetsizlik duyarak muhalefet yapmaya başlamıştı. İttihad ve Terakki'yi bir diktatörlük kurmakla, orduyu siyasete sokmakla ve çeşitli yolsuzluklarla suçluyorlardı.

Osmanlı Demokrat Fırkası

Osmanlı Demokrat Fırkası 6 Şubat 1909 tarihinde İstanbul Sultanahmet'te kuruldu. Fırkanın idare heyetinde Dr. İbrahim Temo başkan, Dr. Abdullah Cevdet ikinci başkan, Fuad Sükrü (Dilbilen) kâtib-i umumi olarak yer alıyorlardı. Bunların dışında Bezmi Nusret (Kaygusuz), müzisyen Muhlis Sabahaddin ve Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı Emine Semiye Hanım kurucu üyeler arasındaydı. Kısa sürede fırkaya ait İstanbul'da Cerrahpaşa ve Aksaray kulüpleri, İstanbul dışında ise 16 kulüp kuruldu.

31 Mart Vakası, Fırka'nın resmi olarak kurulmasını ve siyasi programını oluşturmasını bir süre askıya almasına yol açtı. İsyancılar karşı parti üyeleri, İstanbul'daki çeşitli siyasi, bilimsel, edebi ve iktisadi cemiyetlerin birleşmesiyle Meşrutiyet'i korumak için oluşturulan Heyet-i Müttetika-i Osmaniye'ye katıl-

mışlar; bu cemiyetin Ahrar Fırkası'nın yayın organı olan *Osmanlı* gazetesinde Meşrutiyet'in korunması ve savunulması gerektiğine dair yayımlanan ortak bildirisine imza atmışlardı.⁵²

Fırkanın amacı cins ve mezhep ayrımı yapmaksızın bütün Osmanlılar arasındaki kardeşliği korumak, Osmanlı milletinin hâkimiyetini ve ülke bütünlüğünü sağlamlaştırmak, her türlü tahakkümün kaldırılarak reñçber, esnaf, amele, köylü ve diğer çalışanların haklarının korunmasını sağlamaktı. Fırka eğitime büyük önem veriyordu. Bütün Osmanlı unsurlarının aydınlatılması amacıyla ilkokullarda yerel dillerin serbest olması öngörülüyordu. İşçi hakları üzerinde de önemle duruluyordu. Ayrıca vilayetler daha küçük kısımlara bölünecek, nahiyelere tam yetki tanınacak ve yerinden yönetim desteklenecekti.⁵³

Fırkanın demokrasi düşüncesinin büyük oranda içeriğini oluşturan hak ve özgürlükler, millet egemenliği, çoğulculuk, bu çoğulculukla uyumlu olduğu düşünülen ve ısrarla savunulan ittifak-ı anasır düşüncelerini toplumun malı kıl原因 olarak siyasal alana teşmil etme çabasının altında; demokrasinin sadece insan doğasına en uygun olmakla kalmayıp bir toplum için de en ideal siyasal düşünce olduğu fikri vardı.

Fırka, 1908 seçimlerine katılmadı. Fırkanın kurucularından Fuad Şükrü, İstanbul'dan tek başına adaylığını koymuşsa da kazanamamıştı.

Dr. İbrahim Temo İttihatçıların basıklarına dayanamayarak fırkayı kapattığını ilan etti ve Romanya'ya gitti. Ancak Bezmi Nusret'in (Kaygusuz) 21 Şubat 1326 [6 Mart 1911] tarihinde İzmir'den İstanbul'a gelmesiyle fırka bir süre daha

devam etti. Bezmi Nusret'in muhalefetine karşı Osmanlı Demokrat Fırkası, 22 Teşrinisani 1327 [5 Aralık 1911] tarihindeki son toplantısında, İttihad ve Terakki'ye muhalefetin gerekliliği gerekçesi ve çoğunluğun kararı ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldı.⁵⁴

Prens Sabahaddin

Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'ın kocası Mahmud Celalettin Paşa, oğulları Sabahaddin ve Lütfullah 1899'da Paris'e kaçmıştı. Hanedanın erkek üyelerinin çocukları şehzade, kadın üyelerinin çocukları ise sultanzade olarak anılırken, Sabahaddin ve kardeşi Lütfullah Bey Avrupa'da "prens" olarak ünlenmişlerdi. Prens Sabahaddin'e göre imparatorluğun en büyük zaafı siyasal alanda merkezîyetçi yönetim sistemini benimsemiş olmasıydı. Bütüncü yapıdan bireyci sosyal yapıya dönüşün teşebbüs-i şahsi ile adem-i merkezîyet yani yerinden yönetim prensipleriyle sağlanabileceğini savunuyordu.⁵⁵

Meşrutiyet'in ilanı sırasında Fransa'da bulunan Prens Sabahaddin Meşrutiyet'in güçlendirilmesi ve takviyesi için arkadaşlarını seferber etmişti. İstanbul'da Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti ile İttihad ve Terakki Cemiyeti beraber hareket etme konusunda anlaşmışlardı. Prens Sabahaddin İttihad ve Terakki Cemiyeti ile birleşme arzusunda idi. Adem-i Merkezîyet ilkesi bilhassa Hristiyan cemaatler tarafından ve başta Rumlar olmak üzere Ermeniler ve Araplardan büyük destek buluyordu. İttihatçılar Prens Sabahaddin'in tüm gayretlerine karşı birleşmeye ayak diriyordu.

Prens Sabahaddin 1903'ten beri Paris'teki Père Lachaise Kabristanı'nda bulunan babasının naşını taşıyan tabutla birlikte *Senegal* buharlı gemisiyle Marsilya'dan İstanbul'a hareket etmişti. Gemi İzmir'e uğradığında, büyük tezahüratla karşılandı. Nihayet 21 Ağustos 1324 [3 Eylül 1908] günü İstanbul'a vardı. Gerek Sabahaddin Bey'in kendisi gerek babasının cenazesi benzerine az rastlanır umumi bir heyecan ve coşkun bir galeyana karşılandı. Karşılayanlar arasında şehzadeler, yaverler, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden Erkânıharp makamı Rasih Bey'in başkanlığında bir heyet, *Servet-i Fünûn* mecmuası sahibi Ahmed İhsan Bey ve *İkdam* gazetesi sahibi Ahmed Cevdet Bey bulunuyorlardı. Ayrıca Yeşilköy'den 14 buharlı gemiyle yola çıkan ve karşılamaya renk katan Rumlar vardı.

Mahmud Celalettin Paşa'nın Eyüp'teki cenaze törenine ise Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ile Hahambaşı bizzat katılırken, Patrikhane bir heyetle temsil edilmişti.

Prens Sabahaddin'e gösterilen bu yoğun ilgi bazı İttihatçıları rahatsız etti. Prens Sabahaddin babasının cenazesine katılanlara teşekkür ziyaretleri yapınca İttihatçı basın "Dün Prens Sabahaddin Patrikhane'ye gitti ve Patrik'in elini öptü" gibi haberler yaptı.⁵⁶

Sabahaddin Bey'in gerek Şehzadebaşı'nda ve Beyoğlu'nda Union Francaise'ta [Fransız Birliği] gerek Bebek bahçesinde verdiği konferanslar, entelektüeller arasında büyük ilgi uyandırdı. 1908 Ekim ayında, Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Kırathanesi'nde düzenlenen konferansa İstanbul'un her semtinden dinleyiciler katıldı.

Prens Sabahaddin, milletlerin siyasi araçlarla kurtulabileceğine inanmıyordu. Ona göre, sosyal yapı değişmeden, ister mutlakiyet, ister meşrutiyet, isterse cumhuriyet rejimi olsun; ister bir hükümdar, isterse adı Meclis-i Mebusan olan 500 kişi yönetsin sonuç aynı olurdu. Demokrasinin amacı halkın hükümeti denetleyebilmesiydi. Bu amaca yönelik, siyasette merkeziyetçilikten vazgeçip adem-i merkeziyeti yani yerel yönetimi ülkenin en küçük birimi olan köylere kadar yaymayı, belediye ve hukuk işleri konusunda özerk yönetimler kurmayı öneriyordu.

Prens Sabahaddin'e göre, özel yaşamlarında bağımsız olmayan fertlerin oluşturduğu kendini idareden aciz toplum, kamu hayatını yönetemez veya denetleyemezdi. Prens Sabahaddin bunu şöyle izah ediyordu; istiklal-i milli ancak istiklal-i şahsi ile temin edilebilirdi.⁵⁷

İttihatçı basının Prens Sabahaddin'e yaptığı saldırı ve alaylar giderek arttı. İttihatçılarla yapılan anlaşma "Adem-i merkeziyet" grubu mensuplarından Doktor Hicri Bey'in Diyarbakır'da tutuklanması ve Faiz Bey'in Adana'da bir kaza kurşunuyla ölümü sonrasında anlamını yitirdi. Grubun bir kısmı İttihatçılara katılırken diğerleri Ahrar (Özgürlük) Fırkası'nı kurdu. Prens Sabahaddin kurucular arasında değildi ve fırka başkanlığı teklifini nazikçe reddetti. Ancak yine de partinin manevi lideri olarak görülüyordu. Süleyman Nazif Bey'in başyazarlığında *Osmanlı* gazetesi fırkanın gayriresmi yayın organıydı. Fırka ferdiyetçilik, özel teşebbüs, yerinden yönetim ve padişahın yetkilerinin kısıtlanmasını öneriyordu. Ülke birliğinin "ittihad-ı anasır" ilkesiyle sağlanacağından, mebus seçimi ve

memuriyete atamada cins ve mezhep farkı gözetilmemeliydi. Programlarında insan haklarına riayet, tek dereceli seçim, 20 yaşında her erkeğe oy hakkı, mahkemelerde jüri usulünün kabulü gibi maddeler yer alıyordu.

İttihad ve Terakki Cemiyet’i ile Ahrar Fırkası arasında çok büyük bir düşmanlık oluşması fazla uzun sürmedi. Zaten İttihatçılar muhalefeti sindirmek için harekete geçmişlerdi. Manastır’da yayımlanan *Neyyir-i Hakikat* ve *Kurşun* gazeteleri, Selanik’te yayımlanan *Silahçı* Tahsin’in *Silah*, *Süngü* ve *Bomba* gazeteleri ölüm tehditleri savuyordu.

Prens Sabahaddin hiçbir rolü olmadığı halde 31 Mart Vakası bahane edilerek haksız yere tutuklandı, serbest bırakılmasına karşın arkadaşlarının yaptığı telkinlerle Paris’e gitti. Ahrar Fırkası kapandı. Prens Sabahaddin Vahdeddin döneminde ülkeye dönecek ancak 1924 yılında çıkan kanuna istinaden hanedan mensubu olması nedeniyle tekrar yurtdışına gönderilecekti. İsviçre’de çok zor koşullarda yaşadı ve 1948 yılında vefat etti.

Gazeteci Hasan Fehmi’nin Öldürülüşü

Meşrutiyet’le gelen basın hürriyeti artık İttihatçıları rahatsız etmeye başlamıştı. Basın üzerinde kısıtlamalar getirmek üzere Meclis-i Mebusan’da Matbuat Nizamnamesi çıkarılması teklif edildi. Görüşmeler sırasında İttihatçılardan Kastamonu Mebusu Ahmed Mahir Efendi şöyle sesleniyordu:

Yetişir artık! Bundan sonra vatan tahkir olunmayacak (Alkışlar)... Osmanlı namına çıkan birçok paçavralar var... Yok olsun böyle serbest-i matbuat, millete nifak sokan ve sokmak isteyen böyle alçak matbuat lanet olsun (Alkışlar).⁵⁸

Uzun görüşmeler sonucunda kanun ekseriyetle kabul edildi. Ancak İttihatçıların basının sesini kesmek için başka planları da vardı.

Serbesti gazetesinin başmuharriri Hasan Fehmi eski bir İttihatçıydı. Fakat muhalefete geçen pek çok İttihatçı gibi o da Fedakâran-ı Millet Cemiyeti’ne katılmıştı. *Serbesti* gazetesinde İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin eski rejim görevlilerinden şantajla para sızdırdıklarına dair bir belge yayımlandı. Ayrıca *Serbesti* gazetesi 8 Nisan’da Sultanahmet Meydanı’nda bir matbuat mitingi düzenleneceğini ilan etti. Hasan Fehmi 6 Nisan 1909 gecesi Galata Köprüsü üzerinde bir arkadaşıyla yürürken tabancayla vurularak öldürüldü. Arkadaşı eski kaymakam Şakir Bey yaralandı. Köprü’nün her iki başında bulunan polisler katili yakalamak yerine yaralı Şakir Bey’i karakola götürmüşlerdi. Faili meçhul kalacak cinayet, sonraki yıllarda ortaya çıkacağı üzere İttihatçılar tarafından işlenmişti.

Cinayete tepki çok büyük oldu. Pek çok gazete olayı şiddetle kınadı. Darülfünun öğrencileri olayı protesto ederek Bâbü’l-iye yürüdüler. Meclis’te gensoru açılması kabul edildi. Hasan Fehmi’nin cenazesi 8 Nisan 1909’da on binlerce kişinin katılımıyla İttihad ve Terakki Cemiyeti’ni protesto eden bir törene dönüştü. Sadece sekiz ay önce coşku ve sevinç gösterileriyle Galata Rıhtımı’nı dolduran kalabalıklar şimdi bir cenaze kaldırıyorlardı. Bu cenaze bir açıdan

Meşrutiyet ideallerinin artık sona erdiğinin, ülkenin çalkantılı yeni bir döneme gebe olduğunun da habercisiydi. Kalabalığın büyüklüğü İttihatçılar için moral bozucu olduğu kadar uyarıcı olmalıydı. Ancak törenden sadece beş gün sonra 13 Nisan 1909'da (31 Mart 1325) 31 Mart Vakası meydana gelecek ve onu takip eden olaylar Osmanlı'nın önlenemez bir şekilde hızla felakete doğru sürüklenmesinin belki de başlangıcı olacaktı. İroni yaparcasına Meşrutiyet'in bekçisi olarak Selanik'ten getirilen Avcı Taburları ayaklanmıştı. Ayaklananların başında Resneli Niyazi ile beraber daha çıkanlardan Hamdi Çavuş vardı.

31 Mart Vakası

30 Mart akşamı Avcı Taburlarının Sultanahmet Meydanı'nda toplanıp “şeriat” isteyeceklerine dair istihbarat Harbiye Nazırı Ali Paşa'ya rapor edilmişti. Nazırın durumu Yıldız'daki 2. Fırka Kumandanı Cevad Paşa'ya bildirmesine karşın herhangi bir tedbir alınmasına lüzum görülmedi. Oysa gece yarısından itibaren süngü takmış askerler Galata istikametine doğru yürüyüşe geçtiler. Haberler Harbiye nazırına iletildi, o da bu kez Hassa Ordusu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa'yı Kadıköy'deki evinde bilgilendirdi. Ancak paşa nezarete gelinceye kadar isyan başlamış ve 4. Avcı Taburu ve onlara katılanlar Ayasofya ve Sultanahmet meydanlarını doldurmuşlardı ve kalabalık giderek artıyordu. Askerlerin başında Arnavut Hamdi Yaşar Çavuş, Bölük Emni Mehmed ve Kamacı Ustası Arif vardı. *Volkan* gazetesini çıkaran Derviş Vahdeti başından itibaren

askerlerin arasındaydı. Öğle saatlerinde Divanyolu'ndan kalabalık bir ulema grubu birçok medrese öğrencisiyle birlikte gelerek isyana katıldı. Müdahale edilmeyen olaylar giderek vahim boyutlara ulaştı. Adliye Nazırı Nâzım Paşa yanındaki Bahriye Nazırı Rıza Paşa'nın silah çekmesi üzerine askerlerin kurşunlarıyla öldürüldü. Meclis Başkanı Ahmed Rıza zannedilerek öldürüldüğüne dair iddialar vardır. Olayda Rıza Paşa yaralanarak kurtulmuştu. Lazkiye Mebusu Dürzi Emiri Adil Arslan Bey de Hüseyin Cahid Bey zannıyla 200 kadar asker tarafından kovalanarak meclis önünde katledildi.

Gazeteci Hasan Fehmi'nin suikasta uğramasında sadece altı, cenazesinden sadece beş gün sonra ortaya çıkan 31 Mart Vakası'nda dikkati çeken önemli bir husus da Avcı Taburları içinde Hasan Fehmi'nin hemşerilerinin, yani Arnavutların bulunmasıydı. Hasan Fehmi'nin intikamının alınması tetikleyici unsurlardan biriydi. Aslında Meşrutiyet'in ilanında önemli bir rol oynamış Avcı Taburlarının karşı isyanı beklenmedik bir olaydı. Askerler ise Meşrutiyet'e karşı olmadıklarını ancak “şeriat” istediklerini ifade ediyorlardı. Mektepli, alaylı çekişmesi de isyana yol açan diğer bir önemli unsurdur. Askerler İttihatçılardan haz etmiyor ve mektepli zabıtları onların temsilcileri olarak görüyorlardı. Bilhassa kadro dışı bırakılan alaylı zabıtlar isyanın içinde yer alıyorlardı.

İsyan İttihad ve Terakki'ye karşıydı ve esas olarak İttihatçı kadroların tasfiyesini talep ediyordu. İstenmeyen kişilerin başında Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Harbiye Nazırı Ali Paşa, Meclis Başkanı Ahmed Rıza, mebuslardan Hüseyin

Cahid, Cavid (Maliye Nazırı), Rahmi (Arslan) ve Talât beyler vardı. Alaylı zabıtların görevlerine iadesi, şeriatın uygulanması, İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin kapatılması, isyana katılanlara derhal af çıkarılması diğer taleplerdendi.

Avcı Taburları birinci günün sonunda döktükleri kanın farkına varmış bir halde ilk olarak aff-ı şahanenin peşine düşmüşlerdi. Aynı akşam çıkan af iradesinden sonra askerler işi iyice azıtmış, kutlama bahanesiyle etrafa ateş açıp en az 20 sivil kaza kurşunu dahil çeşitli şekillerle öldürerek İstanbul halkını dehşete düşürmüşlerdi. 13 Nisan’da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi yerine Tevfik Paşa kabinesi kuruldu. Bu arada Ahmed Rıza da Meclis-i Mebusan reisliğinden istifa etti.

31 Mart isyanı sırasında asker-sivil, sayısı yüze varan insan katledildi. Köprü üzerinde ayaklanmacıları durdurmaya çalışan Şerif Sadık Paşa ile kâtabi Esad Bey, Davutpaşa Kışlası’ndan bir süvari birliği ile olaylara müdahale etmek üzere yola çıkan Rum asıllı Süvari Yüzbaşı Romulus İspatari ve isyanın ilk kurbanı olarak bilinen, sonraları hakkında destanlar da yazılacak olan Trabzonlu mülazım İlyas Efendi ölen onlarca kişi arasındaydı.

Cinayetlerden en bilineni ve dünyada pek çok dergiye kapak konusu olacak olanı, isyanın üçüncü gününde *Asâr-ı Tevfik* zırhlısı süvarisi Binbaşı Ali Kabuli’nin Yıldız’da II. Abdülhamid sarayın penceresinden seyrederken öldürülmesi olmuştu. Bu olay Abdülhamid aleyhine kullanılsa da padişahın olayı engellemeye çalıştığı ve fakat başaramadığı açıktır.

31 Mart Vakası özü itibarıyla bir askeri hareketi lakin muhalif pek çok sivil unsurun katılımıyla kitlesel bir hareke-

te dönüşmüştü. Ancak ertesi günü çıkan gazeteler olayı “Hâdise-i askeriye”, “Harekât-ı askeriye”, “31 Mart ihtilali askeri” gibi başlıklarla vererek hareketin o dönemde bir askeri isyan şeklinde algılandığını ortaya koyuyordu.

İttihad ve Terakki’nin İstanbul’a Meşrutiyet’i muhafaza etmeleri için getirdiği Avcı Taburları isyan etmişti. Kâmil Paşa’nın Rumeli’ye dönmesini istediği ve daha iki hafta önce bile İttihatçıların bir beyannameyle müdafaa ettiği Avcı Taburlarının isyanı 31 Mart Vakası’nın bugün dahi tam olarak analiz edilmesini zorlaştıran bir unsurdur.

31 Mart Vakası sonrası hemen herkesin yaptığı ilk yorum Sultan Abdülhamid’in istibdat idaresine dönmek için planladığı bir hareket olduğuydu. Ancak daha sonra, bu işte bir dahli olmadığı yolundaki görüşler ağırlık kazandı. Günümüzde artık bu gibi yorumlar tartışılmaya değer görülmemektedir.

31 Mart Vakası’nın kıskırtıcısı, hatta bazı tarih yazımlarında elebaşı olarak gösterilen Derviş Vahdeti hiç şüphesiz ki çıkardığı *Volkan* gazetesiyle bazı asker ve medreseliler üzerinde tesirde bulunmuştu. *Volkan* gazetesi Hasan Fehmi’nin katledilmesinden itibaren muhalefетini yoğunlaştırmış hatta diğer gazeteleri de yanına çağırırmıştı:

Acele et Mizan! Arş ileri Serbest! İmdat Osmanlı! Sebat et İkdâm! Hakperest matbuat, hep hücum edelim! İşte istibdat kalesi, işte hürriyet şehidi zincirlere bağlanıyor, bize “imdat” diye kollarını uzatıyor. Kale ise zayıftır, shirle kuvvetli gözüküyor... İşte Volkan... Sancaktarlık vazifesi ilerliyor. Arş ileri! Şehit olursam da siz dön-

meyiniz. Zira zafer bizdedir. Emin olunuz ki hak bizimledir.

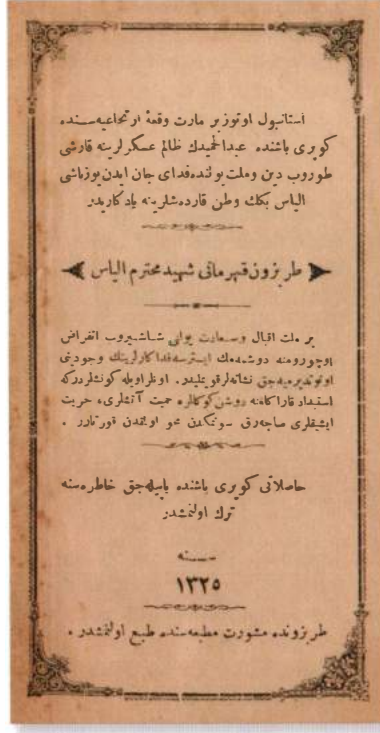
Volkan gazetesi 31 Mart'ın ertesi günü (sayı 104, s. 1) sultana yazdığı açık mektubunda Meşrutiyet'in son bulmasını açıkça talep ediyordu:

Bugün Meşrutiyetimizi red etmek, Meclis-i Mebusan-ı Osmani'yi kapatmak yed-i kudret-i şahanenizedir.⁵⁹

31 Mart sonuçları itibarıyla yakın tarihimizin en önemli siyasi hareketlerinden biridir. Abdülhamid'in tahttan inmesi, toplumda Meşrutiyet'in sağladığı olumlu atmosferin dağılması, İttihad ve Terakki Fırkası'nın giderek baskıcı bir hüviyete bürünmesi gibi pek çok önemli oluşumun başlangıcı olmuş ve Osmanlı'nın yıkılmasıyla son bulacak sürecin adeta ilk kaldırım taşı olmuştur. 31 Mart Vakası yeterince analiz edilmemiş, arka planında bir güç olup olmadığı konusunda çeşitli iddialar ortaya atılsa da bir sonuca varılamamıştır. Bir sonraki bölümün konusu olan Adana olayları ile aynı gün başlaması, aynı gün Anadolu'nun birkaç şehrinde daha bazı olayların çıkması, 31 Mart Vakası'nın gerisinde önemli bir güç olabileceği ihtimalini artırmaktadır. Arzu edilen sonuç şüphe götürmez bir şekilde Meşrutiyet'in başarısızlığa uğramasıdır.

Adana Olayları

14 Nisan 1909'da İstanbul olaylarının hemen ertesinde Adana'da beklenmedik bir şekilde Ermeniler ile Müslümanlar arasında kanlı çatışmalar başladı. Yaklaşık üç gün boyunca devam eden olaylarda karşılıklı pek çok kayıp verildi. Belediye

"İstanbul Otuz Bir Mart vaka-i irticaiyesinde Köprü başında Abdülhamid'in zalim askerlerine karşı durup din ve millet yolunda feda-yı can eden Yüzbaşı İlyas Bey'in vatan kardeşlerine yazdıklarıdır."

Trabzon Kahramanı Şehid-i Muhterem İlyas
Sene 1325 (1909) Trabzon Meşveret
Matbaası'nda tah olunmuştur.

ve İttihad ve Terakki azası Şadırbekyan Artin Ağa valinin gözü önünde öldürüldü. Hemen bütün Ermeni dükkân ve haneleri yakıldı. Olaylar Adana civarına da süratle yayıldı. Vali Cevad Bey İstanbul'dan sürekli acele yardım istiyor-

du. Yüz kızartıcı sahnelerin meydana geldiği vahşi katliamlar yaşandı. Rumeli'den gönderilen tabur 24 Nisan'da Adana'ya vardı.

Tam duruldu gözüyle bakılırken 25 Nisan'da olaylar yeniden ve çok şiddetli biçimde tekrar başladı. Katliamlara Rumeli'den gönderilen tabur da katılmıştı. Büyük çoğunluğu Ermeni nüfustan olmak üzere 15 bin ila 30 bin kişi olaylarda hayatını kaybetti. Fransa ve İngiltere, donanmalarını Mersin ve İskenderun limanlarına gönderdiler. Olaylar dünyada büyük yankı buldu. Vali Cevad Bey ve askeri yetkililer görevden alındı. 104 Müslüman ve 89 Ermeni tutuklandı, olaylar zorla yatıştırılabildi.⁶⁰ Bir süre sonra Cemal Bey (Cemal Paşa) Adana valisi olarak atandı. Dört aylık çalışma temposuyla, yıkılan Ermeni köylerinin büyük bir kısmını inşa ettirdi, unsurlar arasında yakınlaşmayı sağlamak için büyük gayret gösterdi ve Adana'da yetim kalan çocuklar için büyük bir Darüleytam (yetimhane) yaptırdı.

Ancak Meşrutiyet'le gelen Osmanlılık ülküsü büyük bir darbe almıştı. Meşrutiyet yolunda İttihatçıların en büyük destekçisi Ermeniler hüsrana uğramıştı. Meşrutiyet idealleri "uhuvvet", "adalet", "hürriyet", "nizam", "ittihad-ı anasır" yerle bir olmaya başlamıştı.

Adana olayları ve 31 Mart Vakası'nın aynı zamana denk gelmesi kışkırtma ihtimalini güçlendirmekteyse de böyle bir kışkırtmanın hangi güç tarafından tezgâhlandığı, spekülatif olarak çok tartışılmasına karşın, bugüne kadar bulunamamıştır. En çok tartışılan, bunda esas rolü İngilizlerin oynadığı ve vaka-

nın doğrudan doğruya bir İngiliz tertibi olduğu inancıdır. Ancak bu hükmün maddi ve mantıki delilleri henüz bulunamamıştır. Son zamanlarda bu yorumun yanlış bir mantığın üzerine inşa edildiği yönünde de karar veren tarihçiler bulunmaktadır. İttihad ve Terakki, İngiltere'ye karşı değil, bilhassa İngiltere taraftarıydı. Zaten İngiltere'nin dostluğunu ve tabii desteğini kazanmak Meşrutiyet talebinin en büyük gerekçesiydi. Böylece Meşrutiyet sayesinde İngiliz dostluğu kazanılacak, devlet yok olmaktan kurtulacaktı. Kısaca aslı talep İngiliz desteği idi. Meşrutiyet bunu temine yarayacağı için isteniyordu. Ancak katı gerçekler karşısında ümitler kademe kademe kırılmıştı. İngilizler hiçbir zaman beklenen desteği vermemişti ancak İttihatçıları devirmenin öncelikli politikaları olma ihtimali de düşüktü.⁶¹ Ayrıca Adana olaylarını İngilizlerin kışkırtmış olma ihtimali de yok denecek düzeydeydi.

Hareket Ordusu ve İsyanın Sonu

31 Mart Vakası "Kâbe-i Hürriyet" Selânik'e ünlü İttihatçılardan İsmail Canbulat tarafından "Meşrutiyet mahvoldu" cümlesinden ibaret bir telgrafla bildirilmişti. Haber büyük bir infial yarattı. Her dinden ve unsurdan gönüllü, orduya yazılmaya başladı. Askeri depolardan silah ve elbise dağıtıldı. Gönüllüler arasında Türklerden başka çok sayıda Bulgar, Rum, Yahudi hatta ifade edildiğine göre, Girit köylüleri de bulunuyordu. Jön Türklerin nazarında köhne Bizans

ve kötü kader sayılan İstanbul'un üzerine neredeyse bütün Rumeli yürüyordu. 14 Nisan 1909 günü Hareket Ordusu'nun Arnavut, Bulgar, Rum, Sırp, Makedon vb milletlerden oluşan gönüllü birlikleri yola çıktı. Gönüllüleri arasında komitacı Sandanski, Paniça ile 4000 kişilik çeteleri, Rum Kapitan Keta Cavarablo ve Krayla'nın emrinde 2050 Rum, ayrıca Bayram Çirçis'in emrinde 8000 Arnavut vardı. Meşrutiyet'ten önce Balkanlar'da faaliyet gösteren çete reisleri yanında Resneli Niyazi, Eyüp Sabri gibi önde gelen Meşrutiyetçiler de bulunuyordu. Selanik'ten gelen 700 Musevi gönüllüyü de eklemek gerekir. "İttihad-ı anasır" düşüncesinden hareket eden İttihad ve Terakki Cemiyeti mümkün olduğu kadar çeşitli milletlerden gönüllüleri orduya almayı uygun görmüştü. Ayrıca Hareket Ordusu'nun İstanbul'a yürüdüğü sırada askeri gücün Rumeli'de zayıflamasından dolayı çetelerin gönüllü adıyla ordunun bünyesine alınarak kontrol altında tutulması düşünülmüştü.

Binbaşı Muhtar Bey kumandasındaki ilk öncü birliğin 15 Nisan 1909 akşamı Selanik'ten hareket edip 16 Nisan'da Çatalca'ya gelişi hükümeti telaşa düşürdü. İstanbul'a yaklaştıkça büyüyen Hareket Ordusu 19 Nisan 1909 günü Yeşilköy'e hâkim oldu. 20 Nisan'da Bakırköy'e girildi. Bu sırada İttihatçılar, ülkenin her tarafından gönderdikleri telgraflarla Tevfik Paşa'nın sadarettten uzaklaştırılıp yerine Hilmi Paşa'nın getirilmesini istiyorlardı. 19 Nisan'da Hareket Ordusu adına Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İzzet Paşa'ya ve İstanbul halkına hitaben bir beyanname neşre-

dildi. Beyannamede Meşrutiyet'e darbe vuranların şiddetle cezalandırılacağı, kaldırılan anayasanın yeniden yürürlüğe konulacağı belirtiliyordu. Beyannamenin neşri üzerine Hassa Ordusu kumandanı Birinci Ferik Nâzım Paşa ve bazı kumandanlar Hareket Ordusu'na silahla karşı konulmasına dair padişaha teklifte bulundular. Fakat bu teklif asker arasında kan dökülmesini istemediğini söyleyen Abdülhamid tarafından kabul edilmedi. Bu gelişmeler olurken İstanbul basını da Hareket Ordusu'nu desteklemeye başlamıştı. Hareket Ordusu'nun bu sıradaki sayısı nizami kuvvetler olarak 40-50.000, gönüllüler olarak da 25-30.000 civarındaydı. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenlerinden Cemal ve Enver beyler Yeşilköy'e gelerek Hareket Ordusu'na katıldılar. 22 Nisan'da ordunun asıl kumandanı olan Mahmud Şevket Paşa Yeşilköy'e gelip kumandayı ele aldı.

Daha sonra Meclis-i Mebusan ve Âyan Meclisi üyeleri Yeşilköy Yat Kulübü'nde Meclis-i Umumi-i Milli adı altında toplandı. Meclis-i Milli, Hareket Ordusu kumandanlığının isteklerini kabul etti. Mahmud Şevket Paşa da İstanbul halkına birkaç beyanname neşretti. Mahmud Şevket Paşa meclisin çıkaracağı kanunları sıralayıp ordu adına adeta emir vererek bunların yerine getirilmesini istiyordu. 21-22 Nisan günlerinde İstanbul surlarına yaklaşan Hareket Ordusu birlikleri 22 Nisan gecesi Davutpaşa Kışlası'nı işgal etti. Mahmud Şevket Paşa'nın emriyle 22-23 Nisan gecesi ordu dört koldan İstanbul'a girdi. Beyazıd'da Harbiye Nezareti binası ele geçirildi. Taksim ve Taşkışla'da çıkan

Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa.

Constantinople Le généralissim Mahmoud Chewket Pacha revenant
de la Cérémonie de l'investiture le 10 mai 1909

Mahmud Şevket Paşa İstanbul sokaklarında.

Mahmud Şevket Paşa.

çatışmalardan sonra Beyoğlu bölgesi de kontrol altına alındı. Kuşatılan Yıldız Sarayı karşı koymaksızın 24 Nisan'da teslim oldu. Çatışmalarda Hareket Ordusu'ndan 49 kişi öldü, 82 kişi yaralandı; İstanbul'daki birliklerin ölü sayısı 230, yaralı sayısı ise 475'ti. 25 Nisan 1909'da Hareket Ordusu kumandanlığı hükümete danışmadan İstanbul'da sıkıyönetim ilan etti. İstanbul'daki Avcı Taburları ile Hassa Ordusu mensupları 31 Mart Vakası'ndan dolayı suçlu görüldüğünden angarya olarak yol inşaatında çalıştırılmak üzere Rumeli'ye sürüldü. Öte yandan Yeşilköy'den Ayasofya'daki binasına dönen Meclis-i Milli 27 Nisan günü yaptığı görüşmelerin sonucunda Abdülhamid'in hal'ine karar verdi. Şehzade Reşad Efendi, V. Mehmed unvanıyla tahta çıktı. Mahmud Şevket Paşa,

Salih Paşa'nın teklifiyle 15.000 kuruş maaşla 15 Mayıs 1909'da Birinci, İkinci ve Üçüncü orduların müfettişliğine tayin edildi. O günün şartlarına göre hazırlanmış olan bu makam, paşayı Harbiye nazırının ve kabinenin denetimi dışında bırakıyordu. İlan edilen sıkıyönetimle de paşaya sınırsız yetki tanınmıştı. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a tamamen hâkim olmasından sonra divan-ı harp kurularak 31 Mart Vakası'ndan dolayı suçlu görülenler yargılanmaya başlandı. Tophane Nazırı Hurşid Paşa Divan-ı Harb-i Örfi başkanı seçildi. Buna bağlı olarak kurulan üç tahkik heyeti isyana karışanları araştırıp gerekli raporları hazırlayacaktı. Divan-ı Harp kayıtlarından olaylara karışan askerlerin ne için ve kimin için bu harekete katıldıklarını dahi bilmedikleri anlaşılmaktaydı. Divan-ı

Hareket Ordusu.

استاذك فتي اساده لؤطله عسكر
Volontaires faisant partie de l'Armée Libératrice.

Hareket Ordusu.

harpler Abdülhamid'e bağlı paşaları sürgüne gönderdi. Bu gelişmeleri çok iyi değerlendiren İttihatçılar kendilerine rakip olabilecek bütün siyasi grupları etkisiz hale getirdiler. Öte yandan Hareket Ordusu kumandanlığı kendi zabitan ve efradına altın ve gümüşten 11 Nisan 1325 tarihli bir madalya verilmesini kararlaştırdı. Ayrıca Hareket Ordusu şehitlerinin dul ve yetimlerine maaş bağlandı. Hareket Ordusu İane Komisyonu adıyla kurulan yardım cemiyetince büyük meblağlara ulaşan para yardımı toplandı. İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya devletleri Mahmud Şevket Paşa'yı tebrik ederek madalya ve nişanlarla taltif ettiler. Yıldız Sarayı Evrakı Tetkik Komisyonu kuruldu. Bu komisyonda Meclis-i Ayan'dan Galib Bey,

Meclis-i Mebusan'dan Halil Bey (Menteşe), Trablusgarp Mebusu Ferhad Bey, Kaymakam Sadık, Erkânıharp binbaşı İhsan gibi kimseler görevlendirildi. Yapılan aramalarda ele geçirilen bütün malzeme komisyon tarafından incelendi. Sarayda bulunan 330 sandık dolusu jurnal Mahmud Şevket Paşa'nın emriyle Harbiye Nezareti avlusunda yakıldı; bunların çok az bir kısmı kurtarılabildi. II. Abdülhamid'in bütün mal varlığına Hareket Ordusu kumandanlığınca el konuldu. Selanik'teki Alatinî Köşkü'ne sürgün edilen II. Abdülhamid'e 1000 lira aylık tahsisat ayrıldı. Mayıs ayından itibaren Hareket Ordusu birlikleri Rumeli'ye gönderilmeye başlandı; en son Eylül 1909'da gidenlerle ordu görevini tamamlamış oldu. Artık Mahmud

Hareket Ordusu Yıldız Sarayı yolunda.

Hareket Ordusu Yıldız Sarayı'nda.

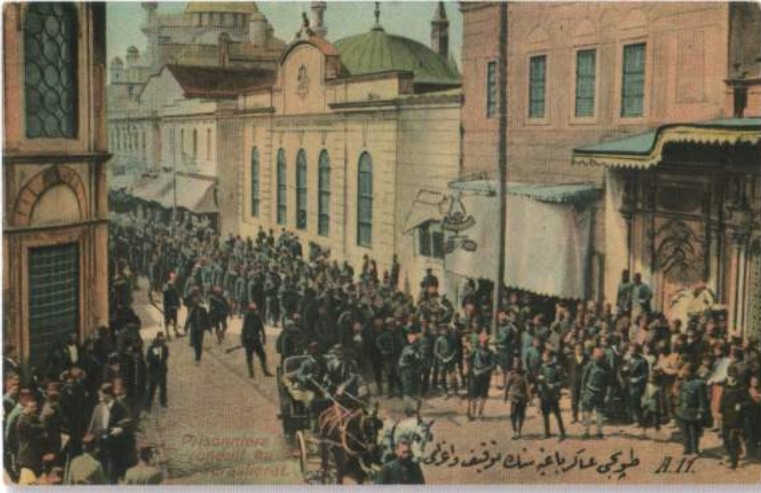
Hareket Ordusu Yıldız Sarayı'nın bahçesinde.

Hareket Ordusu Yıldız Sarayı'nda.

31 Mart şehitlerinin cenaze töreni.

Hareket Ordusu'nun yakaladığı mahkûmlar.

Hareket Ordusu'nun yakaladığı bir mahkûm.

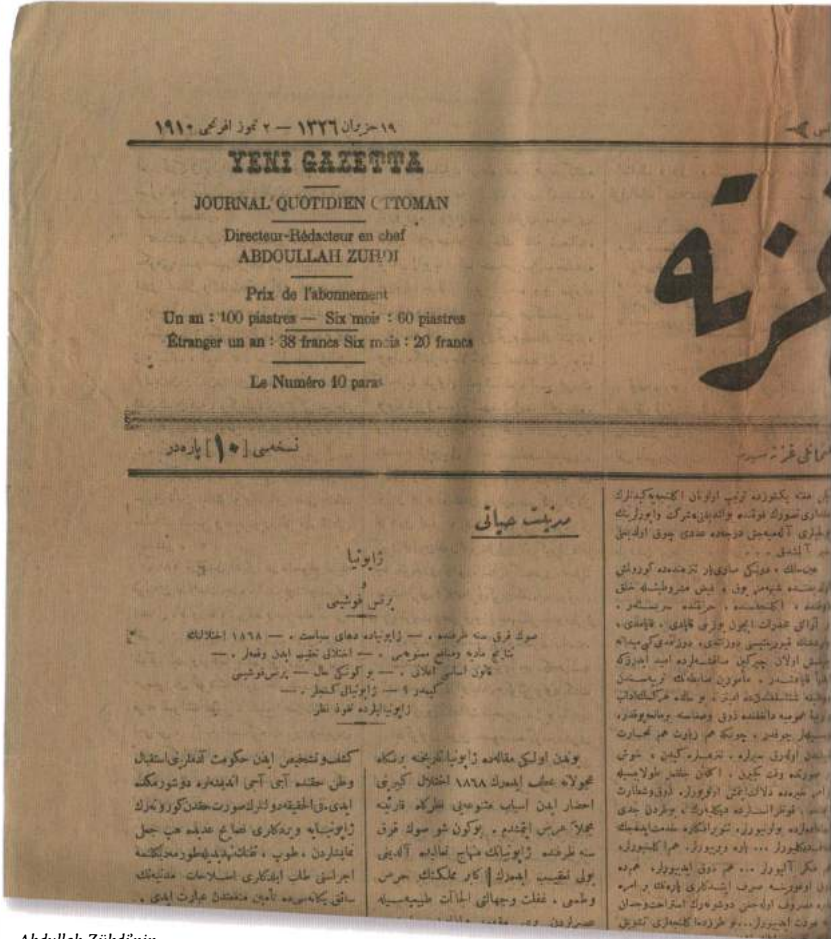
Eminönü'nde üçlü idam.

Şevket Paşa ülkenin tek hâkimi konumuna gelmişti.⁶²

31 Mart Vakası'ndan dolayı, biri gıyapta olmak üzere, 70 idam kararı verilmişti. Mahkûmlar arasında Kabasakal Mehmed Paşa, Yusuf Ziya Paşa, Sermuşahip Cevher Ağa, Şûra-yı Devlet azalarından Mehmet Tayyar Bey, *El Adil* ve

Protesto gazeteleri muharriri Nadiri Fevzi Efendi ve Derviş Vahdeti ile asker ve sivil şahıslar bulunuyordu.

İstanbul'dan kaçanlardan İzzet Holo Paşa ve oğlu Abdurrahman, Mabeyinci Faik Bey, Selim Melhame ve Kâmil Paşazâde Sait Paşa'nın rütbe ve nişanlarının alınmasına ve emlakının da haczi-

Abdullah Zühdi'nin
çıkardığı Yeni Gazete.

LES BIJOUX D'ABDUL-HAMID

Sans bruit se poursuit, à Constantinople, par les soins du gouvernement, assisté du comité Union et Progrès, la liquidation de la situation ancienne. C'est ainsi qu'on se préoccupe, en ce moment, de réaliser la vente des bijoux que possédait l'ancien sultan, Abdul-Hamid, devenus biens d'Etat.

Va-t-on mettre aux enchères, comme on fit naguère en France, tous les diamants de la couronne ? Si l'on dispersait les joyaux conservés au trésor de Top-Kapou Serai, cela ferait la vente la plus sensationnelle qu'on ait jamais vue ; car ce trésor renferme, en dehors des pièces d'orfèvrerie, des armures, des harnachements, des trônes lamés de métaux précieux et incrustés de perles et de pierres, des émeraudes qui sont sans pareilles au monde.

En prévision de la vente prochaine, on vient de procéder à l'expertise des bijoux appartenant à l'ex-souverain que contenaient huit caisses déposées dans les coffres de la Banque ottomane. C'est un des joailliers de la couronne d'Angleterre qui a été chargé de cette délicate évaluation, en présence des membres de la Commission des domaines.

A CONSTANTINOPLE. — Expertise des bijoux du sultan déchu Abdul Hamid.
Phot. Apollon.

Abdülhamid'in hazinesi eksperler tarafından inceleniyor.

Rıfat bin Ömer, Onbaşı Hamdi bin İslâm, Çavuş Amir bin Destan, Başçavuş zenci Ali bin Abdullah; Ayasofya Meydanı'nda Çavuş Hamdi bin Yaşar, Çavuş Hazım bin Bayram, 7. Alay 1. Tabur binbaşılığından açıkta Yusuf Efendi, 1. Avcı Taburu Kamacı Ustası Arif ile oğlu Bölük Emiri Mehmed ve Eminönü'nde yine 4. Avcı Taburu'ndan Onbaşı İbiş bin Hüseyin, Kunduracı Onbaşısı Ali, Onbaşı Ali bin Osman idam edildiler. İdamlar Kasımpaşa, Beşiktaş ve Beyazıt'da daha sonraki günlerde de devam etmişti. Bir günde 17 kişinin asılması bazılarının devr-i saltanatında idam cezası uygulanmamış Abdülhamid günlerini hasretle hatırlatıyordu.

Rütbe sökme cezaları Harbiye Nezareti (Beyazıt) meydanında asker ve zabitan huzurunda tatbik edilmiş ve karar yüzbaşı Rıza Bey tarafından okunduktan

sonra Sertüfengi Müşir Tahir ve Tüfekçi Tahir paşaların rütbeleri alınmıştı.

31 Mart Vakası'nı fırsat bilip İttihad ve Terakki aleyhindeki düşüncelerini bütün açıklığıyla yazan gazeteciler ve muhalifler Hareket Ordusu girerken İstanbul'u terk etmişlerdi. Bunlardan *İkdam* sahibi Ahmed Cevdet (Oran) ve sermuharriri Ali Kemal ve *Serbesti*'nin sahibi Mevlanzâde Rifat hakkında Divan-ı Harp tarafından celpname çıkarıldı. On beş gün içinde gelmedikleri takdirde hukuk-ı medeniyeden ıskat ve malları haciz altına alınacaktı. Yunanistan'a kaçan Berat Mebusu İsmail Kemal, Ergiri Mebusu Müfit, Sinop Mebusu Rıza Nur ve Ali Kemal'in hudut dışına çıkarılması Yunan hükümetinden talep olunuyordu.

Yeni Gazete sahibi Abdullah Zühdi, önce tevkif edilip sonra bırakılan Saba-

Le Petit Parisien

Vingt-seizième année. - N. 1038
CINQ CENTIMES

Supplément Littéraire Illustré

Dimanche 16 Mai 1909.
CINQ CENTIMES

A. YILDIZKIOĞU

Lecture au Sultan Abdul-Hamid de l'acte de déchéance

haddin Bey ve Ahrar Fırka’sının diğer mensupları da İstanbul’u terk etmek zorunda kaldılar. Bu idamlar, tevkifler, firarlar ve örfi idarenin (sıkıyönetim) ilanı üzerine tekrar istibdadın pençesine düşüldüğü şeklinde yorumlar yapılmaya başlandı.

Sultan Abdülhamid’in Hal’i

Sultan Abdülhamid’in tahtında kalması bazıları tarafından II. Meşrutiyet’in en büyük hatası ve eksikliği olarak görülmüştü. 31 Mart Vakası, sultanın Meşrutiyet’e karşı bir darbesi şeklinde yorumlanmıştı. Sultanın hal’i için müsait hava daha Hareket Ordusu İstanbul’a girmeden doğmuştu. 31 Ağustos 1876’dan

beri Devlet-i Âliye’nin kaderine hâkim olan Abdülhamid’in ve adamlarının tarih sahnesinden çekilmeleri 27 Nisan 1909’da vuku buldu. Bu sadece saltanatın değil, saltanatın ve tahtın da siyaset meydanından ve devlet hayatından cismen çekilmesi ve sadece ismen kalmasıydı. Yerine geçecek olan Mehmed Reşad’ın artık pek siyasi bir gücü veya iradesi olmayacaktı. Bu anlamda saltanat gücü olan son Osmanlı padişahı Abdülhamid tahta veda etmişti.

31 Mart Vakası birçok açıdan bir dönüm noktası oldu. İttihad ve Terakki hareketi içindeki militarist, Alman hayranı olan askeri grubun gücünün artması yanında, Türkçülük öne çıkmıştı. Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girmesiyle birlikte yeni bir dönem başlamıştı. İttihatçılar bu isyanı, iktidarını tam ve rakipsiz şekilde kurmak için kullanacaktı.

Constantinople
6 mai 1909. Nadir-agha
emmené par Niazî-bey au
palais de Yıldız pour faire
des recherches

Le Petit Journal

Le Petit Journal
CHARGÉ PAR - 6 PAGES - 5 CENTIMES

5 CENTIMES

SUPPLEMENT ILLUSTRÉ

5 CENTIMES

ABONNEMENTS

Administration : 51, rue Lafayette

Les abonnements ne sont pas rendus

Vingtième Année

Le Petit Journal agricole, 5 cent. ~ La Mode du Petit Journal, 10 cent.

Le Petit Journal illustré de la Jeunesse, 10 cent.

On s'abonne sans frais dans tous les bureaux de poste

DIMANCHE 9 MAI 1909

PARIS 100 FR. 10

SEINE ET SEINE-ET-OISE 2 FR. 50

DÉPARTEMENTS 4 FR. 50

ÉTRANGER 8 FR. 50

Nombre 964

LES EVENEMENTS DE TURQUIE

Le prince Reşad est proclamé sultan sous le nom de Mehmed V

SULTAN MEHMED V.
unser treuer Verbündete.

NACHAHMUNG VERBOTEN.

Sultan V. Mehmed Reşad.

Hüseyin Cahid 13 Nisan 1325'te *Tanin* gazetesinde şöyle yazıyordu:

Konstantiniye'nin Türkler tarafından fethi tarih-i âlemde nasıl yeni bir devre küşat etmişse, Meşrutiyeti iade için Rumeli'den hareket eden Hürriyet Ordusunun İstanbul'a girmesi de Osmanlı tarihinde ve belki de Avrupa tarih-i siyasatında yeni ve mesut bir devre açabilmek mahiyetini haizdir.⁶³

Artık iktidara ulaşmak için şiddet dahil, her yol mubah diye düşünen bir militarist grup İttihad ve Terakki içindeki demokrat, meşrutiyetçi, "Hürriyet", "Uhuvvet" ve "Müsavat" söylemlerine inanan unsurları tasfiye etmeye başladı.

Sultan V. Mehmed Reşad 30 Nisan 1909'da ilk Cuma Selamı'na katıldıktan sonra 10 Mayıs'ta Eyüp Sultan Camii'nde kılıç kuşanma töreni yaptı.

İttihatçıların kendilerine muhalif gibi görünenlere artık hiç tahammülleri kalmamıştı. Grevler yasaklandı, toplantı ve nümayiş hürriyeti kısıtlandı, siyasi parti hayatı tamamen sekteye uğradı. Adeta bir diktatörlük kurulmak isteniyordu.

İttihad ve Terakki'nin politikalarını beğenmeyen bir grup mebus cemiyetten ayrılarak Ahali Fırkası'nı kurdu. Cemiyetin örfi idare (sıkıyönetim) uygulamasına karşın muhalefetin giderek artması önlenmiyor ve bütün bunlar İttihad Terakki içinde telaşa sebep oluyordu.

Sada-yı Millet gazetesi, Osmanlıcılık ülküsü doğrultusunda muhalefet yapıyordu. İttihad-ı anasır ilkesi uyarınca okulların birleştirilmesini, çocukların ortak bir eğitim almasını, vatanın ortak evlatları olarak aynı okullarda yetişmesini dileyen

makaleler yayımlıyordu. Gazetenin başmuharriri Ahmed Samim, genç bir vatansever, zamanının en aydın, idealist ve çok sevilen bir yazarıydı. Hem Galatasaray'ı hem Robert Koleji'ni bitirmişti. 9 Haziran 1910'da arkadaşı Fazıl Ahmed'le (Aykaç) Bahçekapı'da yürürken öldürüldü. Öldürüldüğü vakit 28 yaşındaydı. Basın korkudan cinayete tepki veremiyordu. Sadece "İştirakçi" Hilmi'nin *İştirak* mecmuası bu cinayete karşı çıkmada en önde gidiyordu. *İştirak*'ın 16. sayısında (11 Haziran 1910) "Cinayet-i Feci" adlı bir makale yayımlandı. *İştirak* mecmuasının 13 Haziran 1910 tarihli "fevkalade" sayısı Ahmed Samim'in anısına çıktı ve toplatma kararına rağmen o günün en çok satan gazetesi oldu. Hilmi ve gazetenin bir diğer mensubu Avukat Celal (Sofu) tutuklandı. Ahmed Samim'in suikastakurban gitmesine sessiz kalınmasını "haysiyetsizlik derecesindeki medeni cesaret eksikliği" olarak niteleyerek *İştirak* mecmuasına destek veren Refik Halid (Karay) "ölümle tehdit edilerek!" resmi makamlarca uyarıldı. Refik Halid Karay anılarında, İştirakçi Hilmi'ye "masraflar bizden, bütün hasılat senin" diyerek Ahmed Samim özel sayısının kendisinin hazırladığını anlatıyor.⁶⁴

Hüseyin Hilmi Paşa tarafından kurulan kabineye ilk defa olarak iki İttihatçı bakan girdi. Cavid Bey maliye nazırı ve Talât Bey de Dahiliye nazırı oldular. İttihatçılar 1910 yılının yaz aylarında büyük bir mali sıkıntıya girmiş ve ümitlerini İngiltere ve Fransa'dan alınacak borçlara bağlamıştı. Frankofil olarak tanınan Cavid Bey büyük umutlarla borç aramak için gittiği Paris'ten eli boş döndü. İngiltere ve Fransa tüm garantilere karşın borç vermeyi reddetmişti.

نومبر - ۱۸ - ۱۹ آغستوس ۱۳۲۶ - جیشنه - ۱ -

اشتراك

«ملم نوع بشرده وطنم روی زمین»
«سوسیالیزم افکارینک مروجیدر»
Journal Socialiste İHTIRAK

صاحب امتیاز و مدیر مسئول
سربیت ازبیر غزنیسی صاحب
مستطام
Director Hussain Hilmi
محرری امین
مع بوطه سالکی ۴۰ غروش
«آلی آلی ۲۵»
مکاتب و اوراق وارده اورغنا بنده
(حریت) مطبعه مستنده داره
مخصوصه کوندرمللیدر
فیاتی - ۲۰ - باره در

قارئین کرامه :

ملکی طوغروقتین، بو وطن
ومله خدمتدن یو امانه حاله سالت
استحصالی ایچون اولکدن بیله
چکمه بن بو فداکار وطنک اخیراً
حس ایدلمی، غزمتسالت تعطیل
اولغی کی کرتار ایدلدیکی احوال
ایله، ارم که یالغله، غزمتستان
واختاب وجدانی دلوون اچشدر،
فقط سیری نامین ایدرم که بن بوندن
قطلاً متأثر اولمادم، چونکه وجدانم
بی مذهب اچمه بور، باله کس بخش
ایندیکی حضور اوعتریه نا کهاینک
تولید اچسی طبعی اولان تألمات
مالیه سی تلافی ایدیوردی، مع
هذا اجرای عداوته مأمور دیوان
حرب عرق هائی تشکیل ایدن
عدالت کرامک حق و حقیقتندن
عدالتین بشقه برشی مطامع قدر بنده

امان سوسیالیست رئیس بابت امله سوسیالیست ایله تجاری

- ۱ -

(بازار ارزاقی)

۱۳۲۶ - ۱۷ - ۳۱ مایس ۱۳۲۶

اشترک

صاحب امتیاز و مدیر مسئول

سرپرست از: بر غزنی سیاحی

حسین حلمی

Directeur Husséin Hilmi

مع بسته سته لکی ۶۰ غرویش

• آلی آلی ۴۰ •

مکتوب و اوراق وارده باب عالی

قارشونده عدلیه خاندن کی دائرة

مخصوصه به کوئدرللهدر.

هری بری باقار، قیامت اوندن قویار.

سوسیالیزم افکارک مروچیدر

Journal socialiste İÇİTIRAK

(صدای مات) غزنی سی سر محرر و مدیر مسئولی مرحوم احمد صمیم بک

ایدهم که تأثرانگزه عن صمیم القلب اشترک

۲۸ مایس ۱۳۲۶ جمه

عزیزم عاصم بک

حریتک، حریت شخصیه بک بریده

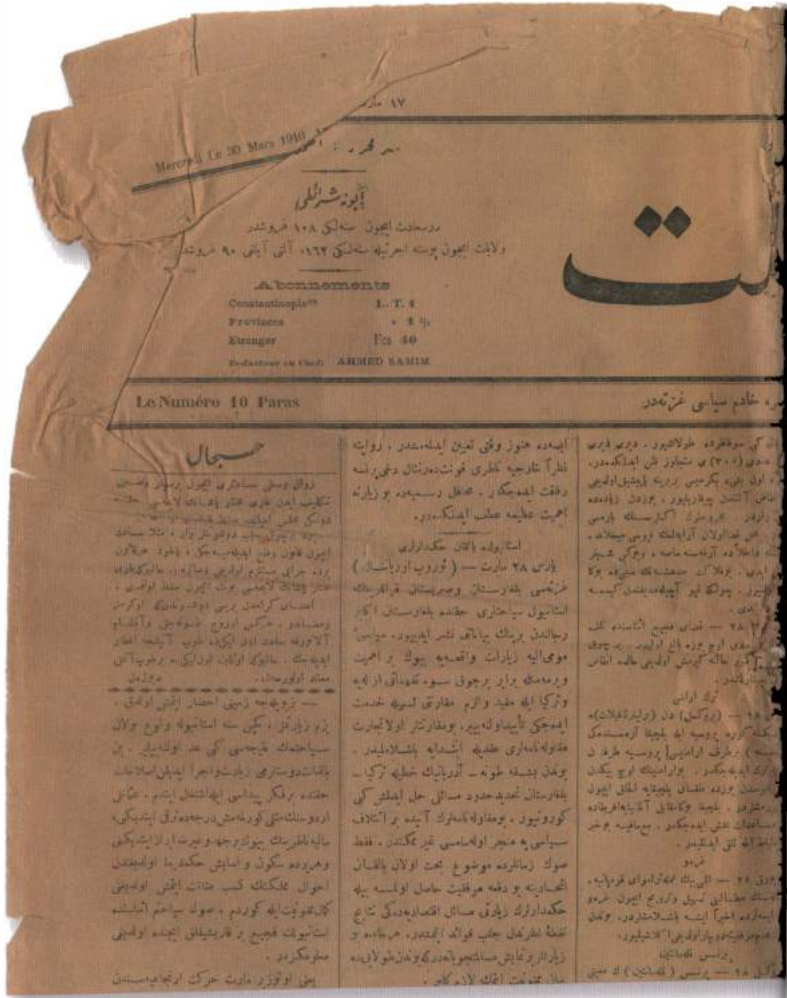
اولسون قیمتی تقدیر اجتماعی بر فرد تصور

عالم مدنیته نفرت و تلجانی جلب ایلیه جک

Kayzer Wilhelm bu konuda önüne konan bir raporun üzerine şu kenar notunu yazmıştı:

Evet, bu gerçek bir şantaj, Galyalıları Türklere zenci kolonisi muamelesi yapıyorlar.

Alman bankacılar tam zamanında devreye girerek umutsuz durumdaki Cavid Bey'e yardım elini uzattılar. Çaresizlik içinde kıvranan Osmanlı'ya beklenmedik bir şekilde Almanya 11 milyon altınlık bir borç verdi. Almanya'nın bu

tutumu o sırada çok güç durumda bulunan Osmanlı yöneticilerinin büyük takdirini kazandı. Almanya'nın Osmanlı topraklarındaki nüfuz mücadelesi yolu sonuna kadar açılmıştı. Artık Osmanlı ordusu Goltz Paşa idaresinde Alman

imparatorunun padişahla birlikte bizzat katıldığı askeri manevralar yapıyordu.

Yüzyıllardır İstanbul sokaklarının başıboş sakinleri olan İstanbul köpekleri, yeni rejimin sağlık tedbirleri olarak toplanıp aç ve susuz bir şekilde

*Ahmed Samim'in başyazarı
olduğu Sada-yı Millet gazetesi.*

Tal ât bey

Cemal Paşa.

Köpekleri resmeden kart postal. Türkçe, Fransızca, Yunanca "Uhuvvet, Müsavat, Adalet".

İstanbul köpekleri.

İtalya, Trablusgarp'ta. Ménéllick (Habeş imparatoru)
"Dikkatli olun Sinyorina, o benden bile daha kötü".

Sivriada'ya (Hayırsız Ada) bırakıldılar. Geceleri aç köpeklerin canhıraş cıgıllıkları Sarayburnu'nda beyaz tül perdeli Osmanlı evlerinin camlarında yankılanıyordu. İstanbul halkından pek çok kimse bu sesleri üzüntüyle duyuyor ve milletin başına gelecek felaketlerin habercisi olarak hissediyordu. Oysaki Meşrutiyet, köpekleri resmeden kartpostalların üzerinde dahi kutlanmıştı.

Galatasaray Sultanisi ve Mülkiye mezununu, Düyun-ı Umumiye Mühimme Da'iresimüdürü, değişik okullarda Fransızca öğretmenliği ve çeşitli gazetelerde yazarlık yapan Zeki Bey 11 Haziran 1911'de öldürüldü. Düyun-ı Umumiye ve krom

maden işletmeleriyle ilgili bazı işler nedeniyle İttihad ve Terakki'yi ve Maliye Nazırı Cavid Bey'i tenkit eden Zeki Bey *Şehrah* gazetesinde ekonomi ve dış politika konularında yazıyordu. Kapatılma rekoruna sahip gazete 13 kez kapatılmış, 14 kez başka adla yeniden yayımlanmıştı. Cinayet İttihatçı fedailerden Çerkes Ahmed tarafından işlenmişti.⁶⁵

İtalya, Avrupalı devletlerin onayını aldıktan sonra Osmanlı Devleti'ne bir ultimatom vererek Trablusgarp'ın ve Bingazi'nin boşaltılmasını istedi. Osmanlı Devleti'nin bu isteği kabul etmemesi üzerine İtalya, 28 Eylül 1911'de Trablusgarp'a asker çıkardı.

Trablusgarp propaganda kartpostali.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası

Trablusgarp elden gitmekte ve muhalefet giderek güçlenmekteydi. 21 Kasım 1911'de bütün muhalefet, yeni bir partide, Hürriyet ve İtilaf çatısı altında birleştiler. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Mahir Said, Kemal Midhat, Hüseyin Siret ve Rıza Nur beylerden oluşan dört kişilik bir heyet tarafından kuruldu. Fırkanın kuruluşuyla birlikte, daha önceden mevcut faal veya faal olmayan siyasi partiler, yapılan görüşmeler neticesinde kendilerini feshederek Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmışlardı. Osmanlı Demokrat Fırkası, Ahrar Fırkası ve Mutedil Hürriyetperveran Fırkası katılan önemli partilerdi.

Fırkanın siyasi olarak hareket noktası, "ittihad-ı anasır" prensibi olmuş ve bu prensibi "adem-i merkezîyet" usulüyle hayata geçirmek esas alınmıştı.

Yeni fırkanın başkanı Damat Ferit Paşa oldu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ilk seçim başarısı kuruluşundan 20 gün sonra yapılan bir ara seçimle ortaya çıkmıştı. İstanbul'da boşalan bir milletvekilliği için 11 Aralık 1911 tarihinde yapılan ara seçimde Hürriyet ve İtilaf adayı Tahir Hayrettin Bey, İttihad ve Terakki adayı Mehmed Memduh Bey'den sadece bir oy fazla alarak seçilmeyi başarmıştı. Bu başarı Hürriyet ve İtilaf'ın Mebusan Meclisi'ndeki sandalye sayısının ve kamuoyundaki itibarının artmasına imkân sağlamıştı. Bir oyla da olsa ara seçimi kazanması daha önceki muhalefetlere benzemeyen, mecliste yaklaşık 70 sandalyeye sahip bir muhalefete karşılaşan İttihad ve Terakki'nin muhalefete karşı daha sert tedbirler almasına sebep olmuştu.

İttihatçılar meclisteki çoğunluğu kaybetmişti. Erken seçim istiyorlardı. Padişahın yetkileri artırılarak meclisi fesih

yetkisi verildi ve sonra padişah bu yetkiyi kullanarak meclisi feshetti. 1912 yılında meşhur "sopalı seçimler" yapıldı. 18 Nisan 1912'de açılan 286 üyeli yeni mecliste sadece 6 ila 15 arası muhalif mebus vardı.

Seçimlerden sonra ortaya çıkan olumsuz hava Hürriyet ve İtilaf içinde karamsarlığın artmasına ve daha önce de var olan anlaşmazlıkların daha etkili bir şekilde hissedilmeye başlanmasına sebep oldu ve fırkanın dağılma süreci başladı.

1912 Mart ayı içinde 200'ün üstünde Askeri Tıbbiye talebesinin katılımıyla, Ahmet Ferit (Tek), Yusuf Akçura, Ahmet Agayev (Ağaoğlu), Mehmed Emin (Yurdakul), Emin Bülent, Fuad Sabit ve Mehmet Ali Tevfik gibi aydınların öncülüğünde Türk Ocağı kuruldu. Ocak asıl atılımını bir süre sonra Hamdullah Suphi (Tanrıöver) başkanlığında yapacaktı. *Türk Yurdu* mecmuası da Türk Ocağı'nın yayın organı haline geldi.

Ancak meclisteki İttihatçı çoğunluk işe yaramamış tam tersine meclise sokulmayan Arnavutlar 1912 Mayıs'ında Büyük Arnavutluk Ayaklanması'nı başlatmış, kendilerine Halaskâr Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) denilen bir grup, hükümetin ve meclisin iş başından çekilmesini talep etmişti. Halaskâr Zabitan hareketi İttihatçıların gözünü korkuttu. Mahmud Şevket Paşa Harbiye nazırlığı görevinden istifaya zorlandı. İttihatçılar, partiler üstü bir milli birlik kabinesi kurulmasına razı olmak zorunda kaldı. Gazi Ahmed Muhtar Paşa hükümeti kuruldu. Paşa 73 yaşında, 21 Temmuz 1912'de sadrazam oldu. Tarafsız kalacağı düşünülen kabine siyasal kargaşanın sebebini subayların siyasete karışmasında ve İttihad ve Terakki'nin sorumsuz politikalarında buluyordu. Derhal İttihad ve

Terakki'yi yok etmek için harekete geçti. İttihatçı meclisten kurtulmaları ilk icraatları oldu. Daha önce İttihatçıların kullandığı yöntemle meclis 5 Ağustos 1912'de feshedildi. *Tanin* gazetesi sık sık kapatıldı. Hüseyin Cahid Bey yeni isimlerle gazeteyi tekrar çıkarmak zorunda kaldı. Baskılar yoğunlaştı ve önde gelen İttihatçılar tutuklanmaya başlandı. Cavid, Talât ve Hüseyin Cahid beyler Bekirâğa Bölüğü'ne hapsedildi.

Birinci Balkan Harbi

Ancak Balkanlar kaynamaktaydı. Çatışma halinde olan Balkan devletlerinin anlaşmışları tek nokta Osmanlı'yı Balkanlar'dan atmak. 2 Ekim 1912'de müttefik Balkan devletleri (Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan) Bâbiâli'ye, Makedonya'da yabancı denetimi altında geniş çaplı ıslahat isteğini dile getiren müşterek bir ültimatol ver-diler. Osmanlı hükümeti bu isteği, biraz da büyük devletlerin Rumeli'de statü-konun değişmesine izin vermeyeceğini düşünerek reddetti. Ancak Rumeli'de ıslahat yapma kararı aldı. Bu karar İttihad ve Terakki, *Tanin* ve *İkdam* gazeteleri ile Darülfünun gibi okulların talebe-leri tarafından şiddetle protesto edildi. Harp isteniyordu. Bâbiâli'de büyük bir miting yapılarak karar şiddetle eleştirildi, camlar kırıldı, küfürler edildi ve harp istendi. Aynı günlerde Rumeli'nin ve Anadolu'nun pek çok şehrinde harp mitingleri yapıldı. Korkan hükümet aslında böyle bir karar alınmadığını açıklamak zorunda kaldı. Tekrar sıkıyönetim ilan edildi. Ancak Karadağ, mitingi bahane ederek ertesi gün Osmanlı Devleti'ne

harp ilan etti. İttifakın diğer üyeleri Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan ekim ayında peş peşe Osmanlı Devleti'ne harp ilan ettiler.⁶⁶

Ordu çok iddialı, ümitli ve kendinden emindi. Siyasete bulaşmanın getirdiği içten çürümenin farkında olmayan Osmanlı orduları kolay bir başarı umuyordu. Ancak hiç kimsenin tahmin edemediği bir hızla bozguna uğrayarak Çatalca'ya kadar geri çekilen ordu, bölgede tutunmaya çalıştı. Yenilginin sebepleri olarak, Osmanlı kuvvetleri arasında kopukluk, cephan ve iaşe nakliyatındaki aksaklık, kolera, tifo, tifüs gibi bulaşıcı hastalıklar ve benzeri pek çok konu sayılabilir. Ancak bu büyük bozgunun en önemli nedeni, subayların İttihatçı ve İtilafçı olarak kutuplaşmaları ve birbirlerinin başarılarını engelleme çabalarıydı. Sırplar Üsküp ve Manastır'a, Yunanlılar Preveze ve Selanik'e herkesi şaşkına çeviren bir süratle girenler, Bulgarlar da Çatalca'ya dayanmıştı.⁶⁷

Selanik Osmanlı Devleti'nin ikinci en büyük şehriydi. Osmanlı'nın "kutsal topraklar" dediği Balkanlar'ın en önemli şehri, bir anlamda başkentiydi. Osmanlı Balkanlar'ı İstanbul'dan 150 sene önce fethetmeye başlamıştı. Selanik önce 1389'da ve nihai olarak 1420'de fethedilmişti. Bu topraklara o yüzden "kutsal topraklar" denilmekteydi. Selanik fevkalade kozmopolit yapısının da verdiği dinamizmle endüstride ve ticarete önemli ilerlemeler kaydetmişti. Müslümanlar, Yahudiler, "Dönme" Müslümanlar, Hristiyanlar ve aralarında Türk, Rum, Bulgar, Sırp ve Arnavutların bulunduğu unsurlar barış içinde 500 seneyi aşkın birlikte yaşamışlardı. Osmanlı Selanik'e her zaman birinci derecede önem verdi. Böl-

gedeki istikrarın ülke için önemini çok iyi kavramıştı ve İstanbul'a dahi yapmadığı yatırımı bu şehre yapmıştı.

Selanik II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlayan şehirdi. II. Meşrutiyet'i isteyen İttihad ve Terakkicilerin en önemli arzusu Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını önlemektir. İttihad ve Terakki'nin örgüt merkezi Selanik'ti. Hareket Ordusu buradan yola çıkmıştı. O açıdan bakılınca bu sürecin sonunda Selanik'in kaybedilmesi İttihatçılar üzerinde büyük bir travma yaratmıştı ve onların akıl ve mantık sınırlarını zorlayan pek çok karar almalarının en önemli nedeni olacaktı.

3 Aralık 1912'de Çatalca'da ateşkes imzalandı ve Osmanlı yenilgiyi kabul etti. Kâmil Paşa dördüncü kez sadrazam olarak yeni hükümeti kurmuştu. Hükümet İttihatçılardan hesap sormak istiyordu. Pek çok İttihatçı yurtdışına kaçmaya başlamıştı. Ancak dönenler de vardı. Trablusgarp Savaşı'na katılan Enver Bey ve arkadaşları 20 Aralık 1912'de İstanbul'a döndüler. Peş peşe yapılan gizli toplantılarda İttihatçılar hükümeti düşürme planları yapıyorlardı. Talât Bey hükümetin düşürülmesinden bahsedince Fethi Bey (Okyar) karşı çıkıyor ve artık ihtilalci yöntemlerden vazgeçilmesini istiyordu. Fethi Bey bir daha toplantılara çağırılmadı.

Bâbüâlî Baskını

22 Ocak gecesi yapılan Mahmud Şevket Paşa'nın da katıldığı Saltanat Şûrası'nda barış fikri benimsenmişti. Ertesi gün hükümet Londra Barış Konferansı'na verecek cevabın nihai hali için toplan-

dı. Hükümetin Edirne'yi düşmana vereceğini iddia eden İttihatçılar bir grup gösterici toplayarak Bâbüâlî'ye yürüdüler. Kalabalığın arasında Enver Bey, Ömer Naci, Sapançalı Hakkı, Yakup Cemil, İzmitli Mümtaz, Mustafa Necip gibi silahlı fedailer de bulunuyordu. Bu silahlı grup herhangi bir müdahaleyle karşılaşmadan silahlı olarak içeriye girdi ve toplantı halindeki Heyet-i Vükela'yı bastı. Kâmil Paşa'nın yaveri Arnavut Nafiz Bey ile Nâzım Paşa'nın yaveri Kıbrıslı Tevfik Bey'i katlettiler. Harbiye Nazırı Nâzım Paşa'nın Enver Bey'e "... beni aldattınız, bana verdiğiniz söz böyle mi idi" diye bağırması üzerine Yakup Cemil onu da vurdu. Sadrazam Kâmil Paşa'nın istifası zorla elinden alındı. Hemen saraya giden Enver Bey istifayı sunduktan sonra Mahmud Şevket Paşa'nın sadrazam olmasını ahalî ve ordu adına istedi. Sultan Mehmed Reşad sadece "Hayırlı olsun evladım" diyebilmişti.

Baskın çoktandır planlanan ve hazırlanan bir darbeydi ve başarıyla gerçekleştirilmişti. Mahmud Şevket Paşa kabinesi kurulurken Osmanlı İmparatorluğu'yla bağlantısı kesilen Arnavutluk'ta İtalya ve Karadağ'ın desteğiyle bağımsızlıklarını ilan ettiler. Mahmud Şevket Paşa kabineye üç İttihatçı nazır almakla birlikte fırkalar üstü bir görünüm vermeye dikkat ediyordu. İttihatçıların oyuncağı olmak niyetinde değildi ancak bunu sağlayacak gücü yoktu.

İttihad ve Terakki Cemiyeti, halkın heyecanını canlı tutmak amacıyla 1 Şubat 1913 tarihinde Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etti. Cemiyet aracılığıyla orduya silah alınması amacıyla bağış toplanıyordu. Bu arada *Reşadiye* zırhlısından sonra *Sultan*

Enver Pasa.

Enver Paşa.

Le Petit Journal

ADMINISTRATION
16, RUE LAFAYETTE, 16
LES ABONNÉS DE L'ÉTRANGER
100, RUE DE LA FÉLIX, 100

5 CENT.

34th Année

SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ

5 CENT.

Numéro 1160

ABONNEMENTS

DIMANCHE 9 FÉVRIER 1913

ABONNEMENTS
ANNUÉL (12 N^{OS}) 5 FR. 50
SEMESTRIEL (6 N^{OS}) 3 FR. 00
TRIMESTRIEL (3 N^{OS}) 1 FR. 50
PAR ANNUÉL (12 N^{OS}) 5 FR. 50
SEMESTRIEL (6 N^{OS}) 3 FR. 00
TRIMESTRIEL (3 N^{OS}) 1 FR. 50

UN COUP D'ÉTAT A CONSTANTINOPLE

Meurtre de Nazim Pacha

Bâbüdü baskını gösteren Bulgarca kartpostal.

Osman zırhlısının siparişi de İngiltere'ye verilmişti. Bilindiği gibi bu gemiler Osmanlı'ya hiçbir zaman teslim edilmeyecekti.

30 Mayıs'ta Edirne'yi Bulgaristan'a bırakan ve Midye-Enez hattını sınır tanıyan Londra Antlaşması imzalandı ve Birinci Balkan Harbi sona erdi.

Mahmud Şevket Paşa'ya Suikast

Sorunların çözümüne yaklaşımda İttihad ve Terakki ile karşıtları arasında hemen hiç fark kalmamıştı. Bölünme hat safhadaydı ve her iki taraf için de diğerini ortadan kaldırmak tek çıkar yol olarak

görünüyordu. 11 Haziran 1913'te Mahmud Şevket Paşa bir suikast sonucu Çarşıkapı'da arabasının içinde öldürüldü. Suikastı takiben çok hızlı bir şekilde eylemcilerle birlikte, uzun süredir izlenen tüm muhalif gruplar tutuklandı. Bu kişiler aynı süratle kurulan Divan-ı Harp'te yargılandılar. Yakalanan suikastçılarla birlikte aralarında Damat Salih Paşa'nın da bulunduğu 12 kişi idam edildi. Aralarında Prens Sabahaddin, Şerif Paşa ve düşürülen Kâmil Paşa hükümetinin Dahiliye Nazırı Ahmed Reşid Bey'in de bulunduğu bir kısım zanlı gıyaplarında idama mahkûm edildiler. Cinayetle ilgisiz ama muhalif olduğu düşünülen 300'ün üstünde kişi de *Bahr-i Cedid* vapuruyla Sinop'a sürüldü. Bunların arasında Hukuk Mektebi talebesi Burhan Felek ile muhalif yazarlardan Refik Halid

Mahmud Şevket Paşa'nın otomobili.

(Karay), Osman Cemal (Kaygılı) ve Refii Cevad da (Ulunay) bulunuyordu. Daha sonra başka muhalifler ve Ahmet Ferit, Mustafa Suphi gibi Milli Meşrutiyet Fırkası yöneticileri de tutuklanarak sürüldü.

Halk arasında suikastı İttihatçıların düzenlediği veya bilerek önlemediği şeklinde düşünenlerin sayısı az değildi. Çünkü sonuç olarak İttihat ve Terakki hem tam yönetemediği, kudretli ve bağımsız davranma özelliklerini gösteren Mahmud Şevket Paşa'dan kurtulmuş, hem muhalefeti tamamen ezmek için eşsiz bir fırsat yakalamıştı.⁶⁸

Said Halim Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle İttihat ve Terakki'nin tam ve mutlak iktidar dönemi başlamış oldu. Aynı günlerde Bulgaristan'la ganimet

paylaşımında anlaşılmayan Balkanlı müttefikler kendi aralarında savaşa başlamıştı. Böylece başlayan İkinci Balkan Harbi'nde fırsatı iyi değerlendiren Osmanlı ordusu, önemli bir direnişle karşılaşmadan 22 Temmuz'da Edirne'ye girdi. Ordunun başında artık "Edirne Fatihi" olarak anılacak Enver Bey vardı. Enver Bey bir Napolyon olma hayaline doğru hızla koşuyordu. Hiçbir kaideye veya geleneğe uygun olmayan bir şekilde kısa sürelerle terfi üstüne terfi alarak paşa rütbesini kazandı. Enver Paşa artık güçlü bir konuma sahipti ve Almanya'nın en büyük müttefikiydi. Almanya bunun karşılığını, Osmanlı İmparatorluğu yerine "Enverland" diyerek veriyordu. Enver'in, Enverland'ın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu gelmek üzereydi.

MEŞRUTİYET MATBUATI

Meşrutiyet basın ve matbuat hayatına da özgürlük ve çok büyük bir canlılık getirdi. Gazete ve mecmua yayınlarında inanılmaz bir artış yaşandı. Mesela kısa sayılabilecek bu dönemde sadece mizah dergisi olarak Arap alfabesiyle Türkçe basılan 100 adet yayın vardır. Bunlara azımsanmayacak sayıdaki Rumca ve Ermenice mizah dergilerini de eklemek gerekir. Bu durum kitap, kartpostal, poster ve benzeri alanlarda da yaşandı. Bazılarını bu sayfalarda görebileceğiniz Meşrutiyet kutlamaları temasıyla yüzlerce değişik kartpostal 1908 ve 1909 yıllarında hazırlanıp satışa sunuldu.

Ahmed İhsan *Matbuat Hatıralarım* adlı anılarında o günleri şöyle anlatır:

Bâbüli Caddesi, gazetecilik ve yazarlık noktalarından çok tuhaf manzaralar gösteriyordu. Sanki memleketin eli kalem tutanlarının hepsi yazar oluyordu! Kimin beş on parası varsa, hemen bir gazete kurmaya kalkıyordu! Hazır parası olmayanlar,

evlerini, mallarını satıp matbaa ve gazete açıyorlardı. Yayına başlayan günlük gazetelerin sayısı elliye geçmişti; mecmuaların, risalelerin hesabı yoktu.

22 Temmuz'da [4 Ağustos] İstanbul'da günlük olarak *İkdam*, *Sabah*, *Tercüman-ı Hakika'tan* başkası yokken, *Servet-i Fünûn*'un günlük çıkarı başta olarak, liste gittikçe uzuyordu. Kitapçı Karabet'in *Resimli Gazete* ismiyle çıkarmakta olduğu sönük bir risale, Abdullah Zühdi tarafından *Gazete* unvanı altında günlük yapıldı. Sonra yanına bir "Yeni" ekleyerek *Yeni Gazete* oldu. Bu Kâmil Paşa'nın gazetesiydi. Hüseyin Cahid Bey, Tevfik Fikret ile Hüseyin Kâzım Bey'i yanına alarak *Tanin*'i kurdu. İttihad ve Terakki Komitesi'nin emellerine hizmet ediyordu. Çok geçmeden Tevfik Fikret çekildi, Hüseyin Kâzım Bey Selanik Valiliği'ne gönderilerek *Tanin* yalnız komite gazetesi oldu.

Bu iki gazete daha ilk haftalardan başlayarak birbirine muhalifti. Çünkü kabinesi-

دویمین صفر ۱۳۰۶

مباحثه و دعای

مولای زاهد زکوة

توبه فرموده که اندیشه حقیر است که بگویم
مباحثه و دعای

آوردی

که بیست و نه روز در خانه بماند و بماند

فرمود که بیست و نه روز در خانه بماند

فرمود که بیست و نه روز در خانه بماند

سربستی

SERBESTI CONSTANTINOPLE

مشرطیت اقلیه و اکثریت جنس و ملت و طایفه و مذهب و رنگ و نژاد

۱۹ آذر ماه ۱۳۰۶

آغاز

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

بازگشت به سر

TURKIA
Journal de l'Éducation Ottomane

آونسی :
سئگی : هر پاریجون ۳۵ غرضنده .

درج اولیای اوردانی آباء اولیای .

تورکیا

دهموقراسی سلطنتک خادم و مدافعیدر
۱۳۳۶

سر محرر :

شروانی زاده محمود طاهر

هر روز : مخصوصات ایچون ازانده
مراجعت اولور

آردیس : دیوان یولنده [ده مورات قوی]

۱۰ یانه

شماره شصت و یکمین و یازدهم ایرتنی کونری نشر اولور .

۱۰ یانه

عدلی واحسان سیاسی

سدر اعظم یان : دما دوما سفارتین
سدرت عظمای لیبی یورپورق ایشاتول
شندور استاسیونه مواصلت ایشکاری
وقت : تذکر و شکر ایشکاری بر چوق
اصلاحده باشقه رده ، عدل واحسان ،
یولانیسی تقیبادیجکری ، کمدیری
قارشولامده کان بر چوق حضاره خطاب
ایراد آیشتری .
حورک مجلس میوناه تبلیغ ایدیلان
قاجانه ایستاده و کادان شکر اوردیسی
بر وهرام شکله تکرار اولور .
کمدیری : فضیلت و فخرت حمزه
لری بران ایلیم یوزان مکرده . یولانیسی
و غایلیار دولتی سدر اعظمی هیجان ،
افتخاره آفتشادیلر .
داتا یواری گلیک او اشتهاد کی حظ
و تهرج آرمسته بکنده نظردت آهسته ایستاده
هر ، عدالت ، و احسان ، سیاست ،
یواریلیک ایلک خط حرکت کینک وجدانی
رضا کورتمه مزاک ایدیلیدی .
مؤخر آتشیفات ذیل یالیدیلر و سعاری
یتدیر هر مریده وطن ، ملک اورغینه
چالیشیلر : وایصوص کرید سالیه شمس
درایت و کیشلر یه حقیقه کویچ بر توروک
لیولماتی اولدیلر .
یولنکده افتخار ایدیلور .
شوق دوقوس آرمسته اولور دیمده
یکیمیز کر ایدینه تورکیاک قازانسی
آخنی حق و محمود شوک یالیدیلر .
و مهابت یارسیاسته شندور .
اصل موضوع : ترجیح شکر ایدیلر
ایله شوهر طهر یالیدیلر .
و عدل واحسان سیاست دیکدوره .

برکر دوشولم : عدل ، هر حکومت
و هر قوم سلطنتک و طبعی و وظیفه ایستادی
دیک دگلدور ؟ حکومتلر توزیع عدالت
ایچون .
عدلیه عیالان آرمسته و ارمیدور .
و عدالت یولانیسی اقبیایده .
چکم . . . دیک ، . . . شون اول ، . . .
سورکر .
ایده یجکده ، دیک دگلدور ؟
یولنکده ، سدر اعظمی بر کر
ایستاده و کادان شکر اوردیسی
کمدیری : فضیلت و فخرت حمزه
لری بران ایلیم یوزان مکرده . یولانیسی
و غایلیار دولتی سدر اعظمی هیجان ،
افتخاره آفتشادیلر .
داتا یواری گلیک او اشتهاد کی حظ
و تهرج آرمسته بکنده نظردت آهسته ایستاده
هر ، عدالت ، و احسان ، سیاست ،
یواریلیک ایلک خط حرکت کینک وجدانی
رضا کورتمه مزاک ایدیلیدی .
مؤخر آتشیفات ذیل یالیدیلر و سعاری
یتدیر هر مریده وطن ، ملک اورغینه
چالیشیلر : وایصوص کرید سالیه شمس
درایت و کیشلر یه حقیقه کویچ بر توروک
لیولماتی اولدیلر .
یولنکده افتخار ایدیلور .
شوق دوقوس آرمسته اولور دیمده
یکیمیز کر ایدینه تورکیاک قازانسی
آخنی حق و محمود شوک یالیدیلر .
و مهابت یارسیاسته شندور .
اصل موضوع : ترجیح شکر ایدیلر
ایله شوهر طهر یالیدیلر .
و عدل واحسان سیاست دیکدوره .

قائوسزده هیچ بریکسبه بخش احسان
و غایت اولمه .
دیک اولور که حق یاشا ، و احقاق
کیشک مناسبتن ، بنی هر ایشی تمایله
حقه ، قادن اولور کورمک کیشک من
غث آیشتاردی .
لکن اشیبو احقاق ، عاده حقوق
و مدعی حکومت مشروطه مانع تمایله
درعاده ایشتمندی و یولنده دوام ییور .
میدی ؟ و هر حکومت عاده ، آخنی احقاق
حق زهر و عدلی منسلک ایلیمزی .
سلطنته : یا و عدل واحسان ،
سیاسی دمسیر بر لیدر و یاشور .
یک اشکلی ایشی اولان قاجانه طبعی
اوزون اولدیلر . یولنک نصن ایشکاری
خمس دوشونوش اولدیلر خالد ز
آکلاموز .
شروانی زاده
محمود طاهر

اجتناب یولانیسی

کرچه مجلسی ملیله اکرده و اوردور .
فقط باشقه رده و اوردور دیکدور یولنکده
واسم اولدیلر یولنکده طوغری دیکدور .
هر شنی هر ملکده .
هر عدالت ، هر عریبه طبق اولمن و من
نات هر اهلان حق و طوغری دیکدور .
سوزمن ، تاملاتر ، سیاست داخله
و خدیجه من ذلک یولنکده ،
مجلس ایشاتر دالتر اولر حیدر و حیات
ملیه و مشروطیت منخه من تلق ایدر
اولدیلر طولانیسیک واجب اشکر دور .
ایضاح ایدیلر :
مجلس میونکده رده آرمه کورو .

لیونسه : مجلس ایشاتر جان هر کون
ایشتدیکیز کور دیکیز بر اجتناب سیاسی ،
بر اجتناب قاجانی وارده بری آغلایور .
برسد بار هر وطن پروریده طوغری
ایدمکیز .
و اجتناب یولانیسی : دیکدور :
اولور .
سوم اولدیلر اوزده مجلسی منزه ،
یادوم مجلسی طبعیه مانع ، راک ، ملک ،
مقدور و حیات سیاسی منسلک مانع قدر ایشی
اوردور .
بر دیک له ویا علیه یکسره بر قانون
بر مانه عدالت بقول : یا و عدل واحسان ،
حالیو مجلس ایشاتر مانع ایدیکه
برده یجکده ، برده ویا وضع اولدیلر
وقت اولنک نه علیده نه دیوولی جهنده
دای و برین بر طاق ذوات و دمال دولت
کوردیلور .
غیا بر طوغری دیکدور : یا و اصول و حق
و طوغری دیکدور : جهان ! غار !
حق رفقا کون اولور : من یجکده یاننده
ایم . . . من اسمم اولونوش . . . دیکدور :
بایله ایلان ایشاتر کوردور .
اجتناب یولانیسی ؟
و ذلک ایلان خصوصه من شو
اوج شید باشقه اولاماز . یا و ذاللی :
ایشتدیکیز کورجه کیشک اشتهاد ،
یا و طوغری دیکدور : یولنکده او آدملر
حورده کیشک کیشک کیشک من یاشور
هیچ بر طره رأی اعضا ایدیلر .
ایدمکیز .
یا و کیشک منصفه دیشلری و دوشو .
یولنکده شاید قاجانلر ، دیکدور :
فکری قبول اولورده شهرت شایعه
سیاسی برینه خلل کادور چوق ایشاتر مانع

26 Temmuz 1908 tarihli *İkdam* gazetesinde yayımlanan bir makalede sansürün pratikte tamamen kalktığı ortamda şöyle deniyordu:

Sansür! Bu kelimenin fikir ve kalem erbabı üzerinde yarattığı uğursuz tesiri ancak bizim gibi bunca senelerden beri o kırmızı ve kanlı butlan hatlarıyla dimağı baltalanmış olan zavallı kalem erbabı takdir eder. Bizim için o ne bedbahtlık idi ki padişahımız, memleketimiz, milletimiz için düşündüğümüz en faydalı tasavvurları kaleminizden değil fikrimizden bile geçirmeye cüret edemiyorduk. Artık gazeteler sansür usulünden kurtuldu, geniş bir nefes aldı. Nail olduğu bu nimetin hakkını matbuat ancak bu nimete layık olduğunu ispat etmekle gösterebilir.⁷⁰

İstanbul'da yayımlanan Türkçe, Rumca, Ermenice, Musevice gazetelerin temsilcileri "Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti" unvanıyla bir heyet teşkil etmek üzere 29 Temmuz Çarşamba günü Sirkeci'de, İstasyon Birahanesi'nde bir toplantı yaptı. Cemiyet nizamnamesini kaleme almak üzere *Resimli Gazete* müdürü ve başyazarı Abdullah Zühdi Bey başkanlığında *Püzantion* muharrirlerinden Geçyan Efendi, *Prodos* imtiyaz sahibi ve başyazarı Mösyö Espanodi ve *Eltympo* muharriri İsak Taranto Efendi'den oluşan bir komisyon kuruldu.⁷¹

Meşrutiyet basını hemen her türlü felsefi ve siyasi görüşü kapsayacak kadar geniş ve zengin bir yelpazeye sahipti. İttihad ve Terakki'ye doğrudan bağlı gazeteler *Tanin*, *Şûra-yı Ümmet*, *İttihad* ve *Terakki* (Selanik), *Hürriyet* (Selanik), *Rumeli* (Selanik) idi. Bunlara ilave olarak başlangıçta cemiyeti destekleyen *Tasvir-i Efkar*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Silah*, *Bomba* gazeteleri ve *Karagöz*, *Kalem* gibi mi-

zah dergileri mevcuttu. Yine İttihad ve Terakki'ye eğilimi olan *Hak* ve *İstikbâl* gazeteleri vardı. *Hukuk-ı Umumiye* gazetesi Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin; *Serbesti* ve *Osmanlı* gazeteleri Osmanlı Ahrar Fırkası'nın; *Türkiye*, *Genç Türk*, *Feryat* (İzmir), *Hukuk-ı İbad* (Manastır), *Hukuk-ı İbad* (Bursa), *Selamet-i Umumiye* ve *Ahali* (Halep) gazeteleri Osmanlı Demokrat Fırkası'nın; *Volkan* İttihad-ı Muhammedi Fırkası'nın; *Tanzimat* Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'nın destekçisiydi. *Yeni Gazete*, *Sada-yı Millet*, *İkdam*, *Ahali* Fırkası'nı; *İştirak*, *Sosyalist*, *İnsaniyet* Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı; *Yeni Gazete*, *Tanzimat*, *İkdam*, *Alemdar*, *İkhtiham* Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı destekleyen gazetelerdi. Milli Meşrutiyet Fırkası'nın yayın organı *İfham* gazetesiydi.⁷²

Sürelî yayınlarda yaşanan patlama Osmanlı'nın diğer vilayetlerine yayılmakta gecikmedi. Kudret Emiroğlu'nun *Revue du Monde Musulman* ve *Takvim-i Vakayi* verilerine dayanarak yaptığı hesaplamada İstanbul'da 388 sürelî yayın bulunurken; Selanik 58, Aydın 58, İzmir 56, Beyrut 46, Trabzon 17, Halep 16, Kudüs 13 ve Edirne 8 yayınlı onu takip etti.⁷³ Önemli yerel gazeteler arasında Konya'da *Babalık*, İzmir'de *Köylü*, *Zülâl* ve *Mülakat*, Eskişehir'de *Hakikat* ve Merzifon'da *Merzifon* vardı. Ayrıca Girit Cemiyet-i Osmaniyesi'nin yayımladığı *Hürriyet* gazetesi vardı.

Bunlara ilaveten çok sayıda Yunanca, Arapça, Ermenice, Kürtçe, Çerkesçe, Süryanice, Fransızca, Yunan harfli ve Ermeni harfli Türkçe sürelî yayınlar vardı.

Kürtlerin İstanbul'da yayımladıkları dergiler arasında *Şark* ve *Kürdistan* (1908), *Kürt Teavün* ve *Terakki* (1908),

Kurdistan (1908), *Amid-i Sevdâ* (1909) ve Diyarbakır'da yayımlanan *Peyman* (1909) vardı. Ayrıca İstanbul'da her üçü de 1913'te yayımlanan Kürt Hevi Cemiyeti'nin Kürtçe çıkardığı *Roj-i Kurd*, *Hetavi Kurd*, Türkçe-Kürtçe olarak çıkan *Yekbun (Birlik)* adlı yayınları vardı.⁷⁴

Çerkeslerin 2 Nisan 1911'de haftalık olarak çıkardıkları *Ğuaze* (rehber, kılavuz) gazetesi, Çerkes Teavün Cemiyeti tarafından çıkarılan ilk Çerkesçe gazeteydi. *Ğuaze* gazetesi kısmen o yıllarda Çerkes Teavün Cemiyeti tarafından yaygınlaştırılmaya çalışılan Çerkes alfabesiyle basıldı. Gazete toplam 57 sayı çıktı.

27 Nisan 1910 tarihinde Diyarbakır'da yayın hayatına giren Süryanice harflerle Arapça, Türkçe ve Süryanice yayımlanan *Şark Yıldızı (Kevkeb Medinho)* gazetesi Süryani dili ve kültürünü geliştirmeyi hedefliyordu. 27 Nisan 1912 tarihine kadar 43 sayı yayımlandı.⁷⁵ Suriye ve Lübnan'da 36 adet Arapça süreli yayın tespit edildi.

Revue du Monde Musulman adlı dergi 1909 Mayıs-Ağustos sayısında, 29 Temmuz 1908 tarihinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda yayımlanan süreli yayın sayısını Türkçe dışındakiler dahil 739 olarak veriyordu.

Dönemin en etkin günlük gazetele-
rinin başında *Tanin* geliyordu. Hürriyetin ilanından hemen dokuz gün sonra 1 Ağustos 1908 tarihinde yayın hayatına başladı. Kurucuları Hüseyin Kâzım Kadri, Tefvîk Fikret ve Hüseyin Cahid (Yalçın) beylerdi. Tefvîk Fikret İttihatçılarla görüş ayrılığına düşerek beş ay sonra gazeteden ayrılıp Aşyan'a çekildi ve öfkesi-

ni "Yiğin efendiler yiğîn; bu han-ı iştîha sizin" diyerek dile getirdi. *Tanin*'in yazı kadrosunda Mithad Şükrü (Bleda), İsmail Müştak (Mayokan), Hakkı Tarık (Us), Falih Rıfkı (Atay) ve Yusuf Ziya (Ortaç) gibi ünlü yazarlar vardı. *Tanin*'de asıl isim ise hiç şüphesiz Hüseyin Cahid'di. Aynı zamanda İttihad ve Terakki listesinden İstanbul mebusu olan Hüseyin Cahid Bey, cemiyetin ve partinin sözcüsü gibi görüldü. Kâmil Paşa'nın sadrazamlığı döneminde 1911 yılının ortalarında birbiri ardına kapatılan *Tanin* gazetesi *Yeni Tanin*, *Cenin*, *Senin*, *Hak* gibi adlarla 14 kez yeniden yayımlandı.

Alemdar gazetesi 1911 yılının Ağustos ayından itibaren Refii Cevad (Ulu-nay) yönetiminde çıktı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı destekledi. Mahmud Şevket Paşa suikastı üzerine kapatıldı. Refii Cevad sürgüne gönderildi.

Şehrah, Hürriyet ve İtilaf yanlısı diğer bir gazeteydi. Matbuat tarihindeki yerini yaklaşık bir sene içinde 13 kez kapatılıp değişik adlarla 14 kez yeniden çıkmasına ve başyazarı Mahmud Zeki Bey'in "faili meçhul" bir şekilde İttihatçılar tarafından öldürülmesine borçlu-ydu. Gazetenin her kapatılışının ardından aldığı adlardan bazıları şunlardı: *Hemrah*, *Darbe*, *Alemdar*, *Şehrah*, *Nemrah*, *Yeni Yol*, *Meslek*, *Bedahat*, *Mukavemet*, *Hedef*, *Necdet*. Konuyu inceleyen Zafer Toprak gazetenin izini 26 Mart 1912'ye kadar sürebilmiştir.⁷⁶

Lütfi Fikri Bey'in *Tanzimat* gazetesi Türkiye'de kapatılma ve her kapatılışından sonra başka bir adla yeniden yayınlanma rekorunu elinde bulunduran gazeteydi. İstanbul'da 29 Nisan 1911 ila 23 Nisan 1913 tarihleri arasında günlük

olarak toplam 415 sayı yayınlanan gazete Divan-ı Harb-i Örfi ve hükümetçe tam 21 kez kapatılmış, 22 kez farklı isimlerle yeniden yayımlanmıştı. Bu isimlerden bazıları şunlardı: *Tanzimat, Islahat, Zühre, Merih, Maşrik, Matbuat, Tenbihat, Nevrah, Tesisat, Tekdirat, Teminat, İfham*. İttihad ve Terakki'den Dersim Mebusu olan Lütfi Fikri Bey daha sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldı. Meclis-i Mebusan'da tek başına yaptığı etkili muhalefetle tanındı. Bekirâğa Bölüğü'ndeki işkenceler sırasında dökülen tırnak örnekleri ve kanlı sopalı meclis kürsüsünden teşhir etti.⁷⁷

31 Aralık 1908-21 Nisan 1909 tarihleri arasında Derviş Vahdeti tarafından 110 sayı çıkarılan *Volkan* gazetesi aynı zamanda 48. sayıdan itibaren İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olmuştu. *Volkan* özellikle din adamları ile İttihad ve Terakki'nin uygulamalarından zarar gören alaylı subaylar üzerinde etkili oldu. 31 Mart Vakası adıyla bilinen ayaklanmanın çıkmasında önemli rol oynadığı gerekçesiyle kapatıldı. Divan-ı Harp'te yargılanan Derviş Vahdeti ve arkadaşları asıldı.

İttihad ve Terakki Fırkası'nın İzmir'de çıkardığı *İttihad* gazetesi *Ahenk ve Köylü* gazetelerine rakip oldu, 1911'den itibaren *Anadolu* adını aldı. İzmir'de çıkan diğer gazeteler arasında Hürriyet ve İtilafçı *Müsavat* ve *Islahat* gazeteleri vardı.⁷⁸

İkinci Meşrutiyet döneminin en önemli süreli yayınları haftalık ya da daha uzun aralıklarla yayımlanan mecmualardı. Meşrutiyet döneminde de yayını sürdürülen kıdemli *Servet-i Fünûn*'un yanında *Şehbal*, *Resimli Kitab* gibi çok önemli dergiler yayımlandı.

14 Mart 1909 ile 23 Temmuz 1914 tarihleri arasında toplam 100 sayı yayımlanan *Şehbal*, büyük boy kuşe kâğıda basılan günlük hayatı fevkalade güzel yansıttığı son derece kaliteli fotoğraflarıyla ön plana çıkmıştı. *Şehbal* döneminin Avrupa'da çok tutulan *L'Illustration* formatında bir mecmuaydı. İmtiyaz sahibi ve yöneticisi Hüseyin Saadetdin (Arel) Bey'di. İzmirli Ali Rıza, Jacques Sayabalian, Necati Bey sorumlu müdür-lüğünü üstlenmişlerdi. *Şehbal* toplam sayısı 2000'i bulan büyük boy "kuşe" sayfalarında hanedandan sefirlere, dini liderlerden Mebusan ve Âyan üyelerine, üst düzey yöneticilere, gazeteci ve yazarlara dönemin ünlü şahıslarının fotoğraflarına yer vermişti. Aynı zamanda döneminin tarihi eserlerini, camilerini, hastanelerini, kışlaları, müzeleri dergide zevkle izlemek mümkündü. Yerli yabancı pek çok ünlü fotoğrafçının çalışmaları da dergide yer bulmuştu. *Şehbal* ilk sayısında kendini sunarken maddi ve manevi meziyetlerinden bahsetmiş; maddi meziyetleri olarak "hacmi, kâğıdı, resimleri, muhteviyatının tertibi ve tarzı tabı"na değinmiş, bunları bir bir açıklamıştı. Manevi meziyet olarak ise her konuda Türkiye'nin en yeterli kalemlerinin "Tefekkür ve Tettebbü" başlığı altında ilginç yazılar yazacaklarını müjdelemişti.⁷⁹ Devrin en önemli tanıklarından olan bu dergi bugün dahi tarihçilerin ve koleksiyoncuların gözbebeği konumundadır.

1908 Eylülü'nden 1914 Şubatı'na kadar toplam 51 sayı çıkan aylık *Resimli Kitab* Faik Sabri (Duran) ve Ubeydullah Esad Efendi tarafından yayımlandı. Döneminin en iddialı ve kaliteli "modernist" dergilerinden biriydi. Derginin her sayısı onlarca resim ve güncel konularla

Hüseyin Saadettin (Arel) Bey'in Şehbal dergisi.

No 10 - Juillet 1904

Prix 5 Piastres

هملہ کتاب

سیاسی، ادبی، فنی، ط
اجتماعی مجموعہ مصورہ

Les Commandants de l'Armée Libératrice. — حرکات اردو قوماندا ہیئت عالیہ

ادارہ خانہ

یکی پوسٹ خانہ قار
۴ نومبر ولی دائرہ

م. روف بک

پو نسخہ مزدہ
روف یکتا بک
پستہ نویسی

سلیمان نظیف بک

ilgili haber yazıları içeriyordu. Faik Sabri başmuharrirliğini yaparken, Ubeydullah Esad Efendi dergiyi yönetiyordu. Dergiye katkıda bulunanlar arasında Tevfik Fikret, Halit Ziya, Kılıslı Rifat, İzzet Melih gibi pek çok ünlü yazar vardı. Elit bir dergiydi. Erkekler kadar kadınları da hedef kitlesinin içine almıştı. Promosyonlarla kol saati, kalem gibi hediyeler vererek tirajını artırmaya çalışıyordu. Baskı kalitesi ve bilhassa muhteşem renkli kapaklarıyla dönemin en önde gelen dergisiydi.

Faik Sabri Bey *Resimli Kitab*'la beraber kadınlara yönelik *Resimli Roman* ve *Musavver Muhit* gibi dergiler de yayımlıyordu. Bilindiği gibi sonraki yıllarda Türkiye'de modern coğrafyanın kurucularından biri oldu.

İslamcılık Meşrutiyet'in sağladığı hürriyet ortamında gelişen fikir hareketlerinden biri olarak Osmanlı modernleşmesine İslami pencereden bakıyordu. En önemli İslamcı dergilerin başında gelen *Sırat-ı Müstakim* 27 Ağustos 1908 yılında yayımlanmaya başladı. Başmuharrirliğini Mehmed Âkif (Ersoy) yapıyordu. 1912 Mart ayı 183. sayıdan itibaren *Sebilürreşad* adını aldı.

Dönemin ilk yayımlanan (5 Ekim 1908) İslami dergilerinden biri de *Beyânü'l-Hak* oldu. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayın organı olan bu haftalık gazetenin başyazarı Tokat Mebusu ve daha sonra da şeyhülislamlık yapacak olan Mustafa Sabri Efendi'ydi. Başlangıçta İttihad ve Terakki'yi destekleyen *Beyânü'l-Hak*, giderek Hürriyet ve İtilaf yanlısı bir çizgi izledi. 1912 yılına kadar yayını sürdürdü. Toplam 182 sayı yayımlandı. Bâbîali baskını sonrası Mustafa Sabri yurtdışına kaçtı.

Diğer bir İslamcı dergi 19 Mart 1909'dan 19 Ağustos 1920'ye kadar 161 sayı yayımlanan *Ceride-i Süfiyye*'ydi.

Rusyalı Tatar Müslümanların çıkardığı *Tearüf-i Müslimin ve İslam Dünyası*, Şehbenderzâde Ahmet Hilmi tarafından haftalık yayımlanan *Hikmet* gazetesi; Meşrutiyet döneminde medreselerin fikirlerini açıklayan *Medrese İtikadları* ve *Hayrî'l-kelam* ilk dönem İslami dergilerdendi. Daha sonra *İslam Mecmuası*, *Ceride-i İlmiye* ve *İtisam Mecmuası* adlı İslami dergiler çıktı.⁸⁰

Abdullah Cevdet'in 1904 yılında Mısır'da çıkarmaya başladığı *İctihad* mecmuası 1911'den itibaren İstanbul'da yayımlanmaya başladı. *İctihad* modernizm ya da Batılılaşma akımlarının en önemli dergisi olarak kabul edilir.

Diğer Batıcı dergiler Prens Sabahaddin'in yayımladığı *Terakki*, Ahmed Şuayb, Mehmet Cavid ve Rıza Tevfik beylerin çıkardığı *Ulum-ı İktisadiye* ve *İctimaiye* mecmuası, pozitivist ve materyalist Baha Tevfik'in *Piyano*, *Düşünüyorum*, *Yirminci Asırda Zekâ* ve *Felsefe* dergileriydi. Bunlardan *Ulum-ı İktisadiye* ve *İctimaiye* mecmuasının ilk sayısı 28 Aralık 1908'de yayımlandı. Her ay 100-150 sayfa çıkması planlanan dergi yayın hayatını Mart 1911'de çıkan 27. sayısına kadar sürdürdü. Tekâmül (evrimcilik) derginin temel ilkesiydi. Pozitivizmin felsefi boyutları Osmanlı'da ilk kez bu dergide işlendi.⁸¹

Türkçülük akımının ilk önemli yayınları da Meşrutiyet döneminde başlamıştı. 1910 yılında *Genç Kalemler*'le başlayan milliyetçi söylem Birinci Dünya Savaşı sonunda *Yeni Mecmua* ile zirve

سر محری
تحسین ناہد

مؤسس:
اسماعیل حامی

مفتاح
مصور رسالۂ ادبیہ

سنہ: ۱

۳۱ تشرین اول ۱۳۲۶

نومرو: ۳

نسخہ سی (۴۰) پارہ در سنہ لکی: ۲۵، آلتی آیینی ۲۵ غرو شد در

مندرجات

مصاحفۂ ادبیہ اسماعیل حامی
خیابان الم محمد فؤاد
نیلوفر رشید ثریا
ایسقامیل مدیحہ کزین
بالکزرکن عزیز زریبان
ماضیدن ندیم
ٹولونک پائندہ اسماعیل حامی
ویکتور ٹوغو علی سہا

ادارہ خانہ سی: باب عالی جادہ سندہ پتچیلر سوقاغانی نومرو ۳۷

مشترک النفعہ مہائل شرکتی مطبعہ سی: باب عالی پتچیلر سوقاغانہ نومرو ۲۷

شباب

فیاق ۱۰
غروشلر

نومرو ۱۷

پرایب پر نقش

سویلی قازلریمزه :

شای اوج خانه دور - سانسور مارفتدن تمطیل ایله بکزدون طولای - ایدای
کلدر بکیزه کدیم ایدوم بکیزدن علوبکیزه ویا ایلرزه . [شباب حیثی]

« فدا » مطبعه سی

نسخه ۱

۱۵ تیرماه سنه ۱۳۲۶

برنجی سنه

مکتبیلره مخصوص موصور

شاکردان

هفده بر دفعه مجتبی کونفری نشر اولتور علمی. ادبی و فنی
عثمانلی غزنیسی

فیتائی ۱ غروشدور.

ادارهخانهسی: باب عالی جاده سنه دائرة مخصوصه

شمس مطبعهسی — باب عالی قارشوشنده نومرو ۷۲

yapacaktı. Daha önce *Hüsn ve Şiir* adıyla Selanik'te yayımlanan derginin 29 Eylül 1910 yılında *Genç Kalemler* adını almasıyla 33 sayı sürecek ilk Türkçü/Turancı dergi başlamış oldu. Ömer Seyfeddin, Ali Canip (Yöntem), Ziya Gökalp, Aka Gündüz (Enis Avni) ve Kâzım Nami (Duru) gibi yazarlar derginin devamlı yazı kadrosunu oluşturyorlardı.

En önemli Türkçü dergilerden biri de Türk Yurdu Cemiyeti'nin çıkardığı *Türk Yurdu*'ydu. 7 Aralık 1911 yılında yayın hayatına başlayan dergi aralıklarla da olsa çok uzun yıllar yayın hayatına devam etti. Mehmed Emin (Yurdakul), Ahmed Hikmet, Ahmet Agayev, Ali Hüseyinzâde, Dr. Akil Muhtar (Özden) ve Yusuf Akçura derginin önemli yazarlarıydı.

Türk Derneği'nin yayımladığı *Türk Derneği* (1911-1912, toplam 7 sayı), Türk Yurdu Cemiyeti tarafından çıkarılan *Halka Doğru* (1913-1914, toplam 52 sayı), yine Türk Yurdu Cemiyeti'nin yayımladığı *Türk Sözü* (Nisan-Temmuz 1912, toplam 16 sayı), Türk Bilgi Derneği tarafından çıkarılan *Bilgi Mecmuası* (Ekim 1913-Haziran 1914, toplam 7 sayı), Osmanlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği'nce çıkarılan *Osmanlı Genç Dernekleri* (1 Eylül 1917-1920, toplam 26 sayı) diğer Türkçü yayımlarıdır.⁸²

Dönemin en önemli sosyalist yayını hiç şüphesiz ki Hüseyin Hilmi Bey'in yayımladığı *İştirak*'ti. Bu dergi kapatıldıktan sonra *Sosyalist*, *İnsaniyet* ve *Medeniyet* adlarıyla devam etmişti. Dr. Refik Nevzad'ın Paris'te yayımladığı *Beşeriyet*, 1909'da Selanik'te yayımlanan *Amele* gazetesi, İzmir'de Boykotaj Cemiyeti'nin yayımladığı *Kâve* diğer sol yayınlardı.

Meşrutiyet basını içinde kadın dergileri de önemli yer tutar. Bu dönemde öne çıkan kadın dergileri *Demet* (1908), *Mehasin* (1908), *Kadın* (Selanik 1908), *Kadın* (İstanbul 1911), *Kadınlar Dünyası* (1913), *Kadınlar Âlemi* (1914), *Kadın Duygusu* (1914) ve *Genç Kadın* (1918) adlarını taşıyordu.

Meşrutiyet döneminde pek çok sanat ve edebiyat dergileri de yayımlandı. Bunların en önemlileri şunlardı: *Aşçıyan* (10 Eylül 1908-12 Mart 1909, 26 sayı), *İstiyare* (17 Eylül 1909-1 Nisan 1909, 27 sayı), *Rûbab* (7 Şubat 1912-28 Mayıs 1914, 116 sayı), *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası* (1916-1919, 110 sayı), *Sinema Gazetesi*, *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi* (1910-1914, 18 sayı), *Nana* (1912, 1 sayı), *Tiyatro ve Temaşa* (1914), *Ferah* (1914), *Temaşa* (1918-1920, 25 sayı) ve 1910 yılında İsmail Hâmi (Dânişmend) tarafından dört sayı çıkarılan resimli edebiyat dergisi *Kanad*. Ayrıca 1920 yılında çıkan ve 24 sayı süren edebi, içtimai, felsefi haf-talık mecmua *Şebab* vardı.

Çeşitli kurumlar, bakanlıklar ve dairelerde pek çok dergi yayımlamaya başladı. Bunların en önemlileri *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* (72. sayıdan sonra *Türk Tarih Encümeni Mecmuası* adını aldı), *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Genç Mühendis*, *Osmanlı Mühendis Mimar Cemiyeti Mecmuası*, *Ceride-i Adliye*, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, *Polis Mecmuası* ve *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*'ydı.

Bu arada pek çok uzun ömürlü olmayan gazete ve mecmua çıktı. Bunlara bir örnek sadece üç sayısına rastladığımız *Mekteplilere Mahsus Musavver Şakirdan mecmuası*ydı.

Harbiye Nezareti tarafından çıkarılan baskı ve kâğıt kalitesi yüksek ve propaganda amacına yönelik *Harb Mecmuası* ve *Donanma Mecmuası* önemli süreli yayınlardı. *Harb Mecmuası*, Kasım 1915 ile Nisan 1918 arasında on beş günde bir olarak toplam 27 sayı yayımlanmıştı. Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti tarafından çıkarılan *Donanma Mecmuası* ise renkli resimli muhteşem kapaklarıyla 14 Mart 1910 tarihinden itibaren *Donanma* adıyla küçük boyda ve önce aylık 48 sayı, daha sonra 1914 yılından başlayarak haftalık ve büyük formatta *Donanma Mecmuası* adıyla 143 sayı yayımlanmıştı.

Meşrutiyet'in ilanı sadece Türkçe değil aynı zamanda Ermenice, Rumca ve diğer dillerde yayın yapan matbuatta da bir artış meydana getirmişti. 1908-1914 yılları arasında yayımlanan 90 adet Ermenice süreli yayın tespit edilmiştir.⁸³ Bunların arasında *Pontus*, *Yeprat*, *Pütanya*, *Ant-ranik*, *İzmirli*, *İris* ve *Haraç* gibi yayınlar olduğu gibi ünlü *Jamanak* gazetesi de vardı. Meşrutiyet'in ilanından birkaç ay sonra, Ekim 1908'de, İstanbul'da Misak ve Sarkis Koçunyan kardeşler tarafından kurulan *Jamanak* (Ermenice "Zaman"), Türkiye'nin ve Ermeni dünyasının aralıksız olarak bugüne dek yayımlanan en uzun soluklu günlük gazetesi olmuştu. *Jamanak* yayın hayatına başladığında belli başlı iki Ermenice gazete, *Arevelik* ve *Pü-zantion* vardı. 1908 ihtilalinin bir ürünü olarak doğan *Jamanak* yeni bir ilgi odağı olmayı başardı.⁸⁴

Mizah Dergileri

İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrası Osmanlı mizah dergiciliğinde de ciddi bir artış

yaşadı, birçoğu uzun ömürlü olmasa bile 100'e yakın mizah dergisi yayımlandı. Bu kadar çok Arap harfli Türkçe mizah dergisi ve gazetesinin çıkması inanılmazdı. Bu mizah dergi ve gazetelerinin adları şöyleydi:

Püsküllü Bela, *Gramofon*, *Boşboğaz* ile *Güllabi*, *Zıdır*, *Mirat-ı Âlem*, *Karagöz*, *El Üfürük*, *Nekregu*, *Zuhuri*, *Tasvir-i Hayal*, *Kalem*, *Cingöz*, *Üç Gazete*, *Zevzek*, *Dal-kavuk*, *Temaşa*, *Resimli Tonton Risalesi*, *Musavver Cellat*, *Hacivat*, *El Üfürük/2*, *Mahkûm*, *Hokkabaz*, *Karakuş Ezop*, *Musavver Şakacı*, *Edep Ya Hu*, *Şakrak*, *Tavus*, *Davul*, *İbiş*, *Geveze*, *İncili Çavuş*, *Köroğlu*, *Musavver Papağan*, *Eşref*, *Musavver Eş-ref*, *Hande*, *Nekregu* ile *Pişekâr*, *Ciddiyet*, *Coşkun Kalender*, *Laklak*, *Kartal*, *Ezop*, *Musavver Karnaval*, *Haber Anası*, *Eşşek*, *Arzuhal*, *Yeni Geveze*, *Musavver Şukufe*, *Hayal-i Cedit*, *İğne*, *Çimdik*, *Kâhya Kadım*, *Dertli* ile *Garip*, *Gıdık*, *Kibar*, *Cem*, *Alafranga*, *Lala*, *El Malûm*, *Şaka*, *Gülünc-lü Sahne-i Meddah*, *Tokmak*, *Curcuna*, *Züğürt*, *Şaka/2*, *Çekirge*, *Cadaloz*, *La Bar-be*, *Curcuna/2*, *Cici*, *Şaka/3*, *Kara Sinan*, *Cart Beyim*, *Latife*, *Falaka*, *Baba Himmet*, *Tokmak/2*, *Yeni Çeri*, *Münasiptir Efendim*, *Kavlak*, *Eşşek/2*, *Gece Kuşu*, *Köylü*, *Leylak*, *Feylesof*, *Karikatür*, *Hande*, *Şeytan*, *El Üfürük'e Zeylen Körük*, *Nasreddin Hoca*, *Yuha*, *Çıngırak*, *Gagaburun* ile *İbiş*, *Karikatür*, *Âlem*, *Perde*, *Kel Hasan*, *Odur O*, *Bisiklet Meraklılarına Yadiğâr*.

Bunlara ek olarak diğer dillerde yayımlanan mizah dergileri de vardı. Meşrutiyet döneminde Ermenice yayımlanan mizah dergileri arasında *Guguk* İstanbul'da Kirkor Torosyan (Panakoğ Lrutünyan) tarafından 1911 Ekimi'nin sonlarına kadar yayımlandı. Torosyan bu dönemde *Gigo*, *Gindo*, *Gavroş*, *Kharazan*

برلین سنه - ۲۹ اکتوبر ۱۳۲۴

چشمه

تورم ۱ - ۱۵ شیان ۱۳۲۶

مرحوم: این اثری خود بنام

آینه بلی

صاحب امتیاز: مدح

پدی و شمسک جرد و لودری فی اول و لودری و لودری و لودری

پسته اشرافه براسه ای ۶۰ غرض

علی افانسی: چاپی طایر جوارحه

اشفافی: ۲۰ پارم

شعاع چشمه وصالی کوثری شای اولاد مزاج فرمیدار

اشفافی: ۲۰ پارم

لکن حریف بر درو صومبور که
فا حالده حدتکدم پهریه تو شدم
نه استورسک به حراف به دیم
نکر بر غزه مونعی اییی بکا جواب
ورجی برده اند طوئی غزنی
اوزادوق نه بهوش پوز قره کوز
پهریور بهوش زامه قره کوز غزه
صان طایر قوتلیرک مطرمیمی
اولدی دور شوکادین بلندرم
دیه آشای اندم قبری اجدم
حریف صیویش طن ایدرکن باقم
پلا پرو باقه کلوب بشه او غزنی
بکا آوز، سونی؟

حاجیواد - اما جرانی اییی
قره کوز - امانی قالدردم غام افانسه پرلشدر
چیک صومبور نه لک ایلیک صیفی
کوزیه ایشدی برده نه کوریم
حاجیواد - امان نه کورک قره کوز
قره کوز - نه کوریم غزتهک تا ایشنه
قارش قارش به سنکله بن رمعی

علاوه

حاجیواد - هله بداله چقه یلنک
قره کوز - اوت براز کیکم اما به ایچ
مشول ایچ
حاجیواد - توده مشول ایچ
قره کوز - حال حریف دیورل یکی چهره و
غی وار او بداله چچار پیماز
اورنه لده پرو اولدر قویدی ایچی
اشته او وقت نه اوده دورمد
زقارده کی یازار سیل قاهره نه قارشم
زقار زقار دولادم پروغن آرخین
اورکادم ی ناب دوشتم سیاسلین
قاندقم بزم دین آزاد برده بولدم
اورنلش انت اوست ایچدم یوق
فا حالده جام سیقیدی برده کیکرس
بنم او صیقندک ارسنده کوزنک
بری زقاده بهوش پوز قره کوز
پوش پوز قره کوز به کولای
چیفی قورحایقور بوز هلی کک
قیسک به حریف شیدی اکلنه
صومیمی به کندی کتبه و یلیوردم

افاده شخصی

بیلرجه مدت اسیردت استبداد اولان
ملت شمدی نال حریف اولدی سم بکمی سری
کندنه طاهر اولش اولان مطوعات کافه حقوقه
مالک اولدوق فتح دهان طفر ایسی خانان طلخته
آج هرمان مایز ناوان اولدوق کاسک زحالا وری
مستقر انعام ایچ وطن اقدم و طاب اولان
شکر ایچ آکارینه منظرده برکون عیجز که یقده نه
مطوبانه اتفاق این بره زوزده حامی و طندادر
دوریم مال الدور و برانق امین اولدینز استبداد
طوخی بروریم پالیشه نسل نال برست اولدینز
موسقره دشمن قصه یازار بزم ورمشودوق
سدسجه دالوسه زوزککه ایشلار ابدنه دوج
مایه نه زوزک حصانه دوش کندی کیمایز
خدی ایشاد تصور ایچکده ماله منته تلی بیو
رمیق هنرم قارنرک استیلا نرجهانه حصر
قوت ایچ کیکر

ومن التوفیق

۲۱ تشرین سال ۱۳۳۷ - سنه ۱

پژار ایرانی

۱۲ ذی الحجه ۱۳۳۸

عدد: ۱

سر محرر

ار. رفقی

جست تحریر: میرزا

ع. ساسی

بر سناک روز نسبه
اعتباریه (۲۰۰) آتی
آتی (۱۰۰) غروشد

سناک ادبیه ایرون
سناک (۱۰۰) آتی
آتی (۱۰۰) غروشد

صاحب امتیاز

کر قور

امور ادارہ آگودہ و سارو
ایچون صاحب امتیاز
قلم سراجیت اولتور

ادارہ مطبعہ

دیون محوبه قارتیشده
عود پاشا جامع شریف
چادہ سنده ۱۲ بوسرلو
دائرہ محصوره

PERDE

Journal Satirique
STAMBOUL

نسخه ۱۰۰ پاره

وخت کتبی زمان آتیایر برده غروشد

نسخه ۱۰۰ پاره

— ناشافه قولاى كلا..

— قولايه يانكه كلين! فقط دها موازنهك نيجهسى يلى اولادى ...

۱۰ آيلول ۱۳۳۷ سنه ۶۰

[تجلیه]

۱۰ آيلول ۱۳۳۷ سنه ۶۰

صورت‌های نظیف

سنگ جل اشتراک
اوتوز خروند

آی آبی آینه خروند
اوتوز

سنگ آینه اشتراک
سنگ جل اشتراک
۱۰ آيلول

سنگ
(۱۰) آینه

صاحب امتیاز و مدیر مسئول کجی بی بی عثمان بی بی

تجلیه متعلق آینه
خصوصاً آینه صاحب
امتیاز و مدیر مسئول نامت
سراحت آینه

دوج آینه بی بی
آینه آینه

اداره آینه بی بی
پوشه آینه آینه
میدان آینه
توسو ۱۲

سنگ
(۱۰) آینه

— شیدیک رشتیه ، پزار اریسی کوتیری لیر اولور عرشین باحت بی طرف عیالی غزمیدیر —

امین — ولاه باقه اشتفا ایدیم ...
دوست — پوز ، اشتفا لازم کورس ، باقا عاقدیر ..

(Kırbaç), *Aravot*, *Zurna*, *Hi-hi-hi* mizah dergilerini de yayımlamıştı. Aynı dönemin diğer Ermenice mizah dergileri *Lila*, *Okkabaz*, *Garapnad* (Giyotin), *Leblebi-ci*, *Fru-Fru*, *Karakedi*, *Manana*, *Satana*, *Avel* (Süprüge), *Mimos*, *Şart* (Yıldırım) idi. Bunlara Rumca *Embros* mizah dergisini eklemek gerekir. Rumların çıkardıkları *Embros'ta* çoğunlukla Jön Türkler'in diriltmeye çalıştıkları Osmanlılık düşüncesini hicveden, hürriyetin Rumların lehine işlemediğini açıkça dile getiren yazılar ve şiirler yayımlandı.

Matbuat tarihimizin çok renkli, ilginç ve garip olmasının bir nedeni de II. Meşrutiyet döneminde çıkan mizah dergilerinin sayısı. Yukarıda saydığımız onlarca dergi sadece bugüne kadar tespit edilebilenler. Bu kadar kısa bir zaman dilimi içinde bu sayıda mizah dergisi, zannederim dünyanın hiçbir ülkesinde görülmediği gibi bugün dahi şaşırtıcı bir rekor olmaya devam ediyor. Üstelik bazı dergilerin tirajları okunma oranlarının da oldukça yüksek olduğunu gösteriyor.

Çeviker'in Kurtuluş Savaşı döneminde değerlendirdiği yine bu dönemde çıkmaya başlayan *Diken* dergisiyle beraber II. Meşrutiyet döneminde 99 mizah yayını belirtilmiştir. Yüzüncü dergi *Bisiklet Meraklılarına Yedigâr'ı* tanıtmıştı.⁸⁵ Çeviker bu dönem mizah gazete ve dergilerini dört grupta ele alıyor.⁸⁶ Birinci grupta *Karagöz*, *Nekregu*, *Zuhuri*, *Tasvir-i Hayal*, *Hacivat*, *İbiş*, *Geveze*, *Nekregu ile Pişekâr*, *Eşref*, *Hayal-i Cedit*, *Cadalo*, *Baba Himmet*, *Köylü*, *Feylesof*, *Nasreddin Hoca* gibi geleneksel mizah dergileri bulunmaktadır. İkinci grupta "Batılı-modern" *Kalem*, *Davul*, *Cem*, *Boşboğaz* ile *Güllabi*, *Dalkavuk*, *Laklak*, *Kartal*, *Kara Sinan*, *Karikatür*, *Hande*

ve *Diken* gibi mizah dergileri yer alır. Üçüncü grup ise Baha Tevfik'in çıkardığı *Eşşek*, *Kibar*, *Alafranga*, *El Malûm*, *Eşşek/2* ve *Yuha* gibi daha sert ve kara bir mizahla yergi görevini üstlenen dergilerdir. Son grup ise tek veya birkaç sayılık kısa ömürlü dergilerden oluşmaktadır. Bunlar *El Üfürük*, *Resimli Tonton Risalesi*, *Mahkûm*, *El Üfürük'e Zeylen Körük* ve *Çingirak* gibi dergilerdir.

Meşrutiyet mizah dergilerinin en popüler ve uzun ömürlü olanı *Karagöz'dü*. Kurucusu Ali Fuad Bey Tanzimat dönemi çizerlerinden ve matbuatta karikatür sisteminin kurucularındandı. Meşrutiyet'in ilanından sadece iki hafta sonra 10 Ağustos 1908'de *Karagöz* mizah dergisini çıkardı. Derginin başyazarlığını sırasıyla Mahmud Nedim, Baha Tevfik, Mahmud Sadık, Enis Avni (Aka Gündüz) ve Burhan Cahid yaptı. Halkın nabzını elinde tutan dergi çok başarılı oldu. Yayın hayatına 55 yıldan fazla devam ederek alanında bir rekor kırdı.

Salâh Bey'in (Cimcoz) sahibi ve yöneticisi olduğu *Kalem* mizah dergisi Batılı modern mizah dergilerinin ilk ve en önemli örneğiydi. Bazı sayfaları Fransızca yayımlanan dergi, 3 Eylül 1908 tarihinde çıktı ve Aralık 1911'e kadar 130 sayı yayımlandı. Çizerleri Celâl Esad (Arseven) ve Mehmet Cemil (Cem) beylerdi. Daha sonraları Sedat Nuri (İleri) de kadroya katıldı. En önemli yazarı Refik Halid (Kara) mizah yazarlığını bu dergide geliştirmişti. *Kalem'de* A. Rigopulos ve Phatrekas gibi Rum çizerler de çalıştı. Celâl Esad hatıralarında derginin haftada 20 binden fazla sattığını ve "epeyce kazandıran" bir dergi olduğunu anlatıyordu.

۲۷ تیر ۱۳۲۲

سالی

۲۷ ذی القعدة ۱۳۲۸

سر محرمی : تیریس
دون کیشتوت
میراوی: چندر زاده آغل
آویسی
«اون مردی در سه قولا نی»
«پیش شریف ابراهیم» ازیسی
جنت تحریری
طوال اناک - طع اناک
طی قای قرع اناک - دا
قولا
جنت اناک
میا ، طار ، نال انکی ،
سودل کیر ، نیکی ، دود
آغوی ، داور اناک ، کرشکا ،
قاریینه
تیریس ۱۰ باره دود

صاحب انبار اصرار قوی
مدیر مسئول :
خلیل
باب طال جده سند در آتج
نوسرا اداایش دوشر سگل آکر
مخصوص ایوان باب طال
جده سند در آتج
ایوان سند در آتج
مراجعت اوله
نوسرا ، نوالی هر دود
آتجی قول اولود ،
تیریس ۱۰ باره دود

نومرو ۱ - مسافر مدرس ادب و روزنامه جارنگ اشکلی طو تبه نشر اولود ، مطبع متهمل وین الملک حیوان غن کیدو - ۱ -

تیریس اشک بی
بیل چو جلدوم دوشه چکر نیی می اید یودار ، آغل این اشک بیل

۱۵ کانون اول ۱۳۲۹

«چهارشنبه»

۲۶ ذی الحجه ۱۳۲۹

سرحد :
المعلوم دون گیشوت

آیوتمی
مسکندری بکنه اندر ۱
اینگه ایستیر ایستور سنده
پوزنده اختیاریه کبری
بش هرشدر

هیئت تحریریه
بی - بلوک - یانچیرکل
- بکنه حمودیه زاده
اونوتا ایمو - ایسته او

بکاه جی سوز
نسخه ۱۰ پاره پودر

میدو ایلی :
نوزو او

ادارنطه
بیه عالی جلد سنده
نوسو ۱

مسکندریه سواست اولدی
چکنه قیولی دوزکر اولان
پازیر سولودر .

بک تحریر خاصه
اون پاره نسخه

بکاه جی سوز
نسخه ۱۰ پاره پودر

- سه -

«چهارشنبه و جمعه آرتیسی کوناری نشر اولدور»

- نوسو - ۲ -

Cemil (Cem) 11 Aralık 1910 tarihinde kendi dergisi olan ünlü *Cem*'i yayımlamaya başladı. Derginin başyazarlığını Refik Halid yapıyordu. 1912 yılına kadar 43 sayı yayımlanan derginin ilk sayılarının yarısı Fransızcadı, sonraları tamamen Türkçeye döndü. Cemil Bey 1927'de *Cem*'i tekrar yayımlamaya başlayacak, dergi 1929 yılında kapatılacaktı.

1908-1909 yılları arasında yayımlanan *Davul* Türk mizah ve hiciv edebiyatında önemli bir yere sahipti. Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver) başyazar olduğu dergi 24 sayı yayımlandı.

Baha Tevfik 29 Kasım 1910'da *Eşşek* adlı mizah dergisi çıkardı. 10.000 adetlik ilk baskısı adeta kapışıldı. İkinci baskı 42.000'e ulaştı. Tabii ki kapatıldı. Ancak Baha Tevfik yılmadı. Biri kapanınca diğeriyle devam eden aynı çizgide eşek logolu ve eşek görselleriyle dolu, 6 Aralık 1910'da *Kibar*, 15 Aralık 1910'da *Yuha* ve 9 Ocak 1910'da *El Malûm* dergilerini çıkardı. Bu dergiler büyük başarı kazandı ve taklitlerinin de çıkmasıyla mizah yayınlarına büyük bir canlılık gelmesine neden oldu. *Eşşek* iki buçuk yıl sonra 2. sayısından itibaren tekrar çıktı ve 19 sayı devam etti. *Eşşek* dergisi mizah tarihimize devrim niteliğindedir. Künyesine bir göz atmak yeterlidir:

"İnsanlara ders-i edeb verir, sahiplerinin eşekliği tutunca neşr olunur..." Müracaat: Bâbüâlî caddesindedir ahır, hiç sıkılma iş düşerse gel anır. Sermuharriri: Don Kışot hem saman yer hem de ot.

İfademiz yahut ilk anırtı: Gayet açık fikirli bir zat bir gün bir arkadaşına demiş ki: Yahu bir oğlum doğarsa ismini eşşek koya-

cağım. Arkadaşı da cevap olarak: Tuhaf... Dünya kadar isim varken eşşek ismine ne lüzum var demiş. O zat da cevap vermiş: Evet lüzum var, çünkü bu memlekette büyük adam olmak için eşşek olmaktan başka çare yok... Bizim memleketimizde de rağbet görmeye arzu olunan bir gazete ancak eşşekçe bir gazete olabilir. Vatandaşlarımız ancak buna rağbet ederler. Binaenaleyh biz gazetemizin ismini eşşek koymakta pek haklıyız. "Öyle bir eşşek ki, bâlâsındaki teşdidinin / Âlet-i tımara benzer lâyuâdd dendânı var". (Manası: Eski Türkçede, "şedde" denilen, üzerine geldiği harfi çift okutarak vurgulanan "w"ye benzer bir işaret vardı ve kıvrımlarına da "diş" denirdi. Yazar işte bu "şedde"den hareket ediyor ve "Öyle bir eşşek ki, üzerinde şeddenin atları tımar etmeye yarayan kaşığıya benzer sayısız dişleri var. Yani eşşek değil, eşşşşşşşşşek" diyor.)

Baha Tevfik ayrıca *Hande*, *Hak Yolu*, *Karagöz*'de yazılarına devam etti. 1912 yılında *Karagöz* gazetesinin başmuharriri oldu ve ölünceye kadar bunu sürdürdü. Ayrıca *Yirminci Asırda Zekâ* adlı derginin başmuharrirliğini de yapmıştı. Bu dergi Balkan Harbi nedeniyle 1912 yılında kapanmış fakat 1914'te *Zekâ* ismiyle tekrar yayımlanmıştır. Ayrıca Türkiye'de ilk defa bir çıplak kadın resmi yayımlamasıyla ünlüdür.

Önceleri çeşitli mizah dergilerinde çizerlik yapan Sedat Simavi de kendi mizah dergisini çıkaranlar arasındadır. Meşrutiyet döneminde 1916'da *Hande*, 1918'de *Diken* mizah dergilerini yayımladı. Bunlardan *Hande* 46 sayı çıktı. Renkli basılan *Diken* harp koşullarının zorlukları nedeniyle 72 sayı yayımlanabildi.⁸⁷

Matbuat Hürriyetinin Sona Ermesi

Tarihimizde görülmemiş ölçüde sınırsız bu basın özgürlüğü maalesef fazla uzun sürmeyecekti. 31 Mart Vakası'nın Hareket Ordusu tarafından bastırılmasından sonra 23 Nisan 1909 Cuma akşamı sıkıyönetim ilan edildi. Kurulan Divan-ı Harp mahkemelerinde olaylarla alakası olan Derviş Vahdeti'nin *Volkan* gazetesinin yanı sıra hemen tüm muhalif gazeteler de suçlanıyordu. İttihad ve Terakki tarafından öldürülen Hasan Fehmi'nin yazarlık yaptığı *Serbesti*, Ali Kemal Bey'in başmuharrirliğini yaptığı *İkdam*, Kâmil Paşa yanlısı *Yeni Gazete* suçlananlar arasındaydı. *Serbesti*'nin sahibi Mevlanzâde Rifat, *Yeni Gazete*'nin sahibi Abdullah Zühdi, *İkdam*'ın sahibi Cevdet ve başmuharriri Ali Kemal beyler Avrupa'ya kaçtılar. Vakayla hiçbir alakaları olmayan birçok muharrir, Ahmet Rasim, Süleyman Tevfik, Mahmud Sadık, Mehmed Halil, Ekrem Reşad, Selanikli Tevfik, Dikran Kelekyan, Midhat, Acem Hüseyin, Avanzâde Süleyman, Baba Rüştü beyler sorguya çekildiler.⁸⁸

"Efkâr-ı umumiye bu derece serbesti-i matbuata aleyhtar bulunduğu" gerekçe-

siyle Meclis-i Mebusan'da Matbuat Nizamnamesi çıkarıldı ve "gazeteler demir çember içine" alındı.⁸⁹

Ancak Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamına ve basın özgürlüğüne son darbe Mahmud Şevket Paşa suikastı sonrasında vuruldu. Örfi İdare mahkemeleri tüm muhalifleri ve binlerce aydını tutuklayıp günlerce, haftalarca Bekirağa Bölüğü bodrumlarına hapsedti. Birçok insan *Bahr-i Cedit* vapuruna doldurulup Sinop'a gönderildi. Artık toplanma, söz, matbuat hürriyeti gibi Meşrutiyet'le elde edilmiş tüm haklar kalkmıştı. Süleyman Tevfik'in hatıralarında şöyle anlatıyor:

Gazeteler, Abdülhamid devrini bile geride bırakacak derecede şiddetli bir taz-yike uğradıklarından hiçbir keyfi idareye, suistimalata, fenalıklara karşı bir kelime yazamıyor, her yapılan şeyi ayn-ı keramet göstermeye mecbur oluyorlardı... Bütün gazeteler, ister istemez İttihatçı olmuşlardı. Yapılan her şeyi, gerek iyi gerek kötü, bir düziye alkışlamakla meşgullerdi. Herkes korkusundan, tosağa gibi başını içeri çekmiş, ağzını halde güler yüz göstermeye mecbur olmuştu... Münakaşa, mücadele kalmamıştı. Her tarafta derin bir sükût ve sükûnet hüküm-fermaydı.⁹⁰

MEŞRUTİYET’İN İLK MİLLÎ BAYRAMIMIZ OLUŞU

Hürriyetin ilanının bir “Osmanlılık” ruhu yaratarak milletin birliğini sağla-
yacağı umutları zirveye ulaştı. 1 Eylül
1908’de *Yeni Edirne* gazetesinde yayımla-
nan bir şiir bu duygu ve ümitleri en iyi
şekilde ifade etmekteydi:

Ey sevgili asker / Ey şanlı birader / Ey
kalbi büyük Türk / Ey ruhu temiz Türk /
Ey Ermeni kardeş / Bulgar vatandeş / Ey
Musevi dader (kardeş) / Ey Rum birader /
Geliniz toplanalım eğlenelim / Geliniz oy-
naşalım zevk edelim / Vatana millete en
şanlı düşün / En mukaddes bir iyd (bay-
ram) işte bugün.

Bu umutları sürdürebilmek için 10
Temmuz’un her sene kutlanacak bir
“İyd-i Milli” yani milli bayram olması fik-
ri düşünüldü. Ancak o günlerde Meclis-i
Mebusan’da Osmanlı’nın kuruluş günü
olarak kabul edilen Kânunısaninin 14.
gününün (27 Ocak) milli bayram olması
önerisi görüşülüyordu. İstanbul Mebusu

Hüseyin Cahid Bey, Osmanlı’nın kuru-
luş günü yerine Osmanlılar için birinci
övünç kaynağı olan 10 Temmuz’un mil-
li bayram olarak kutlanması gerektiğini
ileri sürdü. Uzun tartışmalardan sonra
Meclis-i Mebusan’ın 22 Haziran 1325
(5 Temmuz 1909) tarihli oturumunda
10 Temmuz tarihinin resmi bayram ol-
ması ve her sene kutlamalar yapılması-
na dair kanun kabul edildi. 6 Temmuz
1909 tarihli *Takvim-i Vakayi* gazete-
sinde yayımlanarak yürürlüğe girdi.
Böylece Meşrutiyet’in ilan edildiği 10
Temmuz (23 Temmuz) tarihi, Osman-
lı Devleti’nin ilk “İyd-i Milli”si ya da
mili bayramı olarak 1909’dan itibaren
resmen kutlanmaya başlandı. Bununla,
askeri geçit törenleri, vatan marşları ve
milli bayrak öğeleriyle Osmanlılık bilin-
ci ve Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşı-
yan farklı unsurları “Osmanlı” kimliği
altında toplayarak birlik duygusu yara-
tabilmek amaçlanıyordu.

İlk kutlama için İstanbul'da ve diğer vilayetlerde çok yoğun hazırlıklar yapıldı. İlk milli bayram törenlerinin emsalsiz olması amaçlanıyordu. Özellikle de Rum, Ermeni ve Musevi cemaatleri ile bunların dini liderlerinin kutlamalara katılması için gayret gösteriliyordu. İstanbul'da şenlik tertibatı için Teşrifat-ı Sadaret ve Teşrifat-ı Askeri heyetleri kuruldu. Heyet yaptığı toplantılar sonucunda bir şenlik programı hazırlayarak bunu kamuoyuna duyurdu. Resmigeçit töreni Şişli'de Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde icra olunacaktı. Şişli'deki resmi törenler dışında şehrin farklı yerlerinde belediyeler de farklı eğlenceler düzenleyecekti. Örneğin, Üsküdar Belediyesi, 10 Temmuz günü muhtelif mekteplerden seçilen talebeler, kilise heyetleri ve muhtelif kulüplere mensup heyetlerin Üsküdar'daki Tekâmül Kulübü'nde toplanarak kutlama yapacaklarını ilan etmişti. Şenlik günü İstanbul'un çiçekler ve bayraklarla baştan başa süslenerek aydınlatılması heyet tarafından kararlaştırılmıştı. Şehrin süslenmesi ve aydınlatılması Sarayburnu tarafından başlayacaktı. Kız Kulesi önüne iki duba konulacak ve buradan havai fişek gösterisi yapılacaktı. *Ertuğrul ve İzzeddin* vapurları ve Haliç'te demirli bulunan diğer gemiler de 10 Temmuz günü Dolmabahçe'nin önüne gelip projektörleriyle bütün İstanbul'u aydınlatarak kutlamalara katılacaklardı.⁹¹

10 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1909) günü ilk kutlamalar gerçekleşti. Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde padişahın katılımıyla başlayan rengârenk sancaklar, levhalar ve kırmızı beyaz kurdelerle süslenmiş caddelerde yapılan resmigeçitle sürdü. Katılanlar arasında

Mahmud Şevket Paşa ve Goltz Paşa da vardı. Törende 12.500 asker hazır bulunmuştu. Gece fener alayları yapıldı. Sarayburnu'nda yapılan eğlencelere yaklaşık 50 bin kişi katıldı. Benzer törenlerle bayram diğer şehirlerde de büyük coşkuyla kutlandı.

1910 yılında bütün resmi daireler tatil edildi ve kutlamaların bir öncekinin fevkinde olması için gayret gösterildi. "Birbirinin boynuna sarılma, öpüşme, yurttasını yüreğine basma" teması yine yoğun olarak işlendi. Gösterilere bu kez donanma da katıldı.

Meşrutiyet'in üçüncü senesi kutlamalarına ait 1911 tarihli büyük boy afiş, kutlamalara verilen önemi ve özeni göstermesi açısından fevkalade önemli bilgiler vermekte. Çok ciddi bir hazırlık yapıldığı ve en ufak teferruatın dahi talimat haline getirildiği görülmektedir. 28 maddelik talimatnamede kutlama merasimi programı sorumlu idareciler, konuşma yapacak kişiler, merasim öncesi toplanma, yürüyüş düzeni, yürüyüş sırasında kılık kıyafet, söylenecek marşlar zaman akışı dahil olmak üzere detaylı verilmişti. Merasimde asker, jandarma, polis ve talebelerin yanı sıra belediye reisinin idaresinde olmak üzere belediye çavuşları, bakırcı, kendirci, ekmekçi ve sair esnaf ve rençber de geçit törenine katılmaktaydı:

Her bir esnaf, elbise-i milliyeleriyle ve mümkün mertebe davul ve zurnalarıyla ve kendilerine mahsus loca ve sancakları ve tulumba takımları ve arzu ettikleri takdirde arabalarıyla beraber geçecektir.

Ayrıca Ermeni ve Rum gençlik kulüpleri fasıl takımlarıyla hürriyet marşları ve ezgileri çalarak resmigeçide katılacaklardı.

۱۰ تموز عید ملی پروغرامیدر

- ماده
- ۱ عید ملی شکر میباشند اجرا اوله جلددر .
 - ۲ والی باشا حرم تری طرفدن کمره قصورخانه دولتی طریقه جنت مدحون لیتور و غرامدن پردا و ملوک و اوزر ایدیکچکر .
 - ۳ عید ملی به صادقی عیته کوی مدحون ائمه و سیمای ایبه مبارک آلا توره ساعت ایکده شکر میباشی موقنشد
 - ۴ آتات وجود ایدیکچکر .
 - ۵ مدحون لیتور مراسمت ادارسته مأمور قوبیون طرفدن تئین ایدین شریعت مأموری طرفدن کندهلرینه اوله جق جانورد ایدیکچکر .
 - ۶ عید ملیک کادی مراسمت بتلاجه جق سرمده اون مودعی ائله ای فرقی قوماندانی بت ایدی جانورد یان خوش آمدی ایدیکچکر .
 - ۷ بقی متعقب عید ملیک کادی کورالی باشا حرم تری اسی بیورو له جلددر .
 - ۸ طایفه طرفدن کیری و ایدیکچکر ایدیکچکر .
 - ۹ ملق" بده طرفدن رد ایدیکچکر .
 - ۱۰ والی باشا حرم تری طرفدن بر لطق ایدیکچکر .
 - ۱۱ ائاد و ترل فرقی نامه کاتب شتول حسن فقی ایدی طرفدن بر لطق .
 - ۱۲ ملیک لئنه ایدیکچکر بر لطق .
 - ۱۳ ایدی و دوم دؤماری و جانیسی طرفدن بر لطق .
 - ۱۴ عموم مکتب طرفدن حریت مارشی .

رسم یکده

- ۱۴ لطق ، دنا و مارشی متعاقب فرقه نقابیه قوماندانی طرفدن و بر یکجک اسی اوزرته بالموم عساکر نقابیه و ژاندارنه مکتب طاباری ، ائصال جیمتاری و ملوکیه طاقاری طرفدن رسم یکده بروجه آتی سره ایدیکچکر .
- [رسم یکده ائتدک ایدیکچکر طاباری و سائر ملک قتل میباشند کج اجماع طاقاری مربوط تروکی موجینه اوله جلددر]

مورچه

- ۱ - سانه آلا ایله داکتیل تئین بوی
- ۲ - ژاندارنه بوی
- ۳ - طوبی طابوری
- ۴ - مکتب طاباری
- ۵ - ائصال جیمتاری
- ۶ - ملوکیه طاقاری
- ۷ - بوم مذکورده مراسمت ائتدک ایدیکچکر بالموم مدحونه دوقای میکل ائالسته خصوص اولقی اوزرده لیتور مراسمت ادارسته مأمور قوبیون طرفدن ائصال ایدیکچکر ائیک ایز جوجده روزخان توزج ایدیکچکر و لاقل بر غیوشتدن آتانی اولقی اوزرده ایزج ایدیکچکر ائالک ایدیکچکر طاباری و جانیسی طرفدن ایدیکچکر .

Şehir tarihimize bir katkı olarak birinci yıl kutlama programının 28. maddesi şöyleydi:

İyî-i milli merasiminin icra edileceği işbu mahalle “Hürriyet Meydanı” namı verilecek ve bilahare sütunu rez z edilmek üzere şimdilik bir levha talik edilecektir.

Yani bilinenin aksine Abide-i Hürriyet anıtı o gün (23 Temmuz 1911) açılmamış sadece levhası konulmuştu.

Ardı ardına patlayan Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya harpleri nedeniyle sonraki kutlamalar giderek ilk ihtişamlarını yitirecekti. 1913 yılı kutlamaları Edirne ve Kırklareli’nin kurtarılması nedeniyle coşkuyla geçmişti. Keza 1914 yılı Levent civarında özel olarak düzenlenen ordugâhta askeri resmigeçit yapılarak halkın büyük ilgisiyle kutlandı. Otağ-ı Hümayun’un sağ tarafında Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın ve sol tarafında Müşir Osman Paşa’nın yer aldığı resmigeçit “İşkodra Fırkası” tarafından icra edildi.

1915 ve 1916 törenleri savaş hali dolayısıyla sönük geçti. Kaldı ki artık Osmanlılık bilinci ve kardeşlik temaları tuz buz olmuş, Osmanlı milletini canlandırma özleminin bir hayal olduğu kesin olarak anlaşılmış ve Türkçülük fikrine yönelinmişti. Her şeye rağmen kutlamalar 1917 ve 1918 yıllarında da devam etti.

1919 yılında 10 Temmuz milli bayramı dolayısıyla tören yapılması hükümet tarafından yasaklandı. Sadece resmi ve özel binaların süslenerek gece de aydınlatılabileceği bildirildi. Keza 1920 yılında da işgal altındaki İstanbul’da tören yapılması yasaklandı. Sadece resmi dairelere bayrak çekilmesiyle yetinildi. 1921 yılı da kutlamasız geçti. Resmi dairelerin

tatil edildiği 10 Temmuz 1922’de Berber Esnafı Cemiyeti Beykoz’da bir seyrân düzenleyerek milli bayram kutlama gelenegini sürdürmeye çalıştı. Berberler, önlerinde Darüleytam mızıkası olduğu halde, Bâbiâli, Sirkeci yoluyla Köprü’ye inerek *Anadolu* isimli vapurla Beykoz’a gittiler. Ayrıca Ankara Hükümeti 23 Nisan’ı milli bayram ilan etmiş olmasına rağmen, 10 Temmuz Ankara’da Büyük Millet Meclisi önünde bir resmigeçit tertip edilerek kutlandı. 1923 yılında bayram İstanbul’da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin düzenlediği törenle kutlandı. Ankara’da ise yalnızca toplan atıldı ve davullar çaldı.

Cumhuriyet’in ilanından sonra da ilk milli bayram, “Hürriyet Bayramı” adıyla resmi olarak kutlanmaya devam edildi.

1924 yılında 23 Temmuz Hürriyet Bayramı vilayet, şehir, belediye ve diğer resmi ve özel müesseseler tatil edilip bayraklarla donatılarak kutlandı. Benzer uygulama 1925 yılında devam etti. Bu yıllarda Meşrutiyet Cumhuriyet’e açılan aydınlık yolun ilk adımı olarak yorumlanıyor ve kutlanıyordu. Ancak 1926 yılı kutlamalarına ve gazete haberlerine Mustafa Kemal’e yapılan İzmir suikast teşebbüsü gölge düşürdü. Zaten resmi tatil olan cuma günü İstanbul bayraklarla donatıldı ve top atışlarıyla bayram kutlandı. 1927 yılından itibaren bayram resmi tatil ve şehrin bayraklarla donatılması şeklinde kutlanmaya devam edildi. Resmigeçit yapılmamakla beraber bando konserleri, balolar, danslı kır eğlenceleri, yardım amaçlı rozet dağıtımları gibi etkinliklerle ilk milli bayramımız kutlandı.

Bayrama ve Meşrutiyet’e ilk muhalefete *Vakit* gazetesinin 1933 yılı 23 Tem-

muz tarihli nüshasında, Meşrutiyet'in 25. yılı münasebetiyle Sadri Etem'in kaleme aldığı yazıda rastlıyoruz:

10 Temmuz, imparatorluğun temellerine su bastığı gündü. Vaveyla, feryat, öpüşmeler, sarılışmalar batan bir geminin su üstünde kalan kısmındaki insanların feryadı idi. Bu feryat heyecanlı idi. Çünkü bastıkları yerin adım adım çöktüğünü hissedenler heyecandan başka her şeyi kaybetmişlerdi.

23 Temmuz tarihinin resmi bayram olduğu son yıl 1934 yılıydı. Bu yılda İs-

tanbul basını bayramı sayfalarına taşımakla beraber asıl hürriyetin Mustafa Kemal Paşa tarafından elde edildiğini vurgulamışlardı.

1935 yılında 1 Haziran tarihinde yürürlüğe giren 2739 sayılı "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller hakkında Kanun" gereğince "23 Temmuz Hürriyet Bayramı" bayram olmaktan çıkarıldı. Böylece, 26 yıl resmi bayram olarak kimi kez büyük bir coşkuyla, kimi kez mütevazı bir şekilde kutlanan ilk milli bayramımız, "Hürriyet Bayramı", tarihin sayfalarında unutmaya terk edilmiş oldu.⁹²

SONSÖZ

Meşrutiyet'in vaatleri "Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik, Adalet" ve estirdiği özgürlük havası başlangıçta Osmanlı'nın tüm toplum katmanlarından olumlu bir karşılık bulmuştu. Osmanlı'nın merkezi ve despotik yönetim sistemi son bulacak, başta her alanda liberal uygulamalarla, temel hak ve özgürlüklerin gözetilmesiyle, her kesime eşit mesafede yaklaşarak birlik ve beraberlik içinde yaşanacaktı. Farklı etnik kimlikler eşit haklardan yararlanacak ve eşit vatandaş olacaktı. Batılılaşma ve modernizm felsefesi konusunda atılacak adımlarla başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Batı'nın desteği sağlanacak, tüm bunların sonucu olarak da Osmanlı Devleti'nin dağılma süreci önlenmiş olacaktı. Meşrutî monarşi devam edecek ancak içi iyice boşaltılarak padişahın yetkileri kısıtlanacaktı. Nitekim Sultan Mehmed Reşad döneminde padişahın siyasette hiçbir etkisi kalmamış, sadece sembolik ve törensel rol üstlenmişti.

Hürriyete, eşitliğe, kardeşliğe ve adalete inanmış İttihatçıların vatandaşlık

anlayışı, bir ülke içinde yaşayan insanların ırk, din ve etnik kimliklerine göre ayrı ayrı sınıflandırılmasına karşıydı. Osmanlılık kavramıyla herkesin yasalar önünde eşit, birinci sınıf vatandaşlar olması arzulanıyordu. Ancak bu isteklerin, yüzyıllar boyunca sürmüş bir düzeni süratle dönüştürme çabasının hiç de kolay olmadığı gerçeği pek algılanamamıştı. Örneğin herkesin zorunlu askerlik yapmasını kanunlaştırmak kolaydı. Ancak yüzyıllar boyunca yalnızca Müslümanlar için var olmuş bir orduda, tüm komuta kademeleri Müslüman olan bir orduda, Hristiyanların ve Musevilerin eşit şartlarda olmayacağı açıktı. Keza yüzyıllardır kendi dini mekteplerinde anadilde eğitim alan Hristiyan unsurların eşitlik adına aniden laik Türkçe eğitime geçiş yapmaları beklenemezdi. Benzer problemler Arap ve Arnavut gibi Müslüman unsurlar için de geçerliydi.

Unutmamak gerekir ki 19. yüzyıl Avrupası'nda gelişen milliyetçilik akımlarının etkileri Osmanlı'nın Türkler dahil

tüm unsurlarında mevcuttu. Meşrutiyet'in yarattığı olumlu hava ilk yıllarda bu duyguları törpülese dahi tamamen ortadan kaldırması mümkün değildi.

Bu tip sorunlar belki de adem-i merkeziyetçi uygulamalarla yumuşatılabilir. Başta Prens Sabahaddin olmak üzere Osmanlı Demokrat Fırkası ve diğer İttihad ve Terakki muhaliflerinin büyük bir kısmı sık sık bunu dile getirmişti. Ancak asker kökenli İttihatçılar bunun tam tersini yaparak mutlak merkeziyetçi otoriter bir yönetim tarzını tercih edeceklerdi.

İç ve dış siyasi ve ekonomik durum ve bilhassa Rumeli'nin kaybedilmesinin yarattığı travma, İttihatçıları Meşrutiyet ideallerinden tamamen koparacak ve sorunları çözmek için zorluklarla karşılaştıkça merkeziyetçi bir cebir kullanarak başarıya ulaşmaya çalışmaları tam bir felaketle sonuçlanacaktı. Osmanlılık ideolojisi süratle çökecek yerini radikal bir Müslümanlık tabanlı Türkçülüğe bı-

rakacaktı. Bu da imparatorluğun hızla çözümlenmesini getirmekle kalmayacak, aynı zamanda pek çok insanlık dramının da yaşanmasına yol açacaktı.

İkinci Meşrutiyet Türkiye'de çağdaş anlamda siyasetin başlangıcını oluşturdu. Anayasal düzen, parlamenter yaşam, temel hak ve özgürlükler, siyasi partiler, kamuoyu ve özgür basın II. Meşrutiyet'te şekillenmeye başladı. Pozitivist düşünceler Meşrutiyet'le gelişti ve tüm karmaşasına karşın bu dönem Cumhuriyet Türkiye'si'nin ideolojik temellerinin atıldığı bir dönem oldu. Meşrutiyet yılları; hemen her türlü görüşün kıyasıya tartışıldığı, ülkenin başa gelebilecek her türlü politik olayla çok kısa sayılabilecek bir zaman diliminde yüz yüze geldiği; bazı tarihçilerin dile getirdiği gibi inanılmaz bir siyasi laboratuvardır. Türkiye'nin siyasi ve sosyal sorunlarının çözümü ancak II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı modernleşme tarihini iyi anlamakla mümkündür.

MEŞRUTİYET KARTPOSTALLARI

İlk kartpostal 1869 yılında Avusturya'da kullanılmaya başlanmıştı. 1870 yılında da Fransa'da ilk kartpostallar görüldü. Ancak bu kartpostallar sadece mektup yazmaya yarayan boş bir yüze sahip resimsiz kartpostallardı. 1877'den itibaren kartpostallar primitif desenlerle süslenmeye başlandı. 1891 yılından itibaren resimli kartpostalların piyasaya çıkmasıyla kartpostal kullanımında artış yaşandı. Kartpostallar sadece postada kullanılmıyordu, aynı zamanda koleksiyonu da yapıyordu. Ülkeler arası kartpostal değişimi yapan kulüpler kurulmuştu. RECP (Register Echangist Carte Postale du Monde-Dünya Kartpostal Değiş-Tokuş Kulübü) türü kulüpler piyasayı iyice canlandırdı. Osmanlı'da da bu tür kulüpler kuruldu. Kartpostallar kısa sürede tahminlerin çok üstünde ilgi gördü ve bir iletişim, tanıtım ve koleksiyon objesi olarak tüm dünyada süratle yaygınlaştı. Osmanlı'nın hemen her büyük vi-

layetinde kartpostal üreten müesseseler açıldı. Başkent İstanbul'da da onlarca kartpostal üreticisi ortaya çıktı. Bunlardan en ünlüsü Max Fruchtermann'dı. Yüksek Kaldırım'da çerçevcecilik yapan Fruchtermann 1895 yılında ilk Osmanlı kartpostal serisini hazırlayıp Breslau'da Emil Pinkau Matbaası'nda bastırdı. Kısa sürede ünü sınırlarımızı aştı. 1900 yılında Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi) 335 numarada ikinci dükkânını açtı. İstanbul'da kartpostal üreticilerinin sayısı süratle artarak sayıları 200'ü aştı. Bunlardan en ünlüleri A. Zellich et Fils (Galata), Jacques Ludvigsohn (Galata), Salomon Cohen (Ortaköy), E.F. Rochat (Pera), Moise Azkiri (Pera), Sarrafian Brothers (Galata), Au Bon Marche (Pera), Isaac Ahitouv (Galata), Moise Israilovitch (İstanbul), Theo Mavrogordato "Horticole de Therapia" (Trabya), F. Loeffler (Pera) ve Georges Papantoin'e'di. Abdullah Freres, Sebah and Joalier,

Berggren, Apollon, M. Iranian, Gülmez Freres, Jean Weinberg gibi ünlü fotoğrafçıların çektikleri fotoğraflar kartpostal üreticileri tarafından yaygın olarak kullanılıyordu. İstanbul manzaralarının yanı sıra meslekler, tipler, sosyal olaylar, tarihi ve ünlü şahsiyetler, askerler ve askeri merasimler gibi konularda binlerce kartpostal basıldı. Bu kartpostallar dönemin ruhunu ve yaşanan coşkuyu yansıtmaları açısından çok önemli belgelerdir.

1908 yılında Meşrutiyet’in ilanıyla kartpostal piyasası yeni bir ivme kazandı. Gerek İstanbul’da gerek Selanik, Manastır, İskodra, İzmir gibi şehirlerde Meşrutiyet hatırası olarak yüzlerce kartpostal basıldı. Meşrutiyet’in başlıca ilham kaynağı 1789 Fransız İhtilali’ydi. Kullanılan sloganlar bunu açıkça gösteriyordu. Kartpostalların büyük çoğunluğunda “Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet” yani “Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik” ya da Fransızca orijinaliyle “Liberté, Egalité, Fraternité” Fransız İhtilali’nin üç sloganı yer almaktaydı.⁹³ Zaman zaman bunlara “Adalet” “Vatan” gibi sloganlar eklenmişti.

Meşrutiyet kahramanları, Meşrutiyet kutlamaları, Meclis-i Mebusan seçimleri ve açılışı, padişahın parlamentoya gelişi, 31 Mart Vakası, Hareket Ordusu gibi konularda kartpostallar hazırlandı. Örneğin Max Fruchtermann 31 Mart Vakası’yla ilgili 35 kartpostaldan oluşan bir seri hazırladı. Bortoli Biraderler’in

fırması Bon Marche, Hareket Ordusu’yla ilgili 278’den 300’e kadar numaralandırılmış kartpostallar bastı. Rochat ise 200-235 numaraları arasında yayınladığı kartpostallarda genellikle Meşrutiyet’i takip eden günlerdeki olayları ve Hareket Ordusu’nu işledi. Bu ve benzeri kartpostallar o günlerin atmosferini ve ruhunu yansıtmaları açısından en önemli birinci el belgelerdir. Sadece bu kartpostallara bakarak dahi Meşrutiyet’in ilanının yarattığı büyük coşkuyu anlamak mümkündür.

İlk Meşrutiyet Kartpostalları – Sürşarjlı Kartlar

Meşrutiyet’in ani ilanına hazırlıksız yakalanan kartpostal üreticileri çareyi elerindeki mevcut kartpostalların üzerine ikinci bir baskı yani sürşarj (*surchage*) yapmakta buldu. Böylece Meşrutiyet’i kutlayan ilk kartpostallar üretilmiş oldu. İstanbul’da ünlü kartpostal üreticisi Max Fruchtermann benzer şekilde elinde bulunan çiçekli kartpostalların üzerine Fransızca sürşarj uygulayarak ilk Meşrutiyet kartpostallarını hazırladı. Fruchtermann aynı uygulamayı fantazi gofre kabartma Salut de Constantinople kartpostalları üzerine de yaparak ikinci Meşrutiyet serisini de üretti.

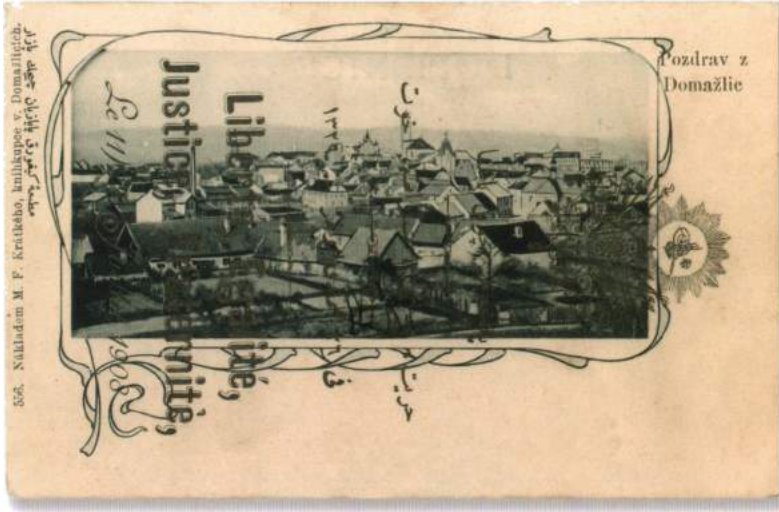
İlk Sürşarjlı Meşrutiyet Kartpostalları

Selanik kart postalinın üzerine Fransızca sürşarj.

Fantezi manzara kartpostalı üzerine Osmanlı Devleti arması ve Türkçe-Fransızca sürşarj.

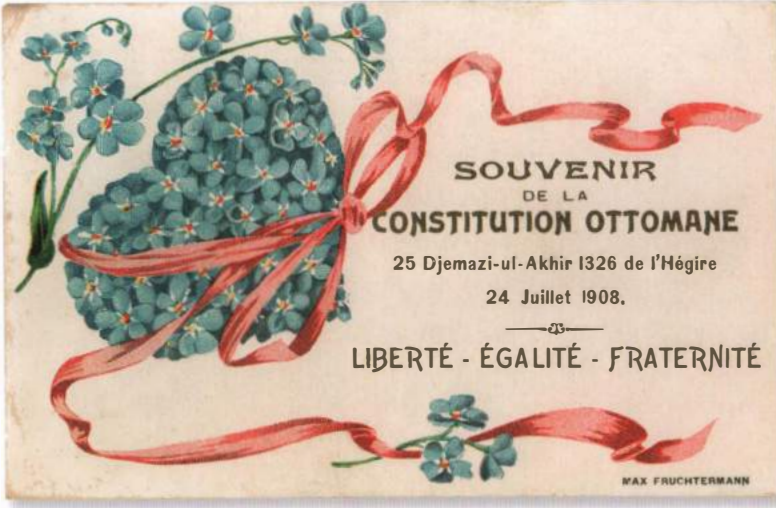
Domazlie şehir manzarasının üzerine Türkçe-Fransızca sürşarj.

Manastır kartpostalının üzerine Fransızca sürşarj.

Max Fruchtermann'ın
Çiçekli Kartpostallar Üzerine
Sürşarjlı Meşrutiyet Kartları

Max Fruchtermann'ın Fantezi Gofre Kabartma Salut de Constantinople Kartpostalları Üzerine Sürşarjlı Meşrutiyet Kartları

Asil Türk Kadını kartpostalının orijinali.

Asil Türk Kadını kartpostalının Fransızca sürşarjlı Meşrutiyet kartpostalı hali.

Meşrutiyet sürşarjlı Dolmabahçe Sarayı kartpostalı.

Meşrutiyet sürşarjlı kırmızı Eyüp kart postalı.

Meşrutiyet sürşarjlı kahverengi Eyüp kart postalı.

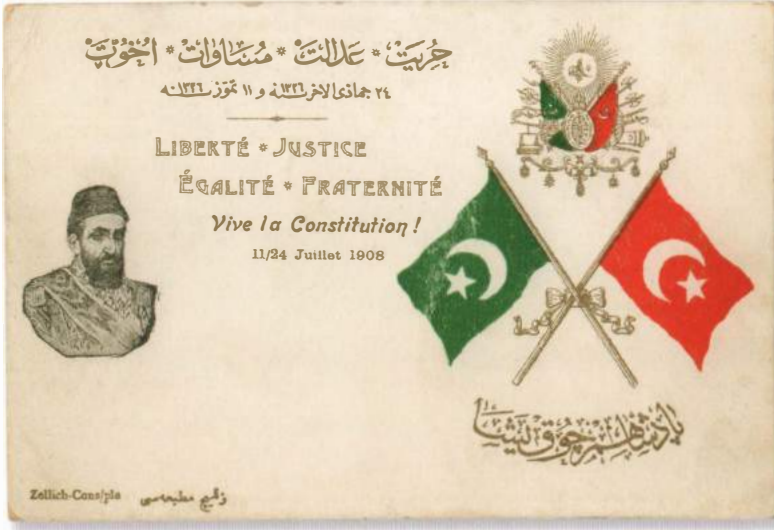

Meşrutiyet sürşarjlı Sultanahmet Çeşmesi kart postalı.

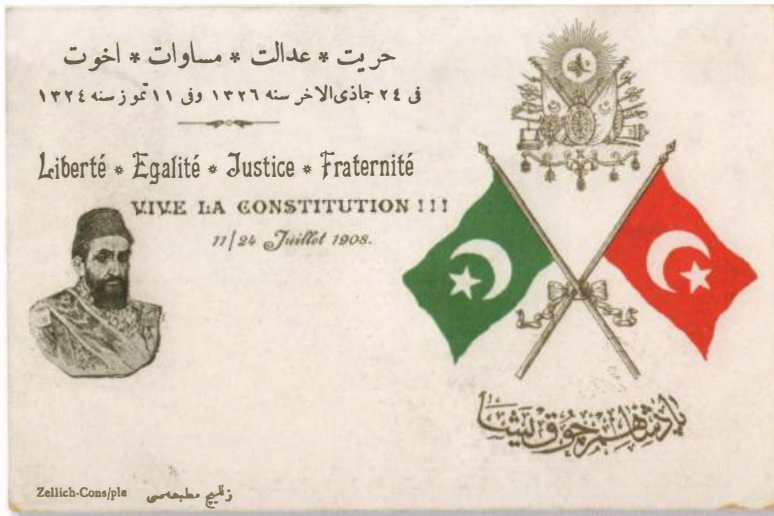
Bayraklı Meşrutiyet Kartpostalları

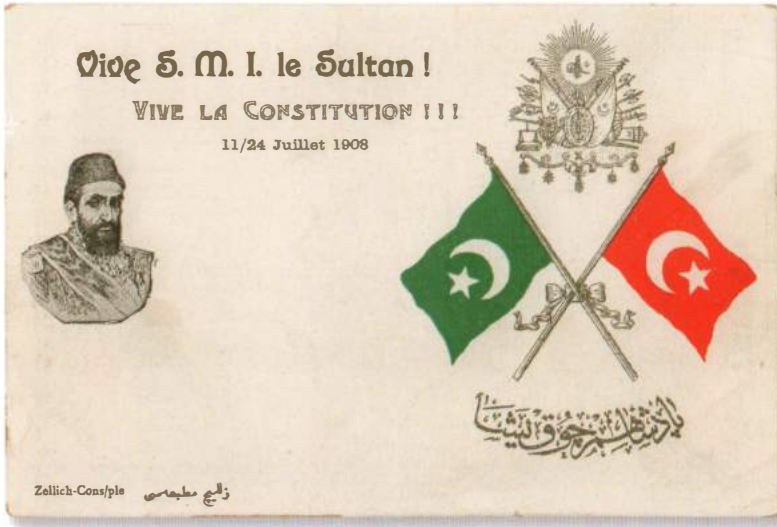
Zellich Matbaası (İstanbul), "Padîşahım Çok Yaşa", "Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet", Türkçe-Fransızca.

Zellich Matbaası (İstanbul), "Padişahım Çok Yaşa", "Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet", Türkçe-Fransızca.

Zellich Matbaası (İstanbul), "Padişahım Çok Yaşa", "Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet", Türkçe-Fransızca.

Zellich Matbaası (İstanbul), "Padişahım Çok Yaşa", Türkçe-Fransızca.

Zellich Matbaası (İstanbul), "Padişahım Çok Yaşa", Türkçe-Fransızca.

Zellich Matbaası (Istanbul), "Padişahım Çok Yaşa", Türkçe-Yunanca.

Şişmanoğlu Matbaası (İstanbul), "Padişahım Çok Yaşa", "Hürriyet, Müsavat, Uhuvvat",
"11 Temmuz 1324 Yedigdr", Türkçe-Fransızca.

F. Loeffler (Pera), "Padişahım Çok Yaşa", "Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet",
"11 Temmuz 1324 Yadigar", Türkçe-Fransızca.

"Padişahım Çok Yaşa", "Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet",
"11 Temmuz 1324 Yadigar", Türkçe-Fransızca.

A. Minasse (Pera), "Padişahım Çok Yaşa", "Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet",
"11 Temmuz 1324 Yadigâr", Türkçe-Fransızca.

Mouradian Freres (Istanbul), "Padişahım Çok Yaşa", "Hürriyet, Adalet, Müsavat", "11 Temmuz 1324 Yadigar", Türkçe-Fransızca.

Mouradian Freres (Istanbul), "Padişahım Çok Yaşa", "Hürriyet, Adalet, Müsavat",
"11 Temmuz 1324 Yadigâr", Türkçe-Fransızca-Ermenice.

P. Ceyounian, (İzmir), "Yadigâr-ı Hürriyet", "Yaşasın Millet", "Yaşasın Hürriyet", "Yaşasın Vatan", "Yaşasın Askerler", "11 Temmuz 1324", Türkçe-Fransızca.

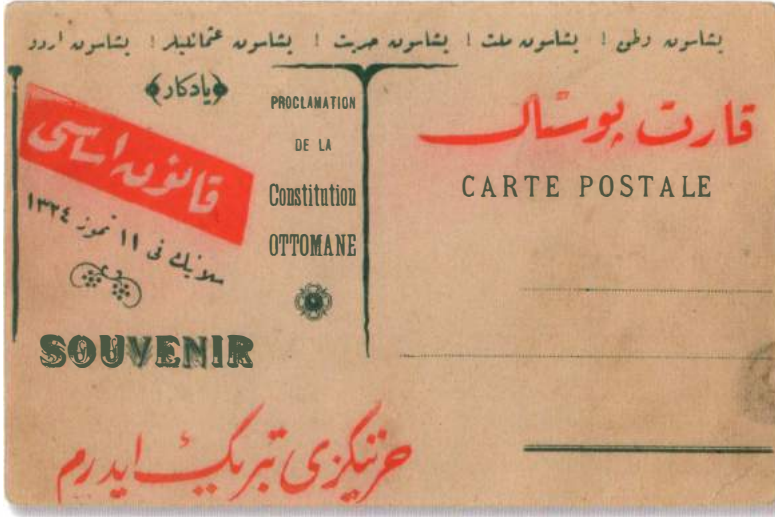
P. Ceyounian, (İzmir), "Yadigâr-ı Hürriyet", "Yaşasın Millet", "Yaşasın Hürriyet", "Yaşasın Vatan", "Yaşasın Askerler", "11 Temmuz 1324", Türkçe-Fransızca.

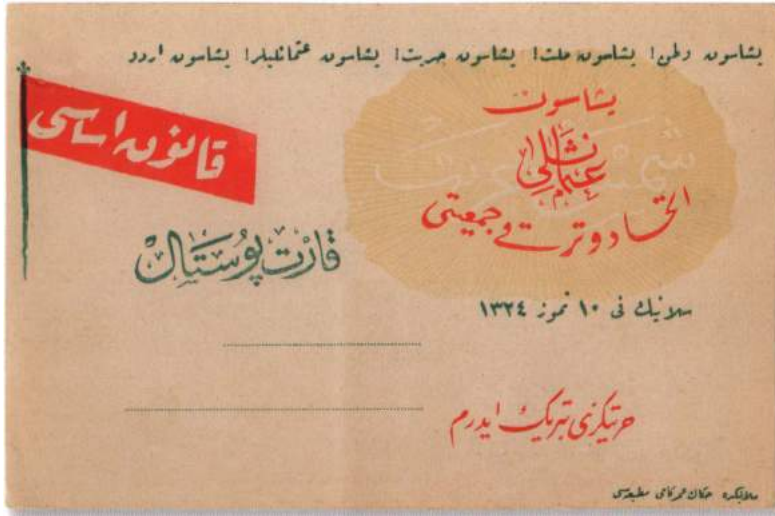
Selanik'te Hakkâk Ömer Kâmi Matbaası, "Yaşasın Resne Kahramanları", "Hürriyetinizi Tebrik Ederim", "Yaşasın Vatan! Yaşasın Millet! Yaşasın Hürriyet! Yaşasın Ordu!".

Selanik'te Hakkâk Ömer Kâmi Matbaası, "Yadigâr-ı İlan-ı Hürriyet", "Selanik 11 Temmuz 1324", "Yaşasın Vatan! Yaşasın Millet! Yaşasın Hürriyet! Yaşasın Osmanlılar! Yaşasın Ordu!".

Selanik'te Hakkâk Ömer Kâmi Matbaası, "Yadigâr-ı Kanun-ı Esası", "Selanik 11 Temmuz 1324", "Yaşasın Vatan! Yaşasın Millet! Yaşasın Hürriyet! Yaşasın Osmanlılar! Yaşasın Ordu!", "Hürriyetinizi Tebrik Ederim".

Selanik'te Hakkâk Ömer Kâmi Matbaası, "Yaşasın Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti", "Selanik 11 Temmuz 1324", "Yaşasın Vatan! Yaşasın Millet! Yaşasın Hürriyet! Yaşasın Osmanlılar! Yaşasın Ordu!", "Hürriyetinizi Tebrik Ederim".

"Yaşasın İttifak", "Yaşasın İttihad ve Terakki Cemiyeti", "Yaşasın Ordu", "Yaşasın Millet, Yaşasın Vatan, Yaşasın Hürriyet", "Hürriyetinizi Tebrik Ederim".

Botton Matbaası (Selanik), Enver Bey, "Osmanlı Kanun-ı Esası'nın İlanı Selanik, 11 Temmuz 1324", Türkçe-Yunanca.

"Enver Bey", "Yaşasın Vatan, Yaşasın Millet, Yaşasın Hürriyet, 11 Temmuz 1324", Türkçe-Fransızca.

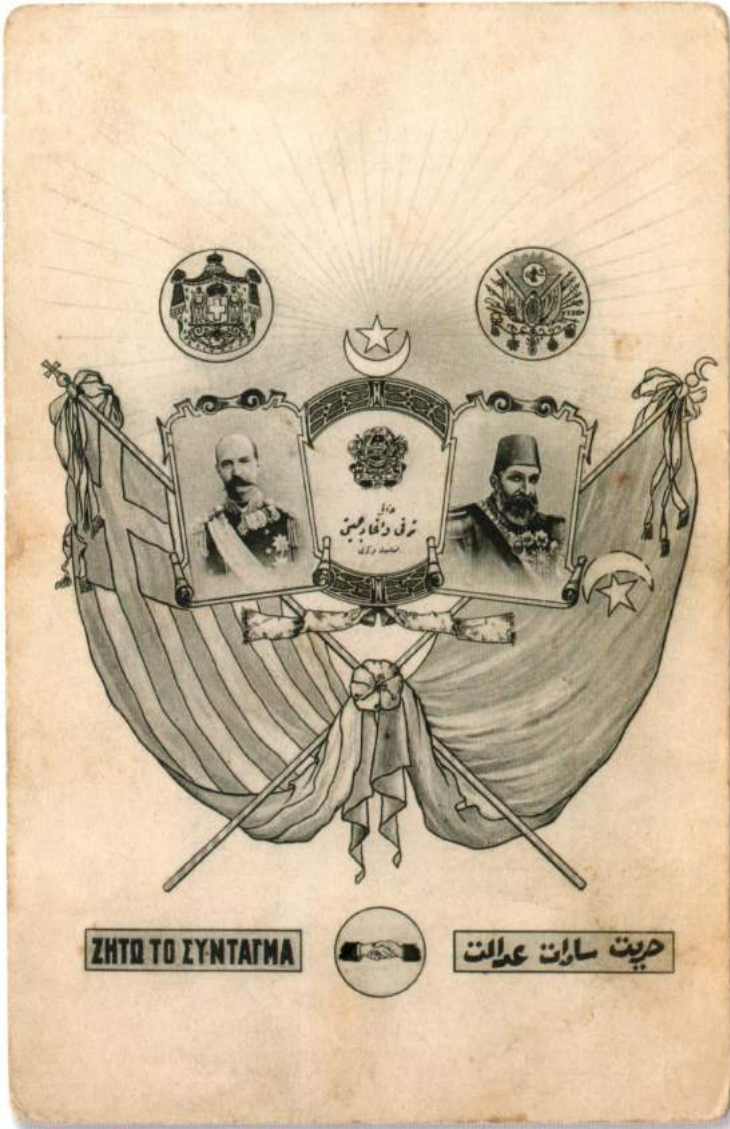
F. Loeffler (Pera), "Niyazi Bey, Resneli Kahraman Kolağası", Türkçe-Fransızca.

Modern Matbaa Camlı Han (İstanbul), Meşrutiyet'in birinci yılı kutlama kartpostali, "İyd-i Milli Hatırası", "İydinizizi Tebrik Ederim", Türkçe-Fransızca.

Türk ve Yunan bayraklı Meşrutiyet kart postali. Yunan Kralı I. Georgios ve II. Abdülhamid.
"Hürriyet, Adalet, Müsavat", Türkçe-Yunanca.

Türk ve Yunan bayraklı Meşrutiyet kartpostalı. Yunan Kralı I. Georgios ve II. Abdülhamid.
 "Hürriyet, Adalet, Müsavat", Türkçe-Yunanca.

بئاسونه عدالت

بئاسونه عسکرلر

بئاسونه ملت

بئاسونه وطن

بئاسون عربیت

قهرمان وطن فداکار ملت

انور بک

بئاسونه مساوات

"Asker ve Türk bayrağı", "Yaşasın Vatan, Millet, Hürriyet, Enver Bey",
Türkçe-Yunanca-Fransızca.

Abdülhamid, "Vive la Constitution, 11-24 juillet 1908", Fransızca.

"Vive S. M. I. le Sultan Abdoul Hamid Khan II., Vive la Constitution, 11/24 Juillet 1908", Fransızca.

Abdülhamid, Niyazi Bey, Enver Bey, "Vive S. M. I. le Sultan Abdoul Hamid Khan II., Vive la Constitution, 11/24 Juillet 1908", Fransızca.

Abdülhamid, Enver Bey, Niyazi Bey, "Vive S. M. I. le Sultan Abdoul Hamid Khan II., Vive la Constitution, 11/24 Juillet 1908", Fransızca.

Otto Keil, Constantinople, gofre bayraklı Meşrutiyet kartpostalı, seri 1.

Otto Keil, Constantinople, gofre bayraklı Abdülhamid kartpostalı, seri 1.

Otto Keil, Constantinople, gofre bayraklı Prens Necmeddin Efendi kart postalı.

Otto Keil, Constantinople, gofre bayraklı Enver Bey kart postalı, "İlan-ı Meşrutiye'in Birinci Sene-i Devriyesine Mahsus Hatıra", Türkçe-Fransızca.

Otto Keil, Constantinople, gofre bayraklı Niyazi Bey kart postalı. "İlan-ı Meşrutiyet'in Birinci Sene-i Devriyesine Mahsus Hatıra", Türkçe-Fransızca.

Otto Keil, Constantinople, gofre bayraklı Sultan Mehmed Reşad kart postalı. "İlan-ı Meşrutiyet'in Birinci Sene-i Devriyesine Mahsus Hatıra", Türkçe-Fransızca.

"Arma-yı Hümayun", "Hürriyet bayrağını kaldıran Enver Bey", "Niyazi Bey", Türkçe-Fransızca.

Mehmed Reşad'ın cülus hatırası. "Hürriyet bayrağını kaldıran Enver Bey", "Niyazi Bey", Türkçe-Fransızca.

"Kahraman-ı Hürriyet Enver Bey", Türkçe-Fransızca.

"Kahraman-ı Hürriyet Resneli Niyazi Bey", Türkçe-Fransızca.

"Sultan Mehmed-i Hâmis padişah efendimiz hazretleri", Türkçe-Fransızca.

Editör: M. J. C., "Meşrutiyet İdame ve Kanun-ı Esasi İadesi", "Yaşasın Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet, Adalet", Türkçe-Fransızca-Yunanca-Ermenice-Ibranice.

Niyazi Bey, "Hürriyet, Adalet, Müsavat".

Şark güzeli.

Şark güzeli Meşrutiyet kartpostali, "Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet, 11 Temmuz 1324", Türkçe-Fransızca.

Abdülhamid Meşrutiyet kart postali, "Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet, 11 Temmuz 1324", Türkçe-Fransızca.

Diğer Meşrutiyet Kartpostalları

İttihad ve Terakki Cemiyeti Meşrutiyet kartpostalı, "İttihad ve Terakki Cemiyeti Azaları", Türkçe-Yunanca-Fransızca.

وَجِيْزُهُ لِمَنْ شَاءَ أَنْ يَكُونَ قُوَّةً لِّأَزْمَةٍ قَاتِلَةٍ

ΟΙ ΣΩΤΗΡΕΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ

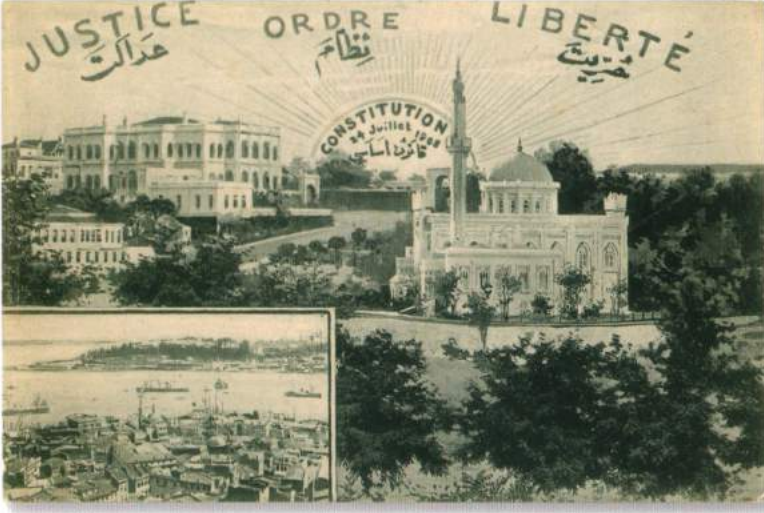
ՀԱՅՐԵՆԻԿԻ ԱԶԱՏԱՊԱՆԵՐԸ

Enver Bey ile Niyazi Bey. "Vatanı Darb-ı Istibdattan Kurtaran Kahramanlar",
Türkçe-Ermenice-Yunanca.

Juda A. B., "Souvenir de la proclamation de la Constitution à Salonique le 11/24 Juillet 1908",
Fransızca-Yunanca.

Librairie Nilsson (Paris), "Kanun-ı Esasi", "Hürriyet, Nizam, Adalet", Türkçe-Fransızca.

Librairie Nilsson (Paris), "Yasasın Kanun-ı Esasi", "Nizam, Adalet, Usul", Türkçe-Fransızca.

Librairie Nilsson (Paris), Kanun-ı Esasi, "Hürriyet-i Matbuat, Terakki, Sadakat, Servet", Türkçe-Fransızca.

Librairie Nilsson (Paris), "Vatanın Uğruna İttihat", Türkçe-Fransızca.

"Devlet-i Âli Osmaniyeh'in İhyası", "Enver Bey, Niyazi Bey, Kemal, Fuad Paşa, Prens Sabahaddin, Midhat Paşa", Türkçe-Fransızca-Yunanca.

"Salut de Constantinople. Vive la Constitution!", "Liberté, Fraternité, Égalité", Fransızca-İngilizce-Arapça.

Abdülhamid, "La Nouvelle Constitution", Fransızca.

Hamidiye Matbaası, Beyrut, Resneli Niyazi, Meşrutiyet kart postalı, Arapça.

✽ احمد کمال بگ ✽

مشروطیت عثمانیہ مجاہد لرندن و عثمانلی ادباسندن

— ✽ —
АХМЕДЪ КЕМАЛЪ-БЕКЪ

"Hürriyet çocukları", Türkçe-Fransızca.

"Hürriyet çocukları", Türkçe-Fransızca.

"Hürriyet çocukları", Türkçe-Fransızca.

"Hürriyet çocukları", Türkçe-Fransızca.

"Şehzadeler, Vive la Constitution, 11-24 Julliet 1908", Fransızca.

"Kanun-ı Esasi sonrası Abdülhamid mahkûmlarının karşılanması", İngilizce-Fransızca.

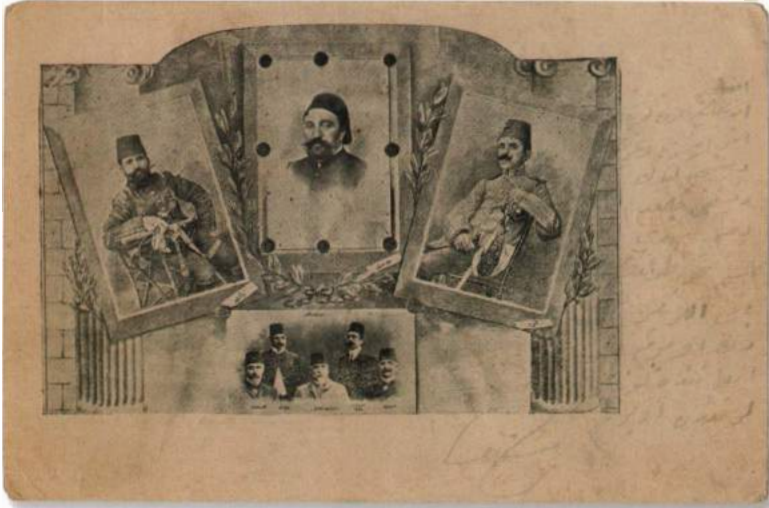

Abdülhamid, Midhat Paşa, Ali Suavi, "Mazlûmların çıkmadadır göklere ahı", Türkçe-Fransızca.

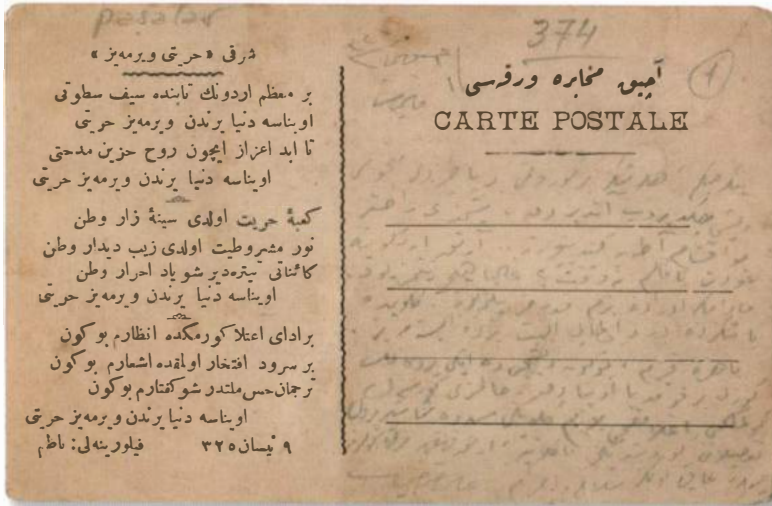

"Hürriyet kahramanı Enver Bey Selanik'te", Türkçe-Fransızca.

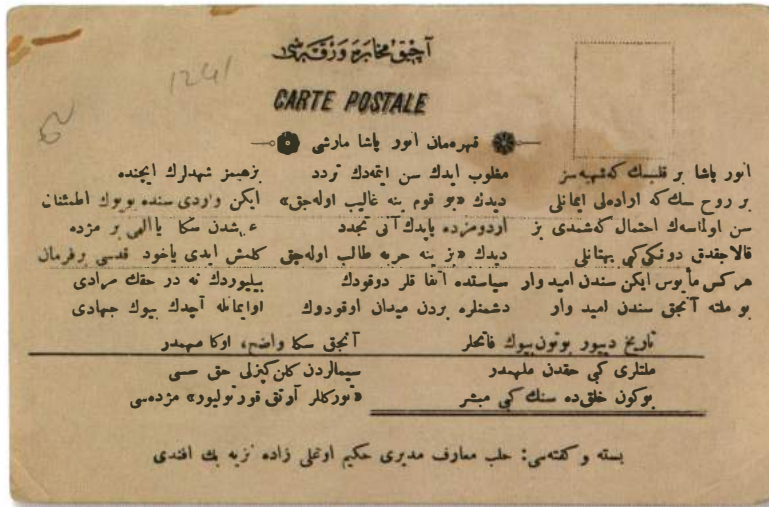
Niyazi, Midhat, Enver Bey ve diğer hürriyetperverler.

"Niyazi, Midhat, Enver Bey ve diğer hürriyetperverler" kart postasının arka yüzünde Florinalı Nâzım'ın 9 Nisan 1325 tarihli "Hürriyeti Vermeyiz" şarkısı.

"Kahraman-ı Hürriyet Enver Paşa Marşı" kart postali.

"Kahraman-ı Hürriyet Enver Paşa Marşı" kart postalinın arka yüzü, beste ve güftesi Halep Maarif Müdürü Hekimoğlu Nezih Beyefendi'ye ait marşın sözleri.

Meşrutiyet'in İlanından Sonraki İlk Selamlık Töreni Kartpostalları

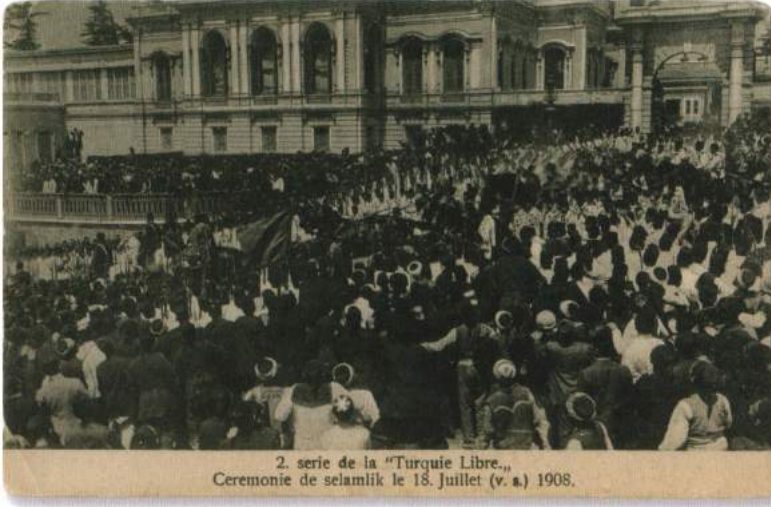
II. Abdülhamid'in Meşrutiyet'in ilanı sonrası ilk selamlığı, İstanbul, 31 Temmuz 1908, Fransızca.

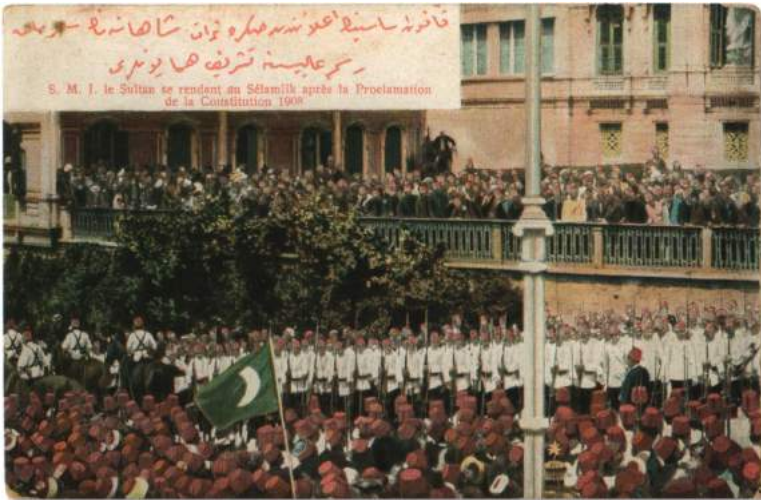
II. Abdülhamid'in Meşrutiyet'in ilanı sonrası ilk selamlığı, Fransızca.

II. Abdülhamid'in Meşrutiyet'in ilanı sonrası ilk selamlığı, 1908, Fransızca.

II. Abdülhamid'in Meşrutiyet'in ilanı sonrası ilk selamlığı, 18 Temmuz 1908, Fransızca.

Meşrutiyet'in ilanı sonrası selamlık törenine giden Abdülhamid, üçlü panoramik kartpostal, Türkçe-Fransızca.

*Meşrutiyet'in ilanı sonrası selamlık törenine giden Abdülhamid, üçlü panoramik kart postal,
Türkçe-Fransızca.*

*Meşrutiyet'in ilanı sonrası selamlık törenine giden Abdülhamid, üçlü panoramik kart postal,
Türkçe-Fransızca.*

MEŞRUTİYET EFEMERASI

“Hürriyet Kahramanı” olarak öne çıkmasıyla Enver Bey, tıpkı Resneli Niyazi gibi, Meşrutiyet’in ilk yıllarının en “görünür” kişilerinden biriydi. Onun resminin bulunduğu afişler, kartpostallar, mendiller, sigara kâğıtları, sigara tabakaları, bardaklar ve benzeri hatıra objeler ve onun suretinde oyuncaklar üretilmişti.

Stambulskie Novosti’nin 7. sayısında İsmail Bey, geleneklerin hoş görmemesine rağmen evlerin, bakkalların, en fakir kahvehanelerin duvarlarında Enver Bey’in portrelerinin asılı olduğunu belirtiyordu.⁷⁴

Meşrutiyet efemerasının içine posterler, afişler, hatıra mendilleri, marş ve şarkı notaları, sigara kâğıtları, çikolata ve sigara kartları, pazubentler, kokartlar, madalyalar, rozetler, okul defterleri, fotoğraflar, pullar, vinyetler gibi çok çeşitli malzemeyi almak mümkün.

Posterler, Afişler

Meşrutiyet döneminde yüzlerce poster ve afiş hazırlanmıştı. Bunların birçoğu sokaklarda, vapur iskelelerinde, tramvay duraklarında, dergi satan dükkânlarda çocuklar tarafından satılıyor ve büyük rağbet görüyordu. Bilhassa 1908-1909 yıllarında cılgınlık boyutunda bir üretim vardı.

Bu poster ve afişlerin bazıları hürriyet kahramanlarını ve dönemin padişahlarını konu alıyordu. Posterler Meşrutiyet ajitasyonu ve propagandası yapar nitelikteydi. Posterlerin önemli bir kısmı da II. Abdülhamid döneminin önde gelen yöneticileri ile jurnalcileri ve hafiyeleri konu ediyor ve onları sert ve acımasızca eleştiriyordu. Daha çok karikatür gibi çizilmiş bu eleştirel posterlere Çeviker “İbret Karikatürleri” adını verir.⁷⁵ Bu karikatürler genellikle amatör sanatçılar tarafından çizilip büyük boy kâğıtlara basılmıştı. Bu karikatürlerin yer aldığı pos-

ter ve kartları Turgut Çeviker *İbret Albümü*, 1908 adıyla 1991 yılında yayımladı. Karikatürlerin çoğu imzasızdı ve basit denilebilecek çizimlerden oluşuyordu.

II. Abdülhamid'in paşaları ve daha küçük çaptaki adamları ile halkın hesaplaşması bu çizimlerin ana konusuydu. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte istibdat adamı avı başlamıştı. Eski nüfuzlu, azametli adamlar panik halinde kaçacak yer arıyorlardı. Karikatürler bu kişileri alay konusu yapıyordu. Görevlerini kötüye kullandıklarına inanılan bu saray paşaları hakkında çok sayıda eleştirel afiş, el ilanı, kartpostal gibi malzeme üretildi. Bun-

ların arasında poster karikatürler önemli yer tutuyordu.

Her iki tür poster ve afişlerin hazırlanmasında propagandanın yanı sıra kuşkusuz para kazanma tutkusuna da önemli rol oynamıştı.

Bu posterlerin önemli bir bölümü günümüze ulaşmamışsa da bugün başta Atatürk Kitaplığı olmak üzere çeşitli koleksiyonerlerde tahminen 300'ü aşkın örnek bulunmaktadır. Bu posterlerin bir kısmını "İstibdat Paşaları" bölümünde sunduk. Çok sayıda posterden daha az bilinen bazı örnekleri bu bölümde sunuyoruz.

"Padişahım Çok Yaşa, Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuuvvet, Yadiğârı, 11 Temmuz 1324" yazılı Abdülhamid resimli poster.

Üç dilde Meşrutiyet poster, Türkçe-Yunanca-Ermenice.

"Yekvüüd Osmanlıların Mukaddes Padişahı Şevketlü Abdülhamid Han-ı Sani Hazretleri", Türkçe-Ermenice-Yunanca-Fransızca Meşrutiyet posteri.

Laklak gazetesinin 10 Temmuz hediye posterı.

Abdülhamid selamlık törenine giderken konulu Meşrutiyet poster. Posterin üst kısımdaki resimler sağdan sola: Prens Sabahaddin, Enver Bey, Ali Suavi, Midhat Paşa, Namık Kemal Bey, Niyazi Bey, Ahmed Rıza Bey. Posterin ortasında Abdülhamid, sağında ve solunda ise Osmanlı askerleri görülmektedir. Türkçe-Yunanca-Ermenice.

Sultan V. Mehmed cülus hatırası posteri, Türkçe-Fransızca-Yunanca-Ermenice.

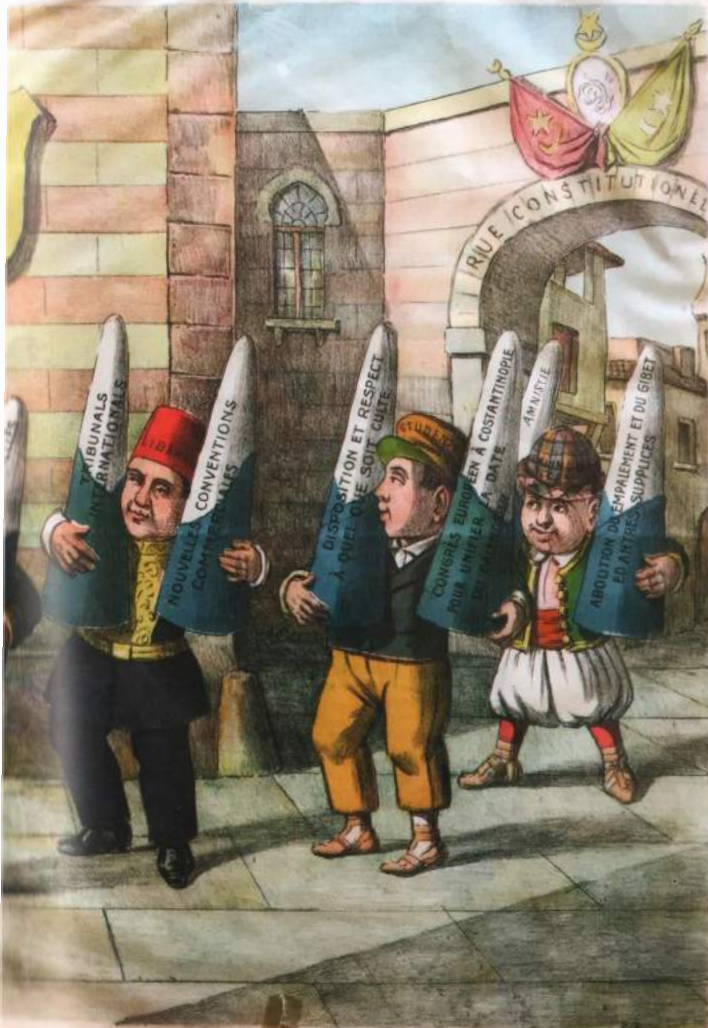

İzmir Ahenk gazetesinin Meşrutiyet'in birinci yılı kutlama posteri.

Il Papagallo mizah dergisinde Meşrutiyet temalı karikatür poster.

ROQUET (BOLOGNE Italia) in Italia cent. 10 ANNEE XXXVIII

les pour qui porte... Quo-
suyants que les Mûra poli-
te algés!

Old Man — Come in, Come in... Opened door for all carriers... Progress
let de son... Boys have more foresight, than Faded ones. And what is that
for a display...? That of sour Sugar!

BOLOGNA (Italia) — L. E. HARRIS '98

The Cairo Punch dergisinin hazırladığı Meşrutiyet poster, Arapça-Fransızca-İngilizce.

Hatıra Mendilleri

18. yüzyıldan itibaren baskı tekniklerinde kaydedilen ilerlemeler ve tekstil endüstrisinin sanayileşmesi sayesinde kumaş daha hızlı ve daha ucuza üretilir hale geldi. Böylelikle farklı amaçlar için kullanımı da mümkün oldu. Süreç içinde mendillere hatıra resimleri basılmaya başlandı ve mendile yeni bir işlev kazandırıldı. Bu mendiller kullanılmaktan ziyade hatıra amacı taşıyordu. Hatıra mendilleri üzerine savaşlarda kazanılan zaferler, sarayla ilgili olaylar, çeşitli kutlamalar, haritalar resmediliyordu. Bunlar bir anlamda da siyasi propaganda aracına dönüştü ve süratle yaygınlaştı.

Hatıra mendillerinin Osmanlı'ya yaygın olarak Meşrutiyet'le birlikte geldiği rahatlıkla söylenebilir. Mendiller, hatıra amaçlı hazırlanmış ve basılmış olsalar bile birçok siyasal anlam içerdikleri, bu nedenle belge niteliği taşıdıkları görülmektedir. Elbette birçok Meşrutiyet efemasında olduğu gibi esas gayenin para kazanmak olduğunu da unutmamak gerekir. Donanma Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti gibi kuruluşların öncelikle bağış toplamak için ürettikleri çok sayıda hatıra mendili bulunmaktadır. Burada Necdet İlingi Koleksiyonu'nda bulunan hatıra mendillerini sunuyoruz.

"Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet" yazılı Memalik-i Osmaniye haritalı Meşrutiyet hatıra mendili.

"Hürriyet, Adalet, Müsavat, Yaşasın Enver Bey, Yaşasın Niyazi Bey, Yaşasın Askerlik, İstanbul, Selanik, 11 Temmuz 1324" yazılı Meşrutiyet'in 1326 yılı sene-i devriyesi için üretilmiş hatıra mendili.

"11 Temmuz 1324, Uhuvvet, Müsavat, Kanun-ı Esasi" yazılı Meşrutiyet hatıra mendili, Türkçe-Fransızca.

"Adalet, Kanun-ı Esasi, Hürriyet Yadıgârı, 11 Temmuz 1324" yazılı Kemal Paşa, Midhat Paşa, Enver Bey, Niyazi Bey resimli Meşrutiyet hatıra mendili.

"Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet" yazılı Sultan Mehmed Reşad resimli hatıra mendili.

"Yaşasın Kanun-ı Esasi 10 Temmuz 1324" yazılı, Mehmed Reşad ile Meşrutiyet kahramanlarının resimlerini ihtiva eden büyük boy hatıra mendili.

Şarkı ve Marş Notaları

Meşrutiyet’in coşkulu ve heyecanlı havası içinde vatan ve millet seslerinin yükseldiği, Osmanlılığın, birlik ve beraberliğin övüldüğü birçok marş kaleme alındı, bestelendi. Bunların arasında İttihad ve Terakki Partisi’yle ilgisi bulunmayan bestekâr ve şair Leyla Saz’ın bestelediği “Neşide-i Zâfer Marşı” veya Ali Ulvi Elöve’nin Hareket Ordusu’yla İstanbul’a gelirken yolda yazdığı, Selanikli Udi Ahmet tarafından bestelenen “Hareket Ordusu Marşı” gibi birçok marş bulunmaktaydı. *Şehbal* dergisinde de II. Meşrutiyet için bestelenmiş eskiye ait 10 marş notaya aktarılarak yayımlandı.⁹⁶

V. Murad’ın kızı Fehime Sultan bu günü “Meşrutiyet Galop’u” (Galop a la Constitution) adını verdiği eseriyle kutlamıştı. Yine sarayerkânından olup “Vive la Liberté!” (Yaşasın Özgürlük) sloganıyla II. Meşrutiyet’in anısına eser besteleyen bir diğer isim ise V. Mehmed Reşad’ın oğlu Şehzade Necmeddin Efendi’ydi. Şehzade Necmeddin Efendi’nin “Vatan Polka”sı da II. Meşrutiyet için bestelenmiş bir eserdir. “Vatan” kelimesi II. Meşrutiyet’in ilanıyla sıklıkla kullanılan bir kavram olmuştur. İstanbul doğumlu İtalyan asıllı besteci, piyanist ve orkestra şefi Italo Selvelli’nin babası İtalya’nın özgürlük mücadelesi verdiği ve bağımsızlığını kazanmaya çalıştığı yıllarda milliyetçi gruplarda aktif rol almış ancak karşıt gruplarla mücadelesi sırasında 1854-1855 civarında İstanbul’a göç etmişti. Italo Selvelli müzik eğitimini İtalya’nın Palermo şehrindeki Kraliyet Müzik Akademisi’nde üstün başarıyla tamamlayarak doğduğu şehir

olan İstanbul’a dönmüş ve Batı müziği konusunda, konserler vererek, öğrenciler yetiştirerek ve eserler üreterek çok yönlü çalışmalarda bulunmuştu. Hatta bestelediği “Reşadiye Marşı” V. Mehmed Reşad devrinde Osmanlı Devleti’nin milli marşı olarak kabul edilmişti. Italo Selvelli’nin kardeşi Augusto (Giusto) Selvelli de İstanbul’da yaşamını sürdüren bir müzisyendi. Augusto Selvelli “Hürriyet kahramanları, vatansever Niyazi ve Enver bey”lere ithafen 11 Temmuz’un anısına bir marş bestelemişti.

Bir başka eser de Ermeni asıllı müzisyen A. Mısırlıyan’ın piyano için düzenlediği “Kahramanlar Marşı”ydı. Marşa adını veren “Kahramanlar” Niyazi ve Enver beylerin portre resimleri de eserin kapağında mevcuttu. Eserin bir başka özelliği ise II. Meşrutiyet döneminde yaygın bir alışkanlıkla eseri tasvir eden tüm metinlerin Osmanlıca, Ermenice ve Fransızca olarak üç dilde yazılmış olmasıydı.

C. Carikiopoulou’nun sultana ithafen bestelediği “Hymn de la Constitution”ın (Meşrutiyet Ün’ü) kapağında Meşrutiyet’in temsil ettiği “Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik ve Adalet” kavramlarının da altı çizilmişti. Bir diğer müzisyen Colayan da Meşrutiyet’in anısına “Vive la Constitution” (Yaşasın Meşrutiyet) başlıklı bir marş bestelemişti.

Bu bağlamda II. Meşrutiyet’in yarattığı coşkuyu Osmanlı topraklarında yaşamlarını sürdüren farklı din ve milletlere mensup, farklı tebaalardan müzisyenler, Batı müziği formlarındaki eserlerle kutlamışlardı.⁹⁷

Milli Marş. Beste: Hasan Refik Bey.

1

مِلّی مَرْش

MARCHE NATIONALE

حسن رفیق بے
HASSAN REFIK BEY.

Tempo di Marcia

CHANT ou VIOLON.

PIANO.
INTRODUCTION.

MARCHE.

ملّی مَرْش

mf l'chigue nène dh-yé ter var li gél niz djéh li lé kah

رە دۆگەرەن دى مۇبارەك ۋاتىنىڭ

ré dogue ran di mu ba rék va ta nine

بەگۈرى جەببە

bague ri cé baba

سىز

siz

2

f bir lique de bouguné bou ma li yiz der di né tcha

ré bir lique de bouguné bou ma li yiz

dolce قان شي دا قن *mf* djan kar da chi kan *dolce*

der di né tcha ré

شان شي دا قن قن شي دا قن قن

kar da chi chan kar da chi yiz biz

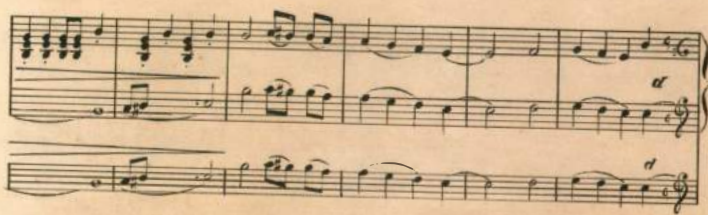
3

mil lète yo li dir hak yo li dir toute di gui rniz

yol mil lète yo li dir hak yo li dir

toute di ghi miz yol ey hak ya cha ay

ève ghi li mil lète ya cha var ol

تولید ملکت بد اعتدال [کتاب] تاریخ المذاوی ۲۸ جزیران سنه ۱۳۲۱

چکنده یتر، وارلغمن اجهل ایله قهره،
دوغرا ایلدی مبارک وطنک باغری سبیز،
برلکده، یوکون بولمالی ز دودنه چاره:
جان قاردشی، قان قاردشی، شان قاردشی، زه

ملت پولیدر، حق پولیدر، ملودیتملر یول،
ای حق یشا، ای سوکیل ملت یشا، وار اول،

کل قاردشم، آنهک سکانتاج .. اوکا قوشمق
قوشمق اوکا، قورنارمق او ییجی وطنهک،
قارشیکده کرکی باغری آجیق، اولگون یاتیور، باق:
اونسر یاشامقداس، برابر اولش اهورن،

هر آن اوکوزل سینه یی خنجرله یور ایلار،
امدادینه قوشلارسق اولک بحری مقرر!

ظلمک طوی وار، کوللمی وار، قلمه می وارسه
حقکده، بو کولز قوی دوتیز یوزی واردر،
کوز یوما کونشدن قنقر نوری قارارسه
سوتیز ایدی، هرکیجه تک، کوندوزی واردر،

ملت پولیدر
ای حق یشا

لنَحْنُ اَوَّلُكُمْ بِمَعِينَةِ اخِفْنَا . نَسْأَلُكَ

آه

Dou rour quén guér r dé nin dé

Mi l lé bi ne zi n djy ri ru kki

yé t té hayyul é y lé mé z

qué n hitch bi ri ich qu n djé yé ga

yét t Coda.

٢ Pu ss té ri a la m i tchin dé
 ه p si by ta ka t Kha ya ti ta zé
 ا ih san é y lé din é y mu n dji yi u m
 مة t yacha é y chan n li djem iyi yé t
 ا ya cha èi zoEV v ki hur ri ye t
 آره فته
 Coda.

کفیمی

طور و کسر کرد شاه ملوک و خیر و قیت
تجیل ایله مزین و بیج بری شکفته به غایت
یا ناکور بستر آلام ایچنده هبسی بر و طاعت
حیات تازه احسان ابدک ایچین است
باشای شالی جمعیت باشای ذوق حریت

قویانیتی دانلادی بر دم نارا استبداد
کوکسکلده توتدی کیزلی کیزلی آ، استمداد
بتون محبس، بتون مضاعف، بتون مقتدر ایکن، افساد
نلهورک غنوة اللهدر سنک ای ماحن سیداد
باشای شالی جمعیت، باشای ذوق حریت

حیتلی بو کهر طوغرائز دی تیغ عداوتله
مصطفی، هاک انسانور یادی برده آله قاتله
وطن مظلومرا یکن، ملتا ولورکن زهر زخاندله
پیشده که رحمت دهمان مشالی سوق و جاندله
باشای شالی جمعیت، باشای ذوق حریت

سکسکلشکه ارق ملوک آلامنه غایبه
آچله دی دایت احرار است عیش اعلا به
ارچنجه ابرده و قوشده ما ولا اول ظل والا به
اوجند اقدس اولدک موافق فیض اهدایه
باشای شالی جمعیت، باشای ذوق حریت

باشای اهل سلی اوسلورن بو کهر قهرمان اردو
باشای عسکری سر تا بپا شیر ذیاد اردو
باشای مستبد برعاله قارشی قویان اردو
باشای سوتکوسی دشمن سکودنه پارلایان اردو
باشای شالی جمعیت، باشای ذوق حریت

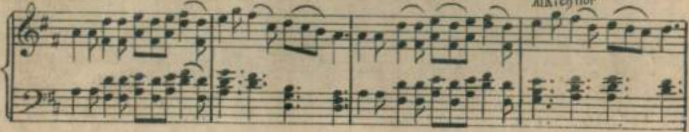

introduction

نَدَايِ حُرِّيَّتِ

لری بنر لیر آلت ملت بون وطنداش لری بنر آلتشور ملت بون - وطنداش
 vatandaşlar.bütün Millét Aikichlior bizleri vatandaşlar.bütün Millét Aikichlior bizle ri

۲

ایزلی اولان فانی لیز اویتمس طوبیله ایزلی اولان فانی لیز م اوتیسه صلی
 oulvet le eurt mélyiz Kanlı olan izleri ouvidéle eurtmélyiz Kanlı olan izleri

لم ديه يا يا وبعلم الله هب چالشم باشه جاشه لم فالشم نهيت هابدي
 haydi gayret Kalkichalim djanla Bachla tchalichalim el-élé vérdim Bessa Bessa deylim

بوعلم دوند جنته بوعلم دوند جنته
 bou Moukaddess vatani djenette daundurim

البلاد بومت وطن بو اردولر مستو الخوت ياشاس عدالت هينل اول ولس حوت شالي اي ياشا
 yacha éy chanil hurmet var ol hei betli Adalel yachasin auhavet ordevlar bou Valan-bou Millét
 Moussavet ilerbéd

Fine

۲

MF

بوسه سوزنا لیل مان عت مد اول افشاری م یو کت
 bow gun yevmi İftikhardir Merdeglov man lilar yachasine Asqer lerim

هو بکدر من و فک دای هله لى خاق اسلان سور
 haydi di Kalkin valan beqler Mahv dje pour Aslan djanli lar

cres. p

یو مسون اول هو بکدر من فاک دای مان اول مسون بو
 ol masoun bou. emegler haydi Kalkin valan Mahv ol masin bou beqler

۴

امیقلر مان قهر مان قهر قهر
 emeqler Kahraman niç Kahraman Korkmayis

تیا مانت اولدی ج خان له دلم بی دن مه دوک مان
 man devqme den bir danla Kan hur oldu Osmā nian

يا اعدا لي يت هي اول واريت بري ج لي شان اي شا
 ya cha ei chanli hurri yet var ol hei bet li Adalet

الا دلي ا ب مل بو وطن بو اردولر مساوت لغت ياشوت
 yachasin Ouhouvet Musavat ordoular bou vatan bou Mill let i let ebod DQ

LA VOIX DE LA LIBERTÉ

Vatandachlar bitun millet alkichlor bizleri
ulvielte eurtme liyiz canli olan izleri
Haidi gayret calkichalim djanle bachle tchalichalim
hep el ele verelim bessa bessa dielim
bou moucadesse vatani djennete dondirelim

NACARATE

Yacha ey chanli Hurriet var ol Heybetle adalet
yachasoun uhuvet moussavat ordular vatan bou millet

2

il ebet

Bou ghun yevmifihardir merdoglou osmanlilar
yachassoun askerlerimiz djesour arslan djanlilar
haydi gayret vatan bekler mahv olmasin bou emekler
cahramaniz cahraman corkmayiz biz hits bir zeman
dokneden bir damla can hur oldou osmanian

NACARATE

Yacha » » » » »
» » » » » »

3

Merdliyiñ ghost-redjek ghunler ichté bou ghundir
Vatan itchoun djanin vermek er olana douyundir
biz milletin feryadina gheldik vatan imdadina
yachassoun efradimiz chade olsoun idjdadimiz
tarihleode ocousoun bou cherefli namimiz

NACARATE

Yacha » » » » »
» » » » » »

ندای حریت

و مانند اعلیٰ بشون ملت آتشلیور بزلی
ملوتله اور تخلیز قائل اولان ازلی
هایدی غیرت قاتیشلم جانله باشه چاپیشلم
هب الاله و برهلم بسا بسا دهلم
بو مقدس وطنی چنته دوندرهلم

تقرات

یثا ای شانیل حریت وار اول هیبتلی عداlet
یثا سون احوث مساوات اردولر بو وطن بو ملت الابد

۲

بو کون یوم اختلاردو سرد اوغل میانیلر
یثا سون شکرلریز جسو اولان جانیلر
هایدی غیرت وطنی بکلر عو اولسون بو امکلر
قهرمان قهرمان قورقیز ز هج بر زمان
دو کدون بر دامه قن حر اولدی میانیل

تقرات

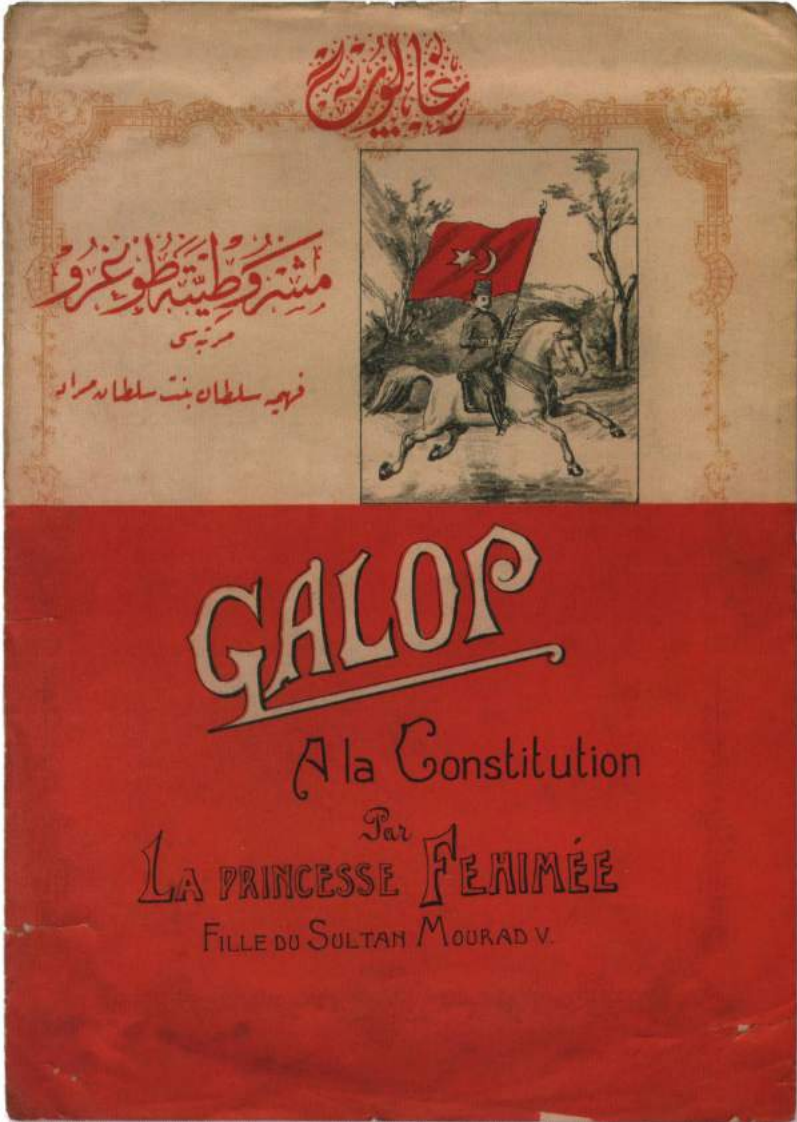
یثا

۳

مردلکی کو ستمه بک کو نر اشته بو کو بدو
وطن ایمنو حالت و برمک ار اولاه دو کو ندر
یز ملک قریارنه کدک وطن اعداینه
یثا سون افرا دیز شان اولسون اجدادین
قورقیزلده او قورسون بو شرعی نامیز

تقرات

یثا

"Galop Meşrutiyyet'e Doğru Marşı". Beste: Sultan V. Murad'ın kızı Fehime Sultan.

*Exécuté pour la 1re fois à Paris
par la Musique de la Garde Républicaine*

*Chanté par M. H. PATY
du Théâtre N^o de l'Opéra*

HYMNE NATIONAL OTTOMAN

MUSIQUE
DE
WADIA SABRA

POUR MUSIQUE MILITAIRE:
Par GABRIEL PARÈS, Chef de la Musique de la Garde Républicaine.

POUR ORCHESTRE:
Par PAUL VIDAL, Chef d'Orchestre du Théâtre National de l'Opéra.

PRIX NET : 2 F

EN VENTE

Paris: I. Staros, Éditeur 104 rue Lafayette.

chez l'Auteur: 101, Rue Lafayette.

Genève: Sirey. Imprimerie Kléber-N. Sirey.

HYMNE NATIONAL OTTOMAN

Paroles de
TEWFIK FIKRETT BEY
Directeur du Lycée Impérial de Sainte-Sophie.

Musique de
WADIA SABRA

8 Tempo di Marcia

PIANO

The musical score is written for piano and voice. It begins with a piano introduction marked 'PIANO' and '8 Tempo di Marcia'. The melody is in 2/4 time. The lyrics are written in French and Ottoman Turkish. The French lyrics are: 'Hir fe - da - yi nil - la - ta Mer - dag - la tour - d'Os - Top ra - ghin - d'ou bar - nou yem Kéou car - la ba - d'Os - rio'. The Ottoman Turkish lyrics are: 'man - li - yis Bir - gi - la - tih - da - di yik - tik kah - ra - mî - nîs la - ha lîne lîh la - dean - ya - bir - e çîn - bir ben - zâ - rîs - yik'. The score continues with several more lines of music and lyrics.

W 8

[Pense à votre patrie]

Djan - li - yis Djan - le chau - la ey wa - tan Ta - yi - di sa pay - man - li - yis.
 Bey - sa - mîre Bâsh - ka chef - kut bâsh - ka neh - mîte bûsh ku bu - wai bûsh - ka Bâsh.

REFRAIN - Maestoso

Djan - da sân chau - da sân Hap - si sân - - - sin ya -

shâ Ky wa - tan ey mou - bâ rak wa tan bin ya - shâ.

Coda, après le dernier couplet seulement.

Fine.

وطن - شرقیسی

شاعر نزهة محترم توفیق فکرت بک افندی طرفیندن
عثمانی اساتذہ موسیقیدن وریع میرا اقتدینک مل
مارشی ایچون نظم ایملندیر :

برفدای ملتر ، مرد اوغلی مرد عثمانلیز ؛
برج استبدادی بیقدق ؛ قهرمانز ، شالیز ؛
بروطن ، برحق پناہیر احرارز ، آرسلاں چانلیز ؛
چالہ شالہ — ای وطن — تأییدکے بیجانیز ...

جانده سن ، شانده سن ، هپسی سنک ، یاشا !
ای وطن ، ای مبارک وطن ، بیک یاشا !

— ۲ —

طوراغک جوهر ، صویک کوثر ، بهارک بیخزان ؛
ایشته دنیا : برآشک ، بریکیزرک یوقدر ، اینان .
مشفق اولادک بولور ، قویئکده هر کون ، هر زمان
باشقه شفقت ، باشقه نعمت ، باشقه قوت ، باشقه جان ..

جانده سن ، شانده سن ، هپسی سنک ، یاشا !
ای وطن ، ای مبارک وطن ، بیک یاشا !

توفیق فکرت

"Sevgili Jön Türk Vatan Kardeşlerimize, Jön Türk Marşı". Beste: S. Papelian.

"Yaşasın Vatan" Marş-ı Milli. Beste: Paul Lange Bey.

MARCHE „VATAN”

PAUL LANGE BEY.

Fanfare militaire.

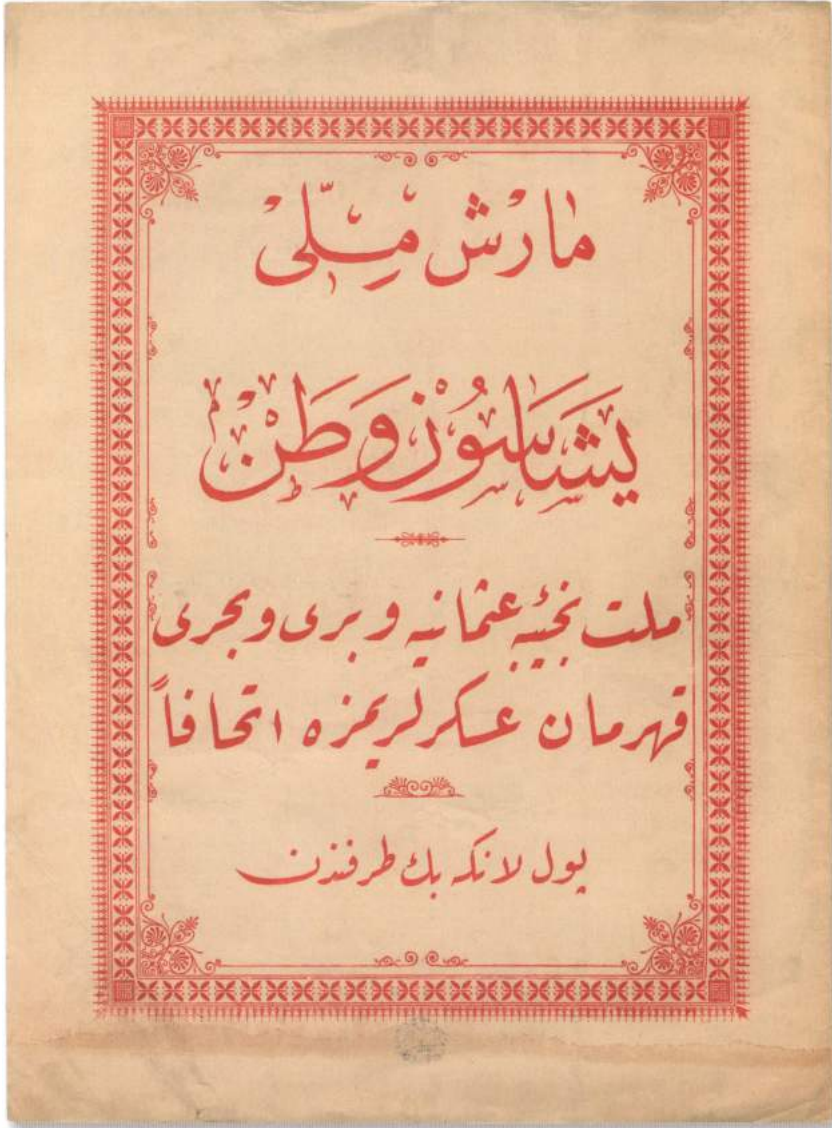
PIANO:

Flauti piccoli.

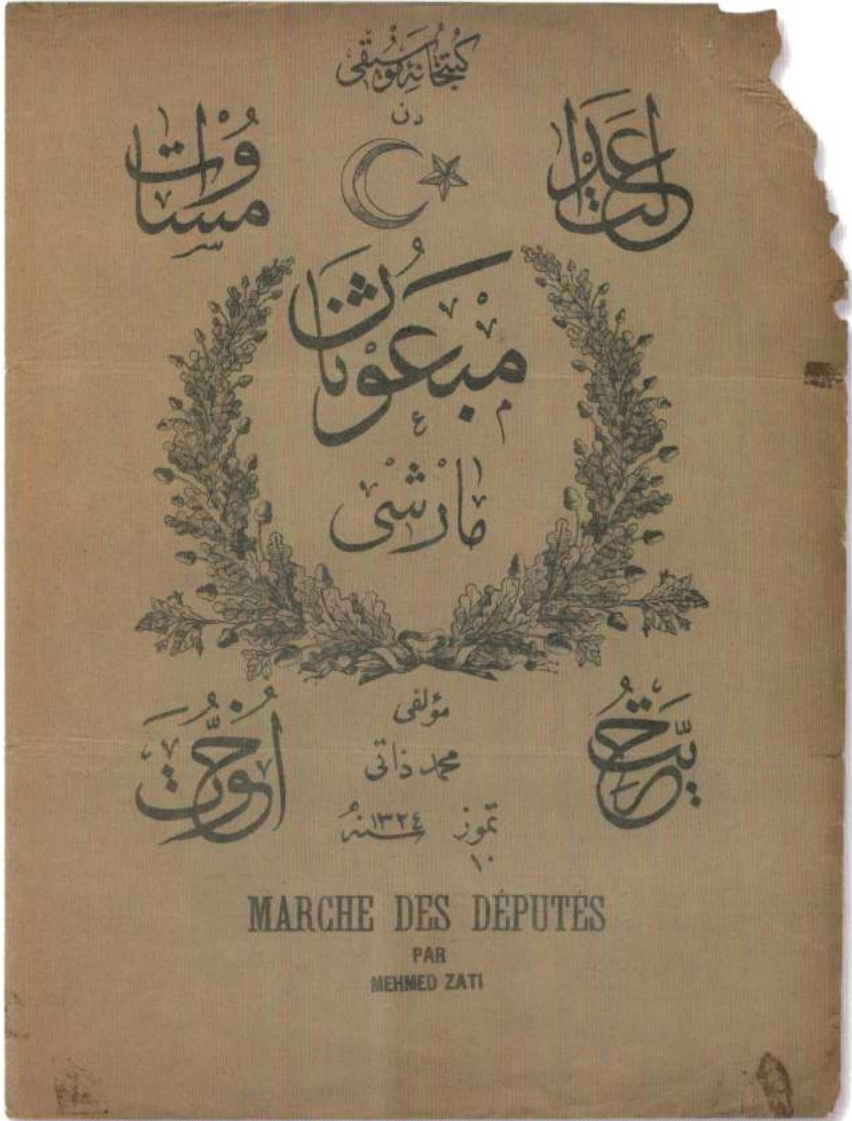
Tambours.

Marche de l'armée ottomane.

The musical score is written for Piano, Flauti piccoli, and Tambours. It features a fanfare, a march, and a section for the Ottoman army march. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings like 'f' and 'pp'.

"Yaşasın Vatan" marşının Türkçe kapağı.

"Mebusan Marşı". Beste: Mehmed Zâti.

PAROLES DU VÉNÉRÉ POÈTE SAMİ BEY

Qasasiller elden bon giunne manziller,
Tash-iki istideñ vatanı aşkar;
Atehdî mehovsalar yelou sungulor,
Yashasın Nisai, yashasın Kaver.

Al horraklar kouloutlar ariyor,
Qashg'uloma aqumad vuriyur;
Mehovsalar zalimler yaloviyor,
Hey allahim, bon nasol ruzi mehovsar!

Gosuk yuzandé chubédanin hayali,
A'chilayor saqoi ruphi Kasmali;
Ab, vulmédan guorméildi bon halli,
O kiymatti, mehovsalar vatanperver!

Ouyan Mihat, ouyan gunildi xismuin,
Toutoon danyalari chubhreta chanini,
Seu kouloun esuandé chon mehovsanin,
Artik yacha evladinle kheraber.

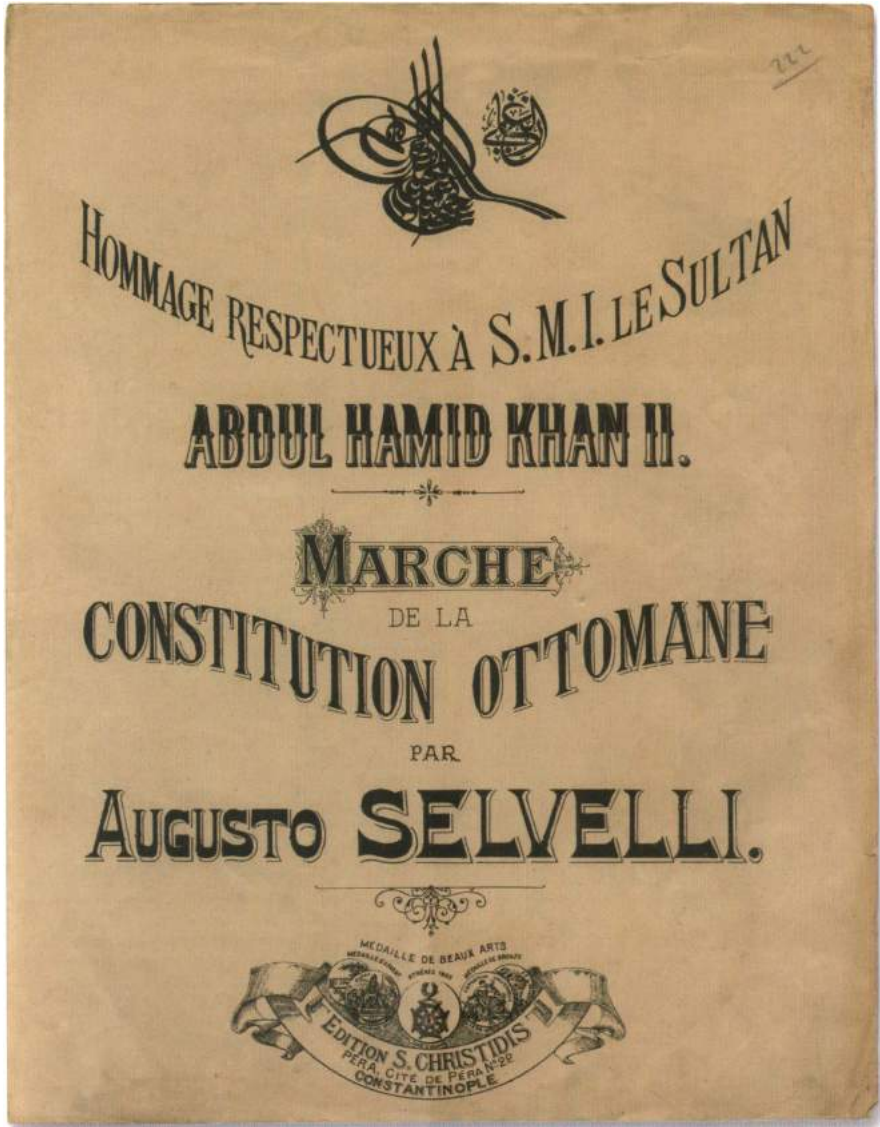
(İsmail Hakkî Ziyaî'nin (Kutbu-
n-Nasr) şerh-i mef'ûl-i kâfiyye-i

Şimalîli bu gün avladı miftar
Şeh-i aşkî vatanı yikim esker
Abedî mehovsalar yelou sungulor
Yashasın Nisai, yashasın Kaver

Al horraklar kouloutlar ariyor
Qashg'uloma aqumad vuriyur
Mehovsalar zalimler yaloviyor
Hey allahim, bon nasol ruzi mehovsar!

Gosuk yuzandé chubédanin hayali
A'chilayor saqoi ruphi Kasmali;
Ab, vulmédan guorméildi bon halli,
O kiymatti, mehovsalar vatanperver!

Ouyan Mihat, ouyan gunildi xismuin,
Toutoon danyalari chubhreta chanini,
Seu kouloun esuandé chon mehovsanin,
Artik yacha evladinle kheraber.

"Marche Constitution Ottomane". Beste: Augusto Selvelli.

یکی وطن شوقی

قرات: شکر ویره ابدی با عزیز قرداشلر	قرات: یارادن بولادن الاسک غنی اجرایی	قرات: چله من بیایرز کامله حقدور اولانلر	آه نذر اولدی نذر اوتوز ایکی سنلر کافه سی یازمته قادر دکل قاحلر قرات: چله من بیایرز کامله حقدور بو ایشلر
اول حیه یاز یاشار خفیلر غاشلر کافه سی طرد اولدیلر جزالری بولدیلر قرات: اهدن بولدیلر تکبیلر وجهه لاسر ظلمه دادرلر	ارسلان و طبرورلر اتور نیازی بکلر عموم ترکیلر سیری جادن سورلر قرات: بیکیلر چه یاشابک شهرتی و طبرورلر بکلر	یا برلس صیباح الدین وطنی چوق سودم بو عزیز وطنی قذک ایل خلاص ایشک قرات: اول جمه نیک ایلچیک پشاک تجارتی اقدم	چونکه عموم انسانلر طوخر بلقدن شاندیلر دی حدتله روپ جزاه اوهر اولدیلر قرات: عینا سلو مک برادرلر چیکلر چوق سیانلر قدا ایشک چوق خانلر یاغما ویردک چوق ماللر
چله محروس اولانلر بردن حلاس اولدیلر ناذ اوله رق شکرلر پاراداه سویدیلر قرات: بو عظم خدنی ایشلیان اول ذاتلر یاشاسونلر	حالم سلا نیکیلر صادق و طبرورلر وطن اصاحت بلک چوق یادم ایشیلر قرات: تاریمزه و طبرورلر سلا نیکیلر	صرد و شاک دهشتل جهیت تشکیل ایشی خراب اولان وطنی بردن خلاص ایلدی قرات: بیکیلر چه یاشاسون سما تلو دشا بلک اقدی	قرات: اهدن بولدیلر بوخلی یازم ایشلر چوق قدا کاکر قرداشلر و قرابن اولدیلر تکبیلر ترکیلر سلا نیکیلر هرات: سوزلر درجه لر او قوریز باشید قرداشلر
اول مئی کیدن ذاتلر تکبیلر لگه ددرلر وطن قرداشلر ددرلر حرمت کورمکه ددرلر قرات: شاذقه دی بیکیلر چه شکرلر ایدرلر	اول و طبرورلر قاتلر و قهرمان عسکرلر خراب اولان وطنی انلر احیا ایشیلر قرات: بیکیلر چه یاشابک با عزیز صرد و طبرورلر	میناس جراز اقدی حالم و فضیلتلر چله عتاییلر عظم خدینلر ایشی قرات: بیکیلر چه یاشاسون صرد صادق حیاتلر اقدی	صادق بکلر یاشار وطن پرور رهبانلر چوقلر شاد اولدیلر چوقلر شوق کیندیلر قرات: اهدن دیرلر ایشلر چوق غنی اجر تلر فریان کیدن اول جانلر شاهنشا اولدیلر صادق ترکیلر سلا نیکیلر
مرحطلر ایدان سجده قورودی قیودن قور ناردی قورلری خانلر حیه یازلردن قرات: شکرلر ویریز دین سکا بر هر زمان نیزلر بر اول حصفن شکر ایدرلر جاندن زرا و طبرورلر خلاص ایشی طارلقدن	حب عتایلر ایشلر حق نیاز ایدرلر سوزلر انجودن دایما اوزون عمر دیرلر قرات: عینا بیکیلر چه یاشاسونلر اول بیکت قهرمانلر دهشتل ظلملردن زری قورلر ایشلر قرات: چله من و تیرلر صادق دما کایر	طروشا و خنجاقانلر صادق وطن پرورلر وطنلر اوغریته قدا کارق ایشیلر قرات: عینا سوزلردن یا صرد صادق وطن پرور آه بون طایق ایشلر ایشلر دی جیبتلر تکبیلر عتاییلر حب بلک وجود ایشیلر قرات: عینا چوق یاشاسون عفتوی چوق سود و وطنلر قدا ایشک کیندیلر ایشلر نیک و طیفکی	قرات: اهدن دیرلر ایشلر چوق غنی اجر تلر فریان کیدن اول جانلر شاهنشا اولدیلر صادق ترکیلر سلا نیکیلر عل و زهره سداده قیادی جاشده ۲۱ و ۲۲ قوروی مللر ددر

عل و زهره سداده قیادی جاشده ۲۱ و ۲۲ قوروی مللر ددر

Le Soleil de Juillet (Temmuz Güneşi), Ode a la Liberte (Hürriyet Kasidesi), Temmuz 1908, Lucien Sciuto, Levant Herald Matbaası (ön kapak).

Le Soleil de Juillet (Temmuz Güneşi), Ode a la Liberte (Hürriyet Kasidesi), (arka kapak).

*A ma Patrie,
A la Turquie heureuse et forte,
Hommage de dévouement.*

Le Soleil de Juillet **Ode à la Liberté**

Salut! mois de splendeur, mois qu'illustra la France,
Mois glorieux, vibrant d'hymnes de délivrance,
Mois qui vis des réveils de peuples opprimés!
Tu reçus du destin la mission féconde
D'auréoler les jours où les foules du monde
Marchent à la conquête ardente des sommets.

Ton soleil, ô Juillet, est un soleil sublime !
 Quand son disque de flamme illumine l'abîme
 Et que de vie éparse et de fécondité
 Il emplît, du nadir au zénith, tout l'espace,
 On sent que dans le fond des cieux passe et repasse
 L'archange de la Liberté.

Ainsi, jadis, la France angoissée et farouche,
 La France qui mourait, un bâillon sur la bouche,
 La France dont le sang viril semblait tarir,
 Au soleil de Juillet, radieuse victoire,
 Gravait en lettres d'or au fronton de l'Histoire,
 La devise de l'avenir

— 4 —

Et ce fut une grande et superbe journée
 Où l'on vit tout à coup la Force consternée
 Crouler sous la huée et rentrer au néant ;
 Et les peuples surpris et tout frémissants d'aise
 Entendaient au lointain rugir la Marseillaise
 Comme une clameur de géants.

Et depuis, quand Juillet sur les cerveaux rougeoie,
 Quelque chose, un frisson d'espérance et de joie,
 Une commotion de nobles passions,
 Un cri d'enthousiasme, — ou délire ou colère, —
 Un élan véhément de l'Ame populaire
 Fait palpiter les nations !

— 5 —

Il y a dans l'air empli d'une lueur de phares
 Comme une explosion de sonores fanfares
 Qui disent aux enfants des peuples oppressés :
 Levez-vous ! voici l'heure à jamais glorieuse
 Où vos fers, sous l'effort de vos mains furieuses,
 Comme verre seront brisés !

Voici l'heure où le souffle énorme des colères
 Balayera donjons, bastilles séculaires,
 Haines et cauchemars, cabanons et prisons ;
 L'heure de la Justice et de la Renaissance
 Où l'éveil de vos droits et de votre puissance
 Fera trembler les trahisons !

— 6 —

De nos cœurs atterrés d'alarmes,
 Nous vîmes, de l'espace noir,
 De l'horizon gros de tourmentes,
 Accourir, joyeuses, aimantes,
 Les ailes blanches de l'espoir.

Ah ! ce fut un jour indicible,
 Un jour de joie et de transports ;
 Un jour où l'on vit l'impossible :
 L'Idéal, enfin, prendre corps !
 Et le peuple vécut son rêve
 De bonté, d'union, de trêve,
 De concorde et d'humanité ;

— 8 —

Et la nation prosternée
Eut l'âme tout illuminée
Du soleil de la Liberté !

Et vers l'Etre' de l'insondable,
Et vers le Trône tout puissant
Monta, tonnerre formidable,
L'hymne splendide et rugissant.
Et de la poitrine des foules
Un grondement de grandes houles
Jaillit, ébranlant l'univers;
Et le cri de cette allégresse
Atterra dans leurs forteresses
Les abus d'opprobre couverts !

— 9 —

Et quel prodige de concorde
De tous les ennemis épars.
Des clans, des sectes et des hordes
Abolît soudain les remparts !
En des étreintes fraternelles
On vit des haines éternelles
Echanger un baiser d'amour !
Fut-ce un songe ou bien fut-ce un leurre ?
Un peuple se fit en une heure,
Un monde se fit en un jour !

Salut ! lumineuse journée
Qui vis le miracle troublant

— 10 —

C'est dans notre âme haute et fière,
C'est sur notre rouge bannière,
C'est à la pointe de nos dards
Que ce soleil de paix fulgure.
Il agrandit et transfigure
L'étoile de nos étendards !

Madalyalar ve Rozetler

Meşrutiyet'in ilanıyla beraber Osmanlı'nın madalya verme konusundaki âdet ve kaidelerinde büyük bir değişikliğe gidildi. O tarihe kadar madalyalar belli bir yasal düzenleme çerçevesinde darb edilir ve belirli başarılar kazanmış kişileri taltif etmek amacıyla bir beratla birlikte verildi. Oysa Meşrutiyet'in ilanı dolayısıyla basılan "Kanun-ı Esasi Madalyası", ücreti karşılığında isteyen herkese verildi ve bu kişiler alıp takabildi. Bu madalya Osmanlı'nın taltif amacı taşımayan ilk madalyası oldu. Bununla da kalınma-

dı. İsteyenin istediği formda, büyüklük ve kalınlıkta, istediği metalden, istediği dilde, kendine hangi slogan ve motifler yakın geliyorsa onları kullanarak madalya üretmesi, satması ve takması serbest bırakılmıştı. Bu serbestiyet altında çok çeşitli Meşrutiyet madalyaları gümüş, bakır, pirinç, alüminyum gibi metaller kullanılarak hazırlandı. Farklı büyüklüklerde ve desenlerde basılan bu madalyalar Osmanlıca, Ermenice, Rumca, Fransızca, Arapça ve İtalyanca yazılar ihtiva ediyordu.⁹⁸ Meşrutiyet döneminde çeşitli boy ve ebatlarda, mineli veya minesiz pek çok rozet de yapıldı.

*V. Mehmed Reşad
resimli Kanun-ı Esasi
Yedigârı Madalyası'nın
ön ve arka yüzü.*

*V. Mehmed Reşad
resimli 10 Temmuz
1324 Madalyası'nın
ön ve arka yüzü.*

*Bayraklı Hürriyet,
Adalet, Müsavat
Madalyası'nın ön ve
arka yüzü.*

*Bayraklı Hürriyet,
Adalet, Müsavat
Devlet Madalyası'nın
ön ve arka yüzü.*

Yaşasın Milli Ordumuz, mineli rozet (iğnesiz).

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, mineli rozet.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, mineli rozet.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti mineli, taşlı rozet.

*Sultan Reşad Tuğralı,
Kanun-ı Esasi 10 Temmuz
1324 (solda ön yüz),
"Osmanlı Meşrutiyet
Hükümeti, Hürriyet,
Müsavat, Adalet" yazılı
gümüş madalya.*

Okul Defterleri

İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte maarif konusu ülkenin bir numaralı gündem maddesi haline geldi. İlköğretimden yükseköğretime kadar hemen her türlü eğitim kurumunda ıslahat hareketlerine girişildi. Yeni kurulan Meşrutiyet idaresinin ayakta kalması ve devamlılığının sağlanması için en önemli araç olarak eğitim görüldü. Özellikle Avrupa ilerlemesine ulaşmak için onların izledikleri yollar takip edildi, Batı tarzı eğitim anlayışları doğrultusunda yeni eğitim müesseseleri açılmaya başlandı. İttihad ve Terakki Cemiyeti eğitim konusunda da ön planda yer aldı. Cemiyet merkezlerinin çoğu kendi adıyla okullar açtı. Bu okullardan bazıları şunlardı: İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Üsküdar Kulübü tarafından açılan "Numune Mekteb-i İbtidaiyesi", "Mîrgün İttihad ve Terakki Mektebi", "Beşiktaş İttihad ve Terakki Mektebi" ve "İttihad ve Terakki Mektebi" adını taşıyan Selanik, Anadoluhisarı ve pek çok vilayetlerde açılan mektepler. Okul kitapları da Meşrutiyet ilkeleri doğrultusunda değiştirilecekti. Ancak bu iş vakit alıyordu. Öğrencilere Meşrutiyet ilkeleri ilk olarak okul defterleriyle aşılarmaya çalışıldı. Meşrutiyet yıllarında İstanbul'da defter üreten şirketler arasında Kâğıtçı Mehmet Sadık Efendi ve Ali Askar Tebrizi gibi ünlü kâğıtçılar vardı. Örneklerini vereceğimiz defterlerin bir kısmını bu şirketler üretmişti. Meşrutiyet'in coşkusu okul defterlerinde de yerini almıştı. Örneğin Ali Askar Tebrizi ve Şürekâsı'nın ürettiği bir okul defterinin arka kapağında bir zepin resminin altında "Fen Eflâkı (Kainat) Fethediyor" başlığı altında şu satırlar yer alıyordu:

Gençler! Avrupalılar yeryüzündeki işlerini bitirdiler. Şimdi sıra göklere geldi. Süvarinin emrine tâbi balonlar yapıp bu medeni insanlar uçmaya başladılar. Bizim ise Avrupa'da oturduğumuz halde dizlere kadar çamura batmadan geçecek bir yolumuz yok. Bu mübarek memleketi o kadar sefil bıraktık. Ey genç! Biz bu güçlüğü katlanmak zilletinde bulunduk. Lâkin sen bu hale tahammül etme. Memuriyet meskenetinden yüz çevirip vatani çapa ile çekiç ile terbiye et ki memleket büyüsun, zengin olsun da havada uçmak şerefine Osmanlılar da nail olsun. Vatanın pak alnında bir "Tedenni" siyah lekesi var. Onu silecek sizsiniz. Bunu yapabilmek için Avrupa'yı örnek yapmalısınız. Sakın bu noktada zerre kusur etmeyelim, zira mahvolduğumuz gündür. Yaşasın vatanlarını imar eden milletler.

Bu metne olsa olsa "kaba" bir Batıcılık anlayışıyla yazılmış denebilir. Ancak metnin içinde memuriyetin miskinlik olarak yorumlandığı önemli unsurlar da bulunmaktadır. II. Meşrutiyet aydınlarına göre Osmanlıları ziraatten ve ticaretten alıkoyan yegâne duygu memur olma isteği idi. Aydınlar göre aileler çocuklarını herhangi bir devlet hizmetinde rahat para kazanabilecekleri bir masa başı işine sokabilmek için uğraşmaktaydı. Verilen eğitimin ana hedefi de çocukları memur yapma üzerineydi. Böyle bir durumda ticaret yabancı unsurlar tarafından yapılırken, ziraat de eğitimsiz ve bilgisiz köylülerin elinde kalmaktaydı. İşte Osmanlı Devleti'nin ziraatte ve ticarete bu derece geri kalmasının başlıca nedeni buydu. Prens Sabahaddin başta olmak üzere pek çok Batıcı Osmanlı aydını bu fikre kuvvetle katılıyordu.

Yine Ali Askar Tebrizi ve Şürekâsı'nın ürettiği başka bir okul defterinin arka ka-

pağında ise bir Osmanlı haritasının altında gençlere şöyle seslenilmekteydi:

Ey vatanın ümid-i istikbal gençler! Ah-fadımızın kanı ile yoğurulmuş mukaddes memleketimizi, ziraat, sanayi, ticaret ve onun neticeyi tabiisi olan servet ile muhafaza edecek sizsiniz. Validesine bakmayıp onu sefalette bırakan çocuk ne kadar alçak ise, valide-i umum olan vatana bakmayan, onu imar etmeyen milletler daha ziyade hain ve canidirler. O halde vatanın lanetine,

tarihin siyah lekesine maruz kalmamak ister isek kırk milyondan ziyade nüfus besleyebilen bu mübarek memleketimizi mekteplerle, şimendiferlerle, fabrikalarla teslihim edelim. Yaşasın vatanını seven milletler!

Meşrutiyet döneminde ana sloganlar “Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet, Adalet, Vatan, Millet, Ordu” olsa da sık sık “Ticaret, Sanayi, Ziraat ve Servet” gibi sloganlar da kullanılıyordu.

Enver Bey, Resneli Niyazi kapaklı, "Yadigar-ı Meşrutiyet-i Osmani, 11 Temmuz 1324, Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuuvvet" yazılı, Kâğıtçı Mağazası'nın ürettiği defter.

"Yadigar-ı Meşrutiyet-i Osmani 11 Temmuz 1326, Yaşasın Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuuvet" yazılı, Kâğıtçı Mağazası'nın ürettiği defter.

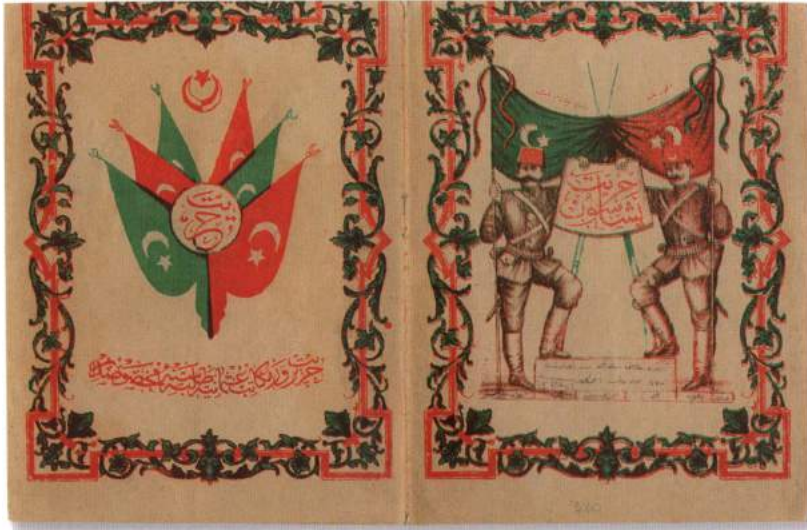
"Yaşasın Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet" yazılı Mekteb-i Umumiye talebesine mahsus defter.

Midhat Paşa, Enver Bey, Resneli Niyazi kapaklı, "Yaşasın Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet" ve Fransızca "Liberte" yazılı Mekteb-i Umumiye talebesine mahsus defter.

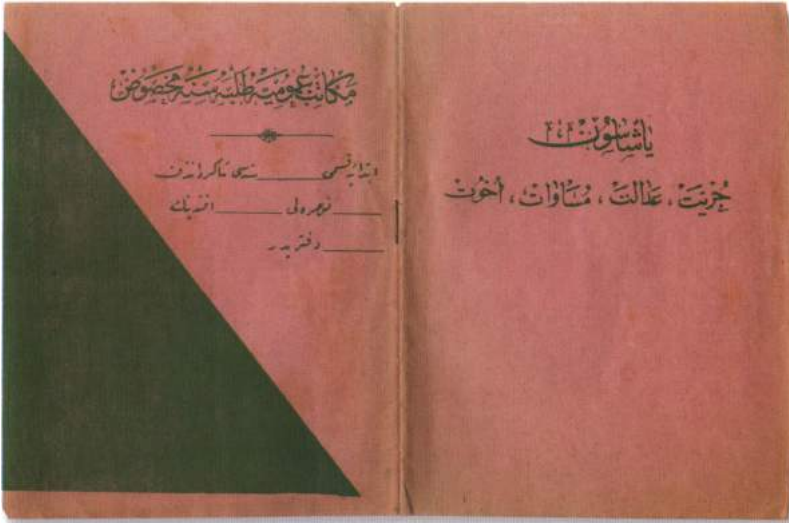
Midhat Paşa, Enver Bey, Resneli Niyazi kapaklı, "Yaşasın Hürriyet, Adalet, Mûsavat, Uhuvvet" yazılı "Hürriyetperver" Mekteb-i Umumiye talebesine mahsus hürriyet defteri.

Enver Bey, Resneli Niyazi kapaklı, "Yaşasın Hürriyet" yazılı "Hürriyetperver" Mekteb-i Umumiye talebesine mahsus hürriyet defteri.

"Hatıra-i Meşrutiyet-i Osmani, 11 Temmuz 1324", "Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet" yazılı, Kâğıtçı Mağazası'nın ürettiği defter.

"Yaşasın Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet" yazılı, Mekteb-i Umumiye talebesine mahsus defter.

Osmanlı mekteplerine mahsus bayraklı defter.

Osmanlı askeri ile Meşrutiyet'i temsil eden genç kadın kapaklı, Midhat Paşa arka kapaklı, "10 Temmuz 1324, Vatan, Hürriyet, Müsavat, Ticaret, Uhuuvet, Sanayi" ve "Yaşasın Kanun-ı Esasi, Yaşasın Vatan Şehadeti, Yaşasın Midhat Paşa" yazılı, Ali Askar Tebrizi ve Şürekâsı'nın ürettiği mektep talebelerine mahsus defter.

Osmanlı askeri ile Meşrutiyet'i temsil eden genç kadın kapaklı, Umumi Memalik-i Şahane haritası arka kapaklı, "10 Temmuz 1324, Vatan, Hürriyet, Müsavat, Ticaret, Uhuvvet, Sanayi" yazılı, Ali Askar Tebrizi ve Şürekâsı'nın ürettiği mektep talebelerine mahsus defter.

Osmanlı askeri ile Meşrutiyet'i temsil eden genç kadın kapaklı, Zeplin arka kapaklı, "10 Temmuz 1324, Vatan, Hürriyet, Müsavat, Ticaret, Uhuvvet, Sanayi" ve "Fen Eflâkı Fethediyor" yazılı, Ali Askar Tebrizi ve Şürekâsı'nın ürettiği mektep talebelerine mahsus defter.

Sigara Kâğıtları

Tütün sarmak için sigara kâğıdı kullanmak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm dünyada süratle yaygınlaştı. Bilhassa 1890'lı yıllardan itibaren kromolitografi baskı tekniğinin gelişmesi sayesinde sigara kâğıdı ambalajları üzerinde adeta görsel bir şölen başladı. Sigara kâğıdı ambalajları teknolojik, sosyolojik ve siyasi olarak tüm dünyadaki gelişimi yansıtan görsel ansiklopedilere dönüştü. Osmanlı'da ilk sigara kâğıdı üretimi başlayıncaya kadar Modiano (İtalya), Salto (İtalya) ve Schütz (Avusturya) gibi Avrupalı üreticiler Osmanlı pazarı için özel üretimler yaptı. Daha sonraları hem yabancı şirketler hem yeni kurulan pek çok yerli şirket, sigara kâğıtlarını Osmanlı topraklarında üretmeye başladı. Salto üretime 1867 yılında, Geyikli Sigara Kâğıdı 1870 yılında, Seferoğlu ve Mayor-kas ise 1882 yılında başladı. Daha sonraları Botton, Kibar Ali, Sarafian, Colassi, Çavuşoğlu, Hafız Ali, Selanikli Manuel

vb. onlarca firma kuruldu. İlk üretimler İstanbul'da başladı. En yoğun üretim yapılan semtler Tahtakale, Marpuççular, Ketenciler, Sultanhamam, Balık Pazarı, Çiçek Pasajı ve Galata civarıydı. Daha sonra başta İzmir olmak üzere Trabzon, Samsun, Bursa, Kütahya, Beyrut gibi diğer şehirlerde de üretimler başladı.

Sigara kâğıtlarının üzerindeki yazılar başta Osmanlıca, Ermenice, Rumca, Fransızca, İbranice olmak üzere Ermeni harfli Türkçe, Karamanlıca (Yunan harfli Türkçe), İtalyanca, Bulgarca, İngilizce veya Almanca olabiliyordu. Sigara kâğıdı ambalajları sadece görsel bir mecra olarak kalmıyordu. Genellikle arka yüzleri şiir, fıkra ve marş gibi kısa yazılı metinleri de ihtiva edebiliyordu.⁹⁹

Meşrutiyet'in ilanı dolayısıyla yaşanan coşkudan faydalanmak isteyen sigara kâğıdı şirketleri Meşrutiyet temalı pek çok sigara kâğıdı ürettiler. Hatta Hürriyet, Jön Türk gibi kavramları marka olarak kullandılar ve Hürriyet Sigara Kâğıdı,

Botton firmasının ürettiği "Botton" sigara kâğıdı.

Jön Türk Sigara Kâğıdı gibi ürünler çıkarıldılar. Ayrıca Meşrutiyet'in ilanıyla kurulan pek çok cemiyet gelir amacıyla kendi adına sigara kâğıdı üretti. Bunların arasında en önemlisi Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin ürettiği sigara kâğıtlarıydı. Cemiyetin ilerideki sayfalarda resmini göreceğiniz "Barbaros Hayrettin Sigara Kâğıdı"nın arka yüzündeki şu şiir ve bilgiler yer almaktaydı:

Bu kâğıtlar duman olup gider sanma havaya /
Cigarandan çıkan duman Akdeniz'i tutacak /
Bu dumandan topraklara bere-

ketler yağacak / Evet bunlar inandır gider sanma havaya.

Millet-i Necibe-i Osmaniye'nin himemat-ı vatanperveraneleri ile bir sene zarfında donanmamıza zam ve ilave edilen zırhlı ve torpidoların esamisi: Zırhlılar –Barbaros Hayrettin, Turgut Reis. Torpidolar –Yadigâr-ı Millet, Muavenet-i Milliye, Numune-i Hamiyet, Gayret-i Vatanîye.

Cemiyetin mührünü taşıyan sigara kâğıtlarında ayrıca büyük puntolarla "İşbu mührü taklid eden nizamât-ı mesul ve hain-i vatandır" yazıyordu. Vatanseverlik duygularına hitap eden cemiyetin sigara kâğıdı satışlarında büyük bir başarı sağladığı anlaşıyor. Ambalajında donanma gemilerini kullanan cemiyetle rekabet etmek için diğer firmalar da harp gemisi resimleri kullanmaya başladı. Örneğin Mayorkas firması *Mahmudiye* zırhlısı, Botton (Mair de) firması Tahtelbahir (Denizaltı) markalarını kullanırken, diğer bir şirket ambalajında bir harp gemisi resmiyle "Deniz Hâkimi" adında bir marka üretti.

Yine bu dönemde örneğin Edirne'nin istirdadı yani Bulgaristan'dan geri alınması gibi olaylara mahsus sigara kâğıtları üretildi.

Yüzlerce değişik marka altında ve gör-sellerle sigara kâğıdı üretildiği bilinen bir gerçekse de bu kâğıtların saklanma ihtimali çok düşük olan ambalajlarından günümüze pek az bir kısmı ulaşabilmiştir. Yine de Herman Boyacıoğlu, Gazanfer İbar ve Necdet İlingi koleksiyonlarından çok nadir bazı örnekleri bu sayfalarda bulabilirsiniz.

Mayorkas firmasının ürettiği Meşrutiyet temalı sigara kâğıdı. Türkçe ve Fransızca "11 Temmuz 1324 Hatırası, Hürriyet, Vatan İçin Birleştiler" yazıları ve Enver Bey ile Resneli Niyazi resimleriyle süslü.

Seferoğlu firmasının ürettiği "Hürriyet" sigara kâğıdı Enver Bey ile Niyazi Bey resimli.

Seferoğlu firmasının "Hürriyet" kâğıdının arka yüzünde hürriyet kahramanlarına methiye olarak yazılmış dörtlük, Türkçe-Ermenice-Fransızca.

Marpuççular'da Seferoğlu firmasının ürettiği "Kanun-ı Esasi" sigara kâğıdı, Türkçe-Fransızca-Yunanca.

Seferoğlu firmasının "Kanun-ı Esasi" sigara kâğıdının arka yüzünde "Vatan Marşı" ve notası.

Namer Sarafoglu'nun Sümbül Han'da ürettiği "Adalet" sigara kâğıdı.
Üzerinde "Kanun-ı Esasi Yadigârı, Temmuz 11 Sene 1324" yazısı bulunuyor.

Namer Sarafoglu "Adalet" sigara kâğıdının iki dilde, Türkçe ve Fransızca reklam ihtiva eden arka yüzü.

Seferoğlu firmasının "Beşaret Beşaset"
(Sevinç Müjdesi) sigara kâğıdı.

Seferoğlu firmasının "Beşaret Beşaset" sigara
kâğıdının arka yüzünde "Hürriyet Marşı" ve notası.

Avram Mayorka'sın ürettiği "Hürriyet" sigara kâğıdı. Osmanlı devlet armasının üzerinde "Hürriyet", "Adalet", "Müsavat" sloganları var.

Bolis Hünkâr'ın ürettiği "Jön Türk Kâğıdı".

Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin ürettiği "Turгут Reis" sigara kâğıdı.

Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin ürettiği "Turгут Reis" sigara kâğıdının arka yüzü; "İşbu mührü taklid eden nizamat-ı mesul ve hain-i vatandır."

Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin
ürettiği "Barbaros Hayrettin" sigara kağıdı.

Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin ürettiği
"Barbaros Hayrettin" sigara kağıdının arka yüzü.

Donanma-yı Osmani
Muavenet-i Milliye
Cemiyeti'nin ürettiği "Turgut
Reis" sigara kâğıdının farklı
renkte ayyıldızlı çeşidi.

Donanma-yı Osmani Muavenet-i
Milliye Cemiyeti'nin ürettiği
"Barbaros Hayrettin" sigara
kâğıdının farklı renkli çeşidi.

"Deniz Hâkimi" sigara kâğıdı.

Mayorkas firmasının ürettiği "Mahmudiye" sigara kâğıdı.

Botton (Mair de) firmasının "Tahtelbahir" sigara kâğıdı.

Botton (Mair de) firmasının "Tahtelbahir" sigara kâğıdının arka yüzü.

Ticaret-i Osmanlı Anonim
Şirket-i Umumiyesi'nin ürettiği
"Edirne Yedigârî" sigara
kâğıdı; "10 Temmuz 1329".

Ticaret-i Osmanlı
Anonim Şirket-i
Umumiyesi'nin ürettiği
"Edirne Yedigârî" sigara
kâğıdının arka yüzü.

"Osmanlı Muzafferiyet Yedigârı"
sigara kâğıdı.

"Osmanlı Muzafferiyet Yedigârı"
sigara kâğıdının arka yüzü.

Salto firmasının "Turan"
sigara kâğıdı.

Salto firmasının "Turan"
sigara kâğıdının arka yüzü.

Fotoğraf Albümleri

Meşrutiyet’in ilanından sonra üretilen yüzlerce kartpostala belki de en büyük rakip çeşitli boy ve sayfa sayılarında üretilen fotoğraf albümleri olmuştur. En ünlü üreticilerden biri Tüccarzâde İbrahim Hilmi (Çığırçan) Efendi’ydi. Daha sonrakı yıllarda Hilmi Kitabevi’ni kuracak olan İbrahim Hilmi Meşrutiyet yıllarında Kitaphane-i İslam ve Askeri’nin sahibiydi. Bu yayınevi onlarca Meşrutiyet albümü yayımladı. A. Serviçen Matbaası Müdürü Arakel Sivacıyan Efendi de Meş-

rutiyet albümleri üreten diğer bir ünlü yayıncıydı. Diğer üreticiler Arakel, Mateosyan, Teohari, Fratelli Haim (Societe Anonyme de Papeterie & D’Imprimerie) gibi matbaa ve kırtasiyecilerdi. İstanbul haricinde Selanik, Manastır, İzmir gibi şehirlerde de albümler üretildi. Bu albümlerden en ünlüsü tıpkı basımı da yapılan Manakis Biraderler’in, İkinci Meşrutiyet’in ilk yıldönümünde (1909) hazırlayıp Kâzım Paşazâde Süreyya Bey’e sundukları “Manastır’da İlan-ı Hürriyet 1908-1909” adlı fotoğraf albümüydü.

Osmanlıların Meşrutiyet Yedigârı Panorama (kapak), A. Servitchen Matbaası, 1325 İstanbul.
(Albümün içi ilerleyen sayfalarda yer almaktadır.)

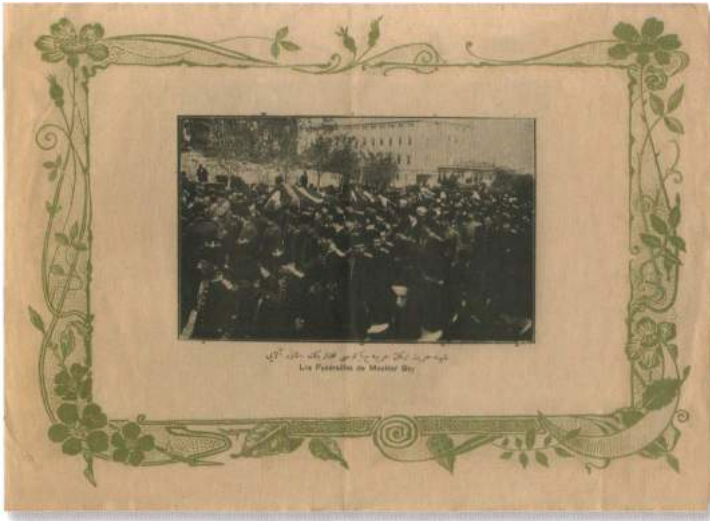
Meclis-i Mebusan'ımızın muhterem reisi Ahmed Rıza Bey.

Kılıç Alayı münasebetiyle: Muazzez Padişahımızın Bostan Iskelesi'nden Türbe-i Şerife teşrifleri.

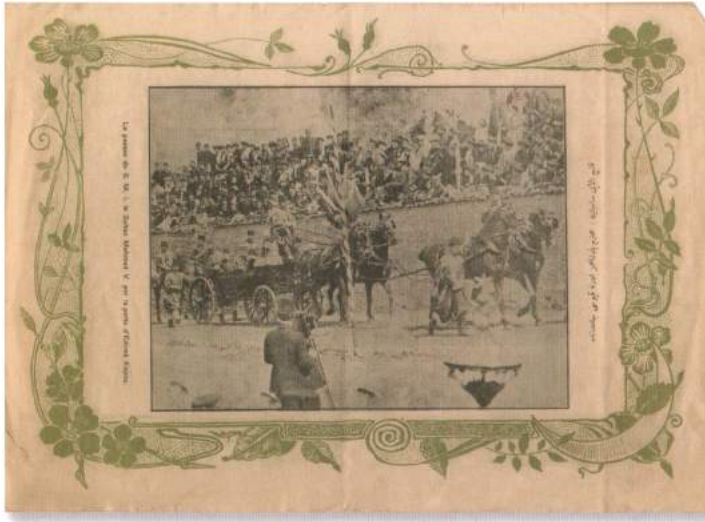
Birinci Reis Vekili Talât Bey Efendi (Edirne Mebusu), İkinci Reis Vekili Aristidi Paşa (İzmir Mebusu).

Şehid-i Hürriyet Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Muhtar Bey'in cenaze alayı.

İstanbul Mebusu Zohrab Efendi ile İstanbul Mebusu Halaçyan Efendi.

Kılıç Alayı münasebetiyle: Muhterem Padişahımız Edirnekapı Caddesi'nde.

Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey ile Lazkiye Mebusu Şehit Muhterem Mehmed Arslan Bey.

31 Mart Caddesi'nde köprü başında şehit edilen Mülazım İlyas Efendi'nin katilleri.

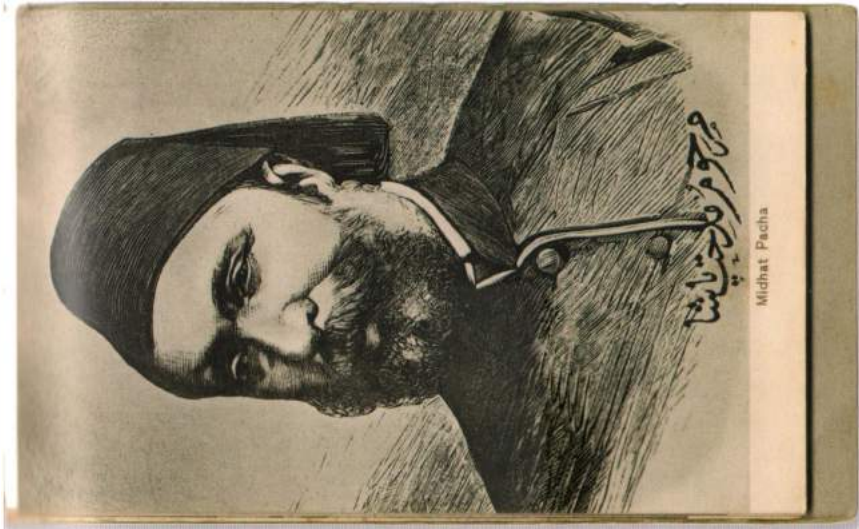
Album Souvenir de Constitution, A. Servitchen Matbaası, Constantinople, 1909.

*Souvenir de la Constitution Ottomane, Salonique le 11/24.VII.1908 (kapak ve arka kapak).
(Albümün içi ilerleyen sayfalarda yer almaktadır.)*

Sultan Abdülhamid II.

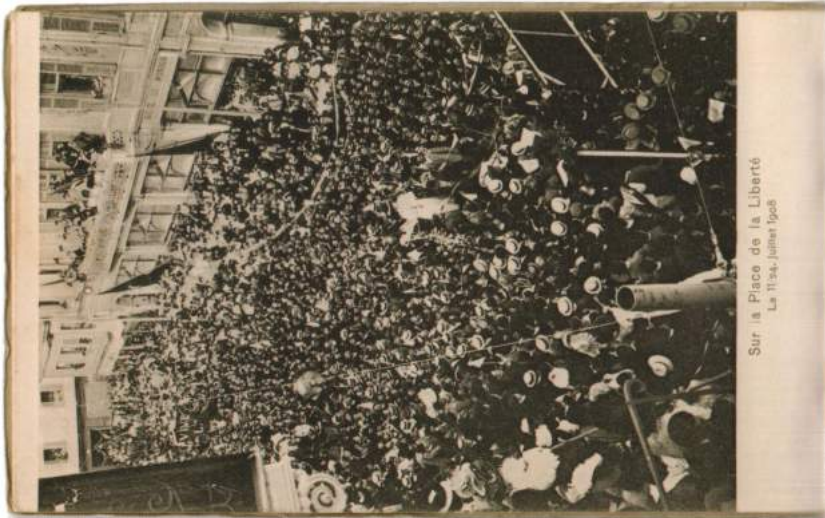

Midhat Paşa.

Enver Bey

Enver Bey.

Sur la Place de la Liberté
Le 11-24, juillet 1908

Selanik Hürriyet Meydanı (11/24 Temmuz 1908), Selanik'te kutlamalar.

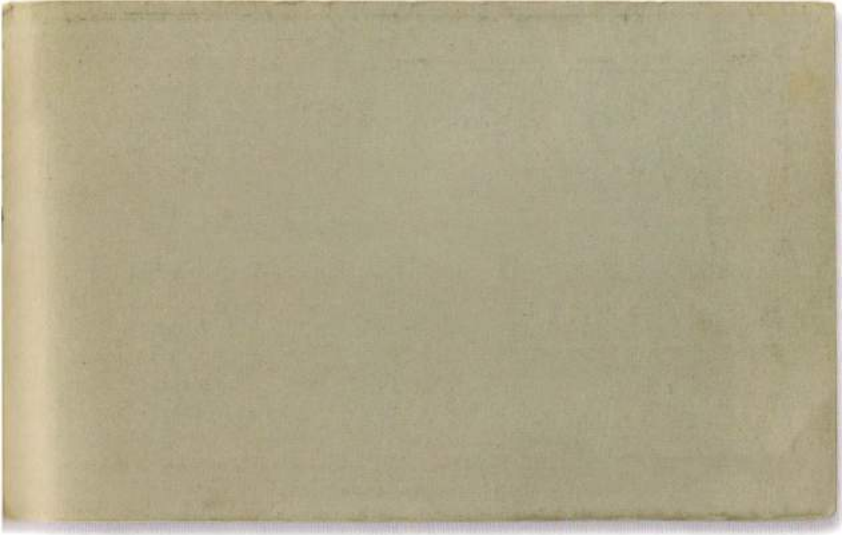
Enver Bey, İttihad ve Terakki Komitesi Müfettişi iken Selanik'te konuşma yapıyor (11/24 Temmuz 1908).

Selanik'te kutlamalar.

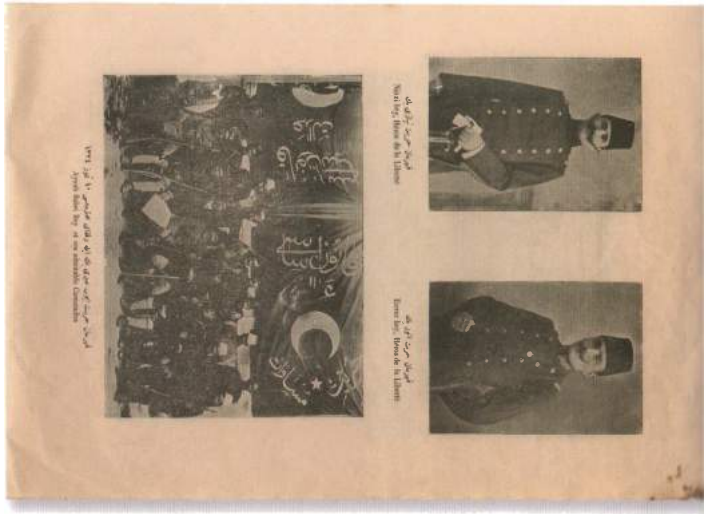

Yunan ziyaretçilerin Selanik'e gelişi (2 Ağustos 1908).

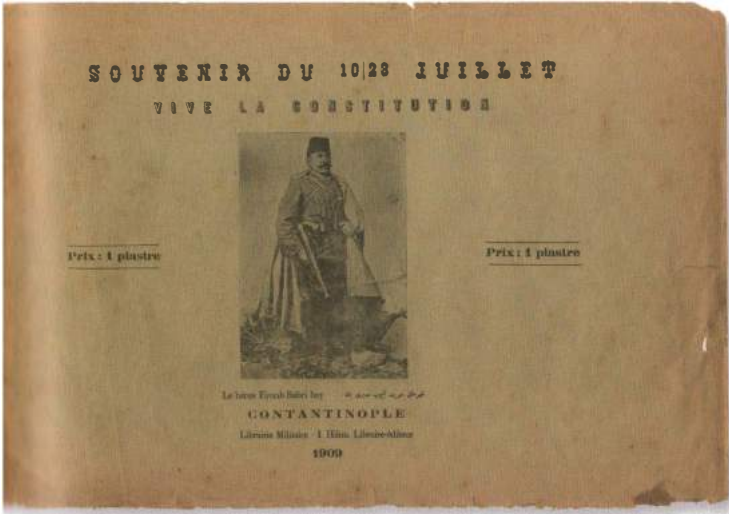

10 Temmuz Yedigârı, Sürur-ı Milli Albümü (kapak), Naşiri: Kitaphane-i İslam ve Askeri, Sahibi: Tüccarzâde İbrahim Hilmi.

Kahraman-ı Hürriyet Niyazi Bey, Kahraman-ı Hürriyet Enver Bey, Kahraman-ı Hürriyet Eyüp Sabri Bey ile refika-ı muhteremesi, 10 Temmuz 1324.

Souvenir du 10/23 Juillet, Vive La Constitution (arka kapak).

S. M. I. Sultan Mehmed V.

یıldیز سارای
Le Palais d'Yıldız

احمد رضا بے، درون کا مہمان خانہ کے سامنے
Ahmed Rıza Bey, devant le palais Impérial de Dolma-Bagiche

Yıldız Sarayı (solda), Ahmed Rıza Bey Dolmabahçe Sarayı'ndan çıkarken (sağda).

شہید حریت بیکانی محمد علی
Moukhtar Bey, de l'état-major, Martyr de la liberté

حرکت اردوس کمانڈا ہیئت علیہ
Les Commandants de l'Armée d'inspiration

مجلس اعیان رئیس محمد و گازی احمد مختار پاشا کے ساتھ مجلس مہبوسان
Said Reissou et Sefik Reis à Salon-Constantinople

مکدونیہ کے لوگوں کا جشن

Şehid-i Hürriyet Binbaşı Muhtar Bey (üstte solda), Hareket Ordusu Kumanda Heyet-i Aliyesi (üstte sağda), Meclis-i Ayan Reisi Said ve Gazi Ahmed Muhtar paşalarla Meclis-i Mebusan'dan birkaç zat Ayastefanos'ta (altta solda), Makedonya'da galeyan-ı vatanperveri (altta sağda).

استقبال حربین حضور سادات بیگ و مراد، ولایت بر آری طالبات
[[Miralay Galib Bey]]

۳۰ خانه سندن : طاشی کیشو
La chaux de Tashkisha

ملاکیتک سر و ویران مانی
Miting de la Liberté à Selanik

La cour de Taksim

۳۱ خانه سندن : تقسیم کاشی

Miralay Galib Bey (üstte solda), 31 Mart Vakası'nda Taşkışla (üstte sağda) ve Taksim Kışlası, Selanik'te Hürriyet perveran mitingi (altta sağda).

سركار اردوسي تورانمان آكرين، محمود شكتا شصرتارى
Mahmud Şevket Paşa

محمود مختار پاشا
Mahmud Muhtar Paşa

سركار اردوسي تورانمان شصرتارى، حسين حى پاشا
Hüsrev Hilmi Paşa, de l'Armée Libératrice

Mahmud Şevket Paşa, Mahmud Muhtar Paşa, Hareket Ordusu kumandanlarından Hüseyin Hilmi Paşa (soldan sağa).

Binbaşı Remzi Bey (altta), Manyasizâde Refik Bey (üstte), Kahraman-ı Hürriyet Hasan ve Selahattin beylerle onların ihvan-ı muhtereme silahı (sağda).

İstanbul'da Hürriyet Ordusu Panorama, Sürur-ı Milli Albümü (kapak). Nâşiri: Kitaphane-i İslam ve Askeri. Sahibi: Tüccarzâde İbrahim Hilmi, 1325 İstanbul, Cüz 1.

Manastır'da toplanan Ohri ve Resne kahramanları.

Album de L'Armée Libératrice Fete Nationale (arka kapak), Livraison 1.

Hareket Ordusu Başkumandanı Birinci Ferik Mahmud Şevket Paşa (solda), bombardımandan sonra Taksim Kışlası (sağda).

طاش كيشه آف كنه - طوبچی بطاریسی
Une batterie d'artillerie à Tach-Kichla.

آهلی میونسپال رئیس احمد رضا بے
Ahmed Rıza Bey, président de la Chambre.

*Taşkışla önünde topçu bataryası (solda),
Meclis-i Mebusan Reisi Ahmed Rıza Bey (sağda).*

قورقان حریت اوردو بانی
Yener Bey, le libérateur de la Libérie

حریت اوردو تانک سرج اتشلی توپو
Un canon à tir rapide de l'Armée libératrice.

*Kahraman-ı Hürriyet Enver Bey (solda),
Hürriyet Ordusu'nun seri ateşli bir topu (sağda).*

حریت اردوسى ارکان حرب رئيسى، پروتو پاشا
Ferik Pertev, chef de 3me
Corps d'armée.

حریت اردوسى گونئیلىرى
Les volontaires de l'Armée Libératrice.

*Hürriyet Ordusu Erkân-ı Harbiye Reisi Ferik Pertev Paşa (solda),
Hürriyet Ordusu gönüllüleri (sağda).*

شعبه تاشمى و سوارمان
Le transportement de la caserne de Taksim.

برقى ارين محمد مختار پاشا
Mahomed Muhtar Paşa, commandant de la
Garde Impériale.

*Taksim Kışlası bombardımanı (solda),
Birinci Ferik Muhtar Paşa (sağda).*

Sabık Hassa Ordusu Kumandanı Nâzım Paşa (solda), gönüllü efradı (ortada), Ayastefanos'ta Meclis-i Mebusan önünde Ayan Reisi Said Paşa (sağda).

İstanbul'da Hürriyet Ordusu Panorama, Şürur-ı Milli Albümü (kapak). Nâşiri: Kitaphane-i İslam ve Askeri. Sahibi: Tüccarzâde İbrahim Hilmi, 1325 İstanbul, Cüz 2.

الحرس والجنود حركت المرحلي

Les soldats de Roumou au jardin municipal de Taksim.

قهرمان حركت نيزاري بلك

Nisai Bey, le Héros de la Liberté.

*Taksim Bahçesi'nde Hürriyet Ordusu'nun efradı (solda),
Kahraman-ı Hürriyet Niyazi Bey (sağda).*

ALBUM DE L'ARMÉE LIBÉRATRICE

Prix: 90 paras

Livraison 2

قهرمانی ایتامه آسیران
Les pontons du pont de Kharakouy
CONSTANTINOPLE
Librairie Militaire - I. Hilmi, Libraire-éditeur
1909

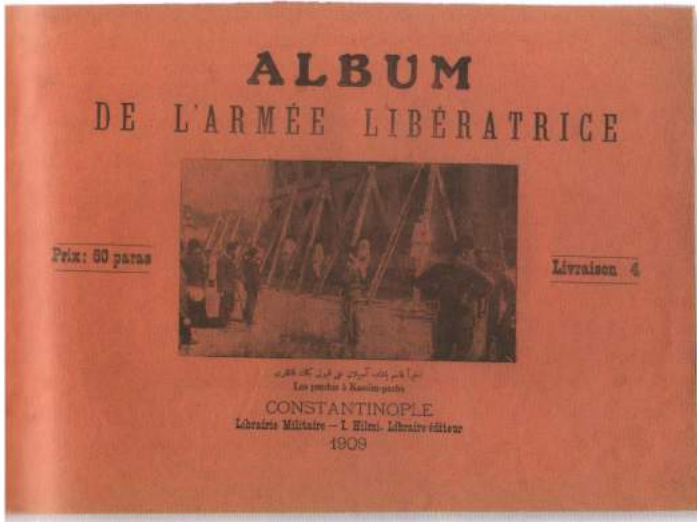
Album de L'Armée Libératrice (arka kapak), Livraison 2.

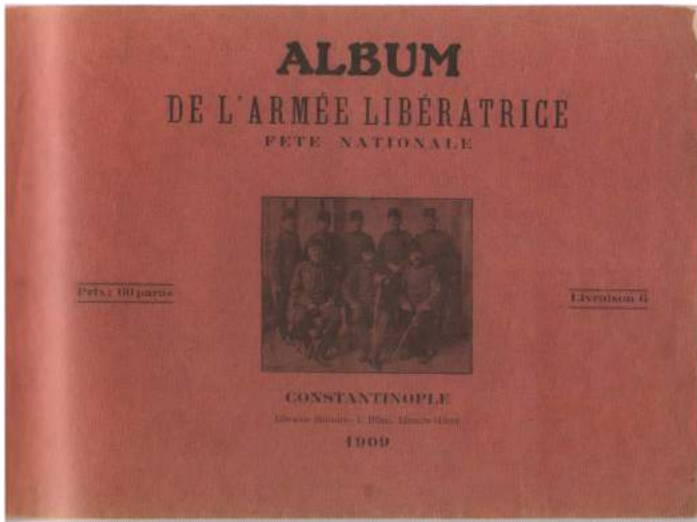
İstanbul'da Hürriyet Ordusu Panorama, Sürur-ı Milli Albümü (kapak). Nâşiri: Kitaphane-i İslam ve Askeri. Sahibi: Tüccarzâde İbrahim Hilmi, 1325 İstanbul, Cüz 4.

İstanbul'da Hürriyet Ordusu Panorama, Sürur-ı Milli Albümü (kapak). Nâşiri: Kitaphane-i İslam ve Askeri. Sahibi: Tüccarzâde İbrahim Hilmi, 1325 İstanbul, Cüz 6.

Album de L'Armée Libératrice (arka kapak), Livraison 4.

Album de L'Armée Libératrice (arka kapak), Livraison 6.

Diğer Meşrutiyet Efemerası

Meşrutiyet öyle büyük bir coşkuyla karşılanmıştı ki hemen her türlü malzeme onun sloganlarıyla süslü biçimde üretilmişti. Albümler, sigara kâğıtları, çikolata kâğıtları rozetler, kokartlar, pazubentler, destanlar, takvimler, kibrit kutuları, tütün kutuları, fincanlar, bardaklar, saatler, boncuktan işlenmiş cüzdanlar, teneye çay kutuları gibi çeşitli malzeme günümüze ulaştı. Hatta gaz ocağı, kâğıt bebek gibi aykırı ürünlere ulaşmak dahi hâlâ müm-

kün olabiliyor. Meşrutiyet için üretilen hatıra objelerinin pek çoğu sokaklarda çocuklar tarafından satılıyordu. Diğer Meşrutiyet efemerası içinde dönem gazetelerinin Meşrutiyet'le ilgili renkli kapak sayfalarını da unutmamak gerekir. Bunlara örnek olarak *İttihad, Köylü ve Vatan* gazetelerinin kapaklarını görebilirsiniz.

Osmanlı Posta İdaresi'nin ürettiği Meşrutiyet serisi pulları da unutmamak gerekir. Osmanlı Posta İdaresi "Hatıra-i Meşrutiyet" adlı beş puldan oluşan bir seriyi 1908 yılında piyasaya sürdü. Bu tür malzemelerden birkaç örneği sunuyoruz.

Sokaklarda Meşrutiyet kokartları ve posterleri satan çocuklar.

*Hatıra-i Meşrutiyet
serisi pullar.*

5 paralık iki adet Hatıra-i Meşrutiyet pullarıyla postalanmış bir kart postal.

Kıyafet giydirilip çıkarılabilen karton oyuncak Abdülhamid.

Büst şeklinde kesilmiş Abdülhamid, havyar reklamı kart.

İzmir Köylü gazetesinin Meşrutiyet kutlama kapağı.

Vatan gazetesinin Meşrutiyet'i kutlama kapağı.

İttihad gazetesinin Meşrutiyet'i kutlama kapağı.

*Meşrutiyet hatırası
portatif gazocağı.*

*"Hürriyet, Adalet, Müsavat, 11 Temmuz
1324" yazılı gazocağı kapağı.*

*Meşrutiyet hatırası portatif
gazocağı ve kapağı.*

NOTLAR

- 1 Başkâtıpzade Ragıp Bey, *Tarih-i Hayatım*, Kebikeç Yayınları, Ankara, 1996, s. 21.
- 2 Sacit Kutlu, *Didar-ı Hürriyet, Kartpostallarda İkinci Meşrutiyet 1908-1913*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 70.
- 3 Hidayet Kara, "Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Harp Okulunda Modernleşme; Modernist-Gelenekçi Subaylar Arasındaki Çekişme Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, c. 11/21, Güz 2016, s. 551.
- 4 Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeolojileri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s. 169.
- 5 David Barchard, *İhtilale Sona Eren Bir Macera (İkinci Meşrutiyet'in İlanının 100 üncü Yılı*, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2008), s. 64.
- 6 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 28.
- 7 Alpay Kabacalı, *Bir İhtilalcinin Serüvenleri - Doğmayan Hürriyet ve Yarıda Kalan İhtilal*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 99.
- 8 Mehmet Perinçek, Arda Odabaşı, *Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, s. 474.
- 9 Süleyman Tevfik, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, Dün Bugün Yarı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 230.
- 10 Tevfik, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, s. 232.
- 11 Tevfik, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, s. 233.
- 12 Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han*, Yeni Çığır Kitapevi, İstanbul, 1960, s. 7.
- 13 Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım - 1888-1914*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 189.
- 14 Tevfik, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, s. 236.
- 15 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 19.
- 16 Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 138.
- 17 Kansu, *1908 Devrimi*, s. 139.
- 18 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 20.
- 19 Perinçek-Odabaşı, *Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi*, s. 460.
- 20 Kâzım Karabekir, *İttihad ve Terakki Cemiyeti - 1896-1909*, Türedav, İstanbul, 1982, s. 336.
- 21 Ferdan Ergut, *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 144.
- 22 Ergut, *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, s. 206.
- 23 Ergut, *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, s. 206.
- 24 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 23.
- 25 Perinçek-Odabaşı, *Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi*, s. 474.
- 26 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 23.
- 27 Perinçek-Odabaşı, *Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi*, s. 474.
- 28 Kansu, *1908 Devrimi*, s. 147.
- 29 Volkan Aksoy, "Trabzon'da On Temmuz Bayram Kutlamaları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, No: 49.

- 30 Perinçek-Odabaşı, *Stambulskie Novosti* Jön Türk Devrimi, s. 475.
- 31 Kansu, 1908 Devrimi, s. 142.
- 32 Perinçek-Odabaşı, *Stambulskie Novosti* Jön Türk Devrimi, s. 476.
- 33 Kansu, 1908 Devrimi, s. 148.
- 34 Perinçek-Odabaşı, *Stambulskie Novosti* Jön Türk Devrimi, s. 476.
- 35 Barchard, *İhtilale Sona Eren Bir Macera*, s. 66.
- 36 Ergut, *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, s. 203.
- 37 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 65.
- 38 Fatma Kılıç Denman, *Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 195.
- 39 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 262.
- 40 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 88.
- 41 Zafer Toprak, 1908 Seçimleri ve Meb'usan Hatıraları, Tarih ve Toplum Kitaplığı, İstanbul, 1988, s. 16.
- 42 İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, no: 14, Ankara, 1997, s. 273.
- 43 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 192.
- 44 Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım 1888-1914*, s. 133.
- 45 Erol Uluben, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, 1967, s. 61.
- 46 Karabekir, *İttihad ve Terakki Cemiyeti - 1896-1909*, s. 381.
- 47 Ergut, *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, s. 244.
- 48 Said Paşa ve Tahsin Paşa, *İkinci Meşrutiyetin İlanı*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 31.
- 49 Ayfer Özçelik, *Kimliğini Arayan Meşrutiyet*, İlgı Kültür Sanat, İstanbul, 2006, s. 17.
- 50 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960, s. 48.
- 51 Ergut, *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, s. 281.
- 52 Gökhan Kaya, "II. Meşrutiyet Dönemi Demokratları: Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)", *Kebikeç*, no: 31, Ankara, 2011, s. 101.
- 53 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 249.
- 54 Kaya, "II. Meşrutiyet Dönemi Demokratları: Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)", s. 125.
- 55 Kutlu, *Didar-ı Hürriyet-Kartpostallarda İkinci Meşrutiyet 1908-1913*, s. 81.
- 56 Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 324.
- 57 Engin Öztürk, "20. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hareketleri," www.academia.edu/16827028.
- 58 Özçelik, *Kimliğini Arayan Meşrutiyet*, s. 158.
- 59 Prof. Dr. Ali Birinci, *31 Mart Vakası'nın Bir Yorumu*, www.tarihtarih.com.
- 60 Kutlu, *Didar-ı Hürriyet, Kartpostallarda İkinci Meşrutiyet 1908-1913*, s. 200.
- 61 Birinci, *31 Mart Vakası'nın Bir Yorumu*.
- 62 Zekeriya Türkmen; "Hareket Ordusu", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, c. 16, s. 125.
- 63 Ergut, *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, s. 277.
- 64 İlhami Yangın, *Osmanlıda Sosyalizm*, Bilgeoğuz, İstanbul, 2009, s. 229.
- 65 Kutlu, *Didar-ı Hürriyet, Kartpostallarda İkinci Meşrutiyet 1908-1913*, s. 257.
- 66 Kutlu, *Didar-ı Hürriyet, Kartpostallarda İkinci Meşrutiyet 1908-1913*, s. 272.
- 67 Kutlu, *Didar-ı Hürriyet, Kartpostallarda İkinci Meşrutiyet 1908-1913*, s. 273.

- 68 Kutlu, *Didar-ı Hürriyet, Kartpostallarda İkinci Meşrutiyet, 1908-1913*, s. 290.
- 69 Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım, 1888-1914*, s. 218.
- 70 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 43.
- 71 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 43.
- 72 Uygur Kocabaşoğlu, "Hürriyet"i Beklerken *İkinci Meşrutiyet*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 12.
- 73 Kudret Emiroğlu, *Anadoluda Devrim Günleri*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 98.
- 74 Kocabaşoğlu, "Hürriyet"i Beklerken *İkinci Meşrutiyet*, s. 26.
- 75 Mehmet Şimşek, "Anadolu Basın Tarihine Bir Katkı: Şark Yıldızı Gazetesi", *Toplumsal Tarih*, sayı 128, Ağustos 2004, s. 72.
- 76 Zafer Toprak, "Bir Evrak-ı Muzır: Şehrah Gazetesi", *Tarih ve Toplum*, sayı 37, Ocak 1987, s. 46.
- 77 Kocabaşoğlu, "Hürriyet"i Beklerken *İkinci Meşrutiyet*, s. 66.
- 78 Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s. 7.
- 79 Kocabaşoğlu, "Hürriyet"i Beklerken *İkinci Meşrutiyet*, s. 63.
- 80 Kocabaşoğlu, "Hürriyet"i Beklerken *İkinci Meşrutiyet*, s. 23.
- 81 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 209.
- 82 Kocabaşoğlu, "Hürriyet"i Beklerken *İkinci Meşrutiyet*, s. 25.
- 83 Hazal Özdemir, "İkinci Meşrutiyet sonrası Osmanlı Ermenilerinin söylemleri ve haleti ruhiyeleri", *Toplumsal Tarih*, no: 253, Ocak 2015, s. 14.
- 84 Aylin Koçunyan, "Jamanak Gazetesi 1915", *Toplumsal Tarih*, no: 256, Nisan 2015, s. 10.
- 85 Gazanfer İbar, "2. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Mizah Dergisi: Bisiklet Meraklılarına Yedigâr", *Simurg Kitap Koku*, no: 1, Ekim 1995, s. 12.
- 86 Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü – II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, Adam Yayınları, İstanbul, 1988, s. 17-25.
- 87 Gazanfer İbar, "Osmanlı'nın ilk mizah dergileri, 'Eşek'ten düşürüp 'Diken' batıranlar!", *Atlas Tarih*, no: 44, Aralık 2016, s. 106.
- 88 Tevfik, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, s. 330.
- 89 Tevfik, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, s. 340.
- 90 Tevfik, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, s. 426.
- 91 Filiz Çolak, "Osmanlı Başkentinde Hürriyet Bayramı Kutlamaları", *Toplumsal Tarih*, no: 151, Temmuz 2006, s. 62.
- 92 Gazanfer İbar, "Hürriyet İlanı İlk Milli Bayramımızdı", *Atlas Tarih*, no: 13, Haziran 2012, s. 66.
- 93 Osman Köker, *Yedigâr-ı Hürriyet*, Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 15.
- 94 Perinçek-Odabaşı, *Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi*, s. 81.
- 95 Turgut Çeviker, *İbret Albümü*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, no: 2, İstanbul, 1991, s. 16.
- 96 Banu Öztürk, "1908 Meşrutiyeti ve Müzik", *Folklor/Edebiyat*, c. 17, 2011/1 no: 65.
- 97 Evren Kutlay Baydar, "Vive La Liberté! İkinci Meşrutiyetin Müzikal Coşkusu", *Akademik Bakış Dergisi*, sayı 20, Nisan - Mayıs - Haziran 2010.
- 98 Köker, *Yedigâr-ı Hürriyet*, s. 7.
- 99 A. Uğur Yeğin, *Cins-i Âld Cigara Kâğıdı*, İstanbul Müzayedede Yayınları, İstanbul, 2015, s. 23.

KAYNAKÇA

- II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Aksoy, Volkan, "Trabzon'da On Temmuz Bayram Kutlamaları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, no: 49.
- Ankan, Zeki, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1989.
- Barchard, David, *İhtilalle Sona Eren Bir Macera (İkinci Meşrutiyet'in İlanının 100 üncü Yılı*, İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi, 2008).
- Başkâtipzade Ragıp Bey, *Tarih-i Hayatım*, Ankara: Kebikeç Yayınları, 1996.
- Baydar, Evren Kutlay, "Vive La Liberté! İkinci Meşrutiyetin Müzikal Coşkusu", *Akademik Bakış Dergisi*, sayı 20, Nisan-Mayıs-Haziran 2010.
- Birinci, Ali, *31 Mart Vak'ası'nın Bir Yorumu*, www.tarihtarih.com.
- Çeviker, Turgut, *Gelişim Sürecinde Türk Kari-katürü - II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, İstanbul: Adam Yayınları, 1988.
- Çeviker, Turgut, *İbret Albümü*, no: 2, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Çolak, Filiz, "Osmanlı Başkentinde Hürriyet Bayramı Kutlamaları", *Toplumsal Tarih*, no: 151, Temmuz 2006.
- Denman, Fatma Kılıç, *Bir Jön Türk Dergisi: Ka-dım*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2009.
- Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji-leri*, İstanbul: Doğan Kitap, 2014.
- Emiroğlu, Kudret, *Anadolu'da Devrim Günleri*, Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
- Ergut, Ferdan, *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşün-mek*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi Meşruti-yete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet*, no: 14, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1997.
- İbar, Gazanfer, "2. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Mizah Dergisi: Bisiklet Meraklılarına Yadigâr", *Simurg Kitap Kokusu*, no: 1, Ekim 1995.
- İbar, Gazanfer, "Hürriyet İlanı İlk Milli Bayra-mımızdı", *Atlas Tarih*, no: 13, Haziran 2012.
- İbar, Gazanfer, "Osmanlı'nın ilk mizah dergi-leri, 'Eşek'ten düşürüp 'Diken' batıranları!", *Atlas Tarih*, no: 44, Aralık 2016.
- Kabacalı, Alpay, *Bir İhtilalcinin Serüvenleri - Doğmayan Hürriyet ve Yarıda Kalan İhtilal*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1989.
- Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Kara, Hidayet, "Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Harp Okulunda Modernleşme; Modernist-Gelenekçi Subaylar Arasındaki Çekişme Üzerine Bir Değerlendirme", *Tur-kish Studies*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Tur-kish or Turkic, c. 11/21, Güz 2016.
- Karabekir, Kâzım, *İttihad ve Terakki Cemiyeti - 1896-1909*, İstanbul: Türdav, 1982.
- Kaya, Gökhan, "II. Meşrutiyet Dönemi Demok-ratları: Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)", *Kebikeç*, no: 31, Ankara, 2011.
- Kocabaşoğlu, Uygur, "Hürriyet'i Beklerken İkinci Meşrutiyet", İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Koçunyan, Aylin, "Jamanak Gazetesi 1915", *Toplumsal Tarih*, no: 256, Nisan 2015.
- Köker, Osman, *Yadigâr-ı Hürriyet*, İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık, 2008.
- Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000.
- Kutlu, Sacit, *Didar-ı Hürriyet, Kartpostallarda İkinci Meşrutiyet 1908-1913*, İstanbul: İs-tanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Özcelik, Ayfer, *Kimliğini Arayan Meşrutiyet*, İs-tanbul: İlgi Kültür Sanat, 2006.

- Özdemir, Hazal, "İkinci Meşrutiyet sonrası Osmanlı Ermenilerinin söylemleri ve haleti ruhiyeleri", *Toplumsal Tarih*, no: 253, Ocak 2015.
- Öztürk, Banu, "1908 Meşrutiyeti ve Müzik", *Folklor/Edebiyat*, c. 17, 2011/1, no: 65.
- Öztürk, Engin, "20. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hareketleri", www.academia.edu/16827028.
- Perinçek, Mehmet ve Arda Odabaşı, *Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013.
- Said Paşa ve Tahsin Paşa, *İkinci Meşrutiyetin İlanı*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2008.
- Şimşek, Mehmet, "Anadolu Basın Tarihine Bir Katkı: Şark Yıldızı Gazetesi", *Toplumsal Tarih*, sayı 128, Ağustos 2004.
- Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif, *İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han*, İstanbul: Yeni Çığır Kitapevi, 1960.
- Tevfik, Süleyman, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2011.
- Tokgöz, Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım - 1888-1914*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Toprak, Zafer, "Bir Evrak-ı Muzır: Şehrah Gazetesi", *Tarih ve Toplum*, sayı 37, Ocak 1987.
- Toprak, Zafer, *1908 Seçimleri ve Meb'usan Hatıraları*, İstanbul: Tarih ve Toplum Kitaplığı, 1988.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul: Yedigün Matbaası, 1960.
- Türkmen, Zekeriya, "Hareket Ordusu", *İslam Ansiklopedisi*, c. 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Uluben, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1967.
- Yangın, İlhami, *Osmanlı'da Sosyalizm*, İstanbul: Bilgeoğuz, 2009.
- Yeğin, A. Uğur, *Cins-i Âlâ Cigara Kâğıdı*, İstanbul: İstanbul Müzayede Yayınları, 2015.

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile esen özgürlük havası, toplumun tüm katmanlarında coşkuyla karşılanmıştı. "Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet" şiarıyla yola çıkmış ve bu kelimeler matbuattan efemeraya madalyalardan çocuk elbiselerine kadar hemen her yerde çığınca kullanılmıştı.

***Meşrutiyet'i Çok Sevmiştik*, bu hürriyet ortamını farklı bir bakış açısıyla dönemin ruhunu ve atmosferini yansıtacak şekilde sergiliyor. Önemli bir kısmını Gazanfer İbar'ın kendi koleksiyonundan derlediği ve İkinci Meşrutiyet'in renkliliğini yansıtan gazeteler, dergiler, kartpostallar, mendiller, posterler, sigara kâğıtları, defter kapakları, albümler, marşlar ve rozetler görsel bir şölen sunuyor.**

